

ЛІТЕРАТУРНИЙ
ЧЕРНІГІВ

№ 4\112

2025

Літературний ЧЕРНІГІВ

Щоквартальний мистецький журнал
літературної спілки «Чернігів»

№ 4 (112)

жовтень-грудень 2025

*Заснований
у 1992 р.*

Свідоцтво про державну
реєстрацію: серія ЧГ № 007
від 30 листопада 1993 року.

Журнал отримує фінансову підтримку за рахунок коштів обласного бюджету
Чернігівської області в рамках Обласної програми сприяння розвитку
інформаційного простору та публічних комунікацій на 2025-2026 роки

Головний редактор

Михась ТКАЧ

Редакційна колегія:

Олександр ЗАБАРНИЙ

Дмитро ІВАНОВ

Володимир КУЗЬМЕНКО
(заст. головного редактора)

Олександр КОВАЛЕНКО

Олена КОНЕЧНА

Станіслав НОВИЦЬКИЙ

Владислав САВЕНОК
(відп. секретар)

Михась ТКАЧ

Віктор ТКАНКО

Володимир ФРИЗ

ЗМІСТ

ЗНАКОВІ ВІХИ

Михась Ткач. «Літературний Чернігів»: шляхи становлення 3

ПОЕЗІЯ, ПРОЗА

Станіслав Шевченко. Плекаймо в душах надії. Поезія 13

Олександр Забарний. Загартовані горем. Оповідання 18

Альона Войтович. У Слові – наша незламність. Поезія 32

Петро Антоненко. Палац (*жіноча новела*). Зять (*оповідання*). 36

Любов Поліщук. Поезія 59

Наталія Трепач. Поезія 64

Віктор Татарин. Непроста мрія одного дерева. Казка 71

Любов Борисенко. Поетичний цикл «Почуттям озоветься Слово». Поезія . 82

Сергій Манукян. Григір Тютюнник і війна. 87

Віра Козлова. Поезія 98

Юлія Манякіна. Верлібри 101

ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧІ СТУДІЇ

Євген Баран. Історична проза Петра Кралюка: острозький контекст 110

Сергій І. Ткаченко. Пристрасті довкола Анни Ахматової 114

ІСТОРІЯ

Анатолій Буняк. Історія роду носівських Буняків 125

УКРАЇНОЗНАВСТВО

Микола Ткач. Хліб та обрядові страви в українському побуті 137

РЕЦЕНЗІЇ

Володимир Кузьменко. Всесвіт в оптиці образу 158

Тетяна Торак. Три голоси, два покоління – одна епоха? 164

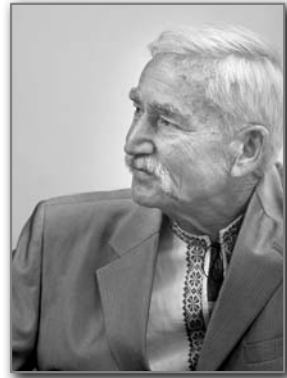
Олександр Забарний. З вірою у перемогу 173

Михась Ткач. Поезія з любові і болю 176

Сергій Павленко. Паранджа перемогла КПРС. 180

ГУМОР

Валерій Демченко. Відчуй різницю! 187

Михась ТКАЧ,головний редактор журналу,
заслужений працівник культури України

«ЛІТЕРАТУРНИЙ ЧЕРНІГІВ»: ШЛЯХИ СТАНОВЛЕННЯ

Закінчується 2025 рік – 33 рік відтоді, як було засновано в Чернігові періодичний літературо-мистецький часопис «Літературний Чернігів»

33 – це знакова дата. Це земний вік Ісуса Христа. Для обласного міста це сакральна, надзвичайно небуденна подія. Сакральні події за давніми віруваннями випромінюють життєдайну (божественну) силу. Сакральне – це те, що не демонічне. Це те, що своїм змістом, словесним твором, образом чи символом спричиняє позитивні наслідки для людини, народу, суспільства. Друкований орган – це духовна субстанція, бо в ньому – живе слово. Біжать роки, проходить вік за віком, усе змінюється, зникає, та Бог і слово вічні. І слово було спочатку від Бога, як символ для спілкування і пізнання життя. Тарас Шевченко свого часу писав: «Я на сторожі коло них поставлю слово...». Пригадуючи ці рядки

нашого генія, хочу підкреслити, яке глибинне значення має рідне слово в житті кожного із нас. Без нього кволіє дух, холоне серце, без нього людина не здатна повною мірою осягнути довколишній світ, пізнати красу його і велич.

Сьогодні, оглядаючись назад, хочеться пригадати той шлях, який пройшов «Літературний Чернігів» до свого визнання. Незбагнений час, усе так швидко відступило ніби кудись у тінь, у минуле. Нині стало модним повторювати те, що, мовляв, у цьому нескінченному всесвіті немає минулого і часу, як такого. Є тільки «зараз». І вічність. Таке філософське твердження по-суті є руйнівним для загального розвитку людини, її духовного зростання. Можливо, цю версію можна розглядати з діалектичних уявлень у вічному космічному колообігу. А все те, що діється на землі – людські життя, яскраві події, неординарні дати – нікуди не зникає, лишається у пам'яті поколінь, а ще – в історичному літописі Бога, без участі якого ніщо не може відбутися і зникнути. І поява журналу «Літературний Чернігів» – то не випадковість. Він був приречений стати реальністю. Про необхідність мати періодичне видання у древньому місті Чернігів, у Поліському краї, з його багатою історією, де неповторна краса природи, глибокі літературні традиції, думали не одне століття митці, наші попередники, прагнули створити, він жив у їх мріях.

«У своїй передмові до першого числа журналу, коли його благословив у світ, я про це писав так: «Ще в сімдесяті роки 19-го століття прогресивна інтелігенція Чернігова прагне до організації періодичного видання, яке б сприяло розвитку літератури, етнографії, вивченню історії рідного краю. Діячі культури, педагоги, і насамперед Леонід Глібов, розглядали часопис, як життєву необхідність. Однак численні спроби поета і близьких до нього людей отримати дозвіл на видання його не увінчались успіхом. Величезних зусиль до активізації літературного життя в Чернігові доклали Б. Грінченко і М. Коцюбинський, але і їм заснувати журнал не вдалося». У радянський час це було теж не реально. Це стало можливим, коли тоталітарний режим рухнув.

Отож створити літературну спілку та заснувати періодичний журнал спало мені на думку, коли я працював відповідальним секретарем Товариства «Просвіта». На той час на початку 90-х років минулого століття, коли була проголошена незалежність України народжувалося нове у всіх сферах життя. Змінювалися погляди, рушилися закостенілі догми, слово вивільнялося з лабет компартійної цензури. Час спонукав до дій тих, кому була не байдужа доля рідного слова. Своїм задумом я поділився з колегами по перу, які підтримали мою ідею. На установчих зборах,

де зібралось 13 місцевих літераторів, було прийнято рішення створити громадську організацію літературну спілку з назвою «Чернігів». Після обрання мене головою, у підсумковому виступі, я похвалився своєю мрією, сказав про необхідність заснування періодичного видання. Для присутніх ця ідея стала несподіванкою. Не всі до цього поставилися схвально. Мовляв, задум то гарний, але втілити його сьогодні у життя буде неможливо. Пам'ятаю Василь Струтинський після зборів сказав мені: «Спілка – то добре. А журнал, скажу відверто, не на часі. Така галопуюча інфляція. Де гроші взяти?». «Головне – почати, то гроші знайдуться», – відповів йому, хоч сам не мав ще чіткої уяви, де я їх візьму. Словом, поговорили та й розійшлися в доброму настрої.

Перше, що я зробив, це зареєстрував спілку як юридичну особу в міській раді та податковій, відкрив рахунок у банку, замовив печатку. Журнал, як юридичну особу, не став реєструвати, то він лишився так ніби в тілі спілки, під її опікою. Таким чином, одночасно очолив не тільки спілку, а й журнал «Літературний Чернігів». Першими членами редколегії стали мої однодумці, які брали участь у створенні спілки – Владислав Савенок, Петро Антоненко, Василь Струтинський, Володимир Сапон, Володимир Шкварчук, Ростислав Мусієнко. Трохи пізніше увійшов у редакцію заступником головного редактора професор Володимир Кузьменко, приєдналися також Дмитро Іванов, Олександр Забарний та інші.

Пошук грошей я почав з місцевої влади: писав листи, в яких повідомляв про заснування в Чернігові літературно-мистецького журналу та просив фінансово підтримати, повсякчас записувався на прийом до керівників міста, неодноразово зустрічався з ними та переконував наскільки важливе видання такого часопису для Чернігівщини. Адже після 70 років панування радянського режиму, нищення ним своєю злочинною ідеологією української культури, літератури, мови, народних звичаїв необхідно було все повертати, відроджувати. Але позитивно вирішити це питання не вдавалося, бо моїм ентузіазмом чиновники не дуже проймалися. Поки що підтримувати журнал не поспішали, приглядалися, роздумували чи варто це робити.

Однак я не втрачав віру в те, що гроші знайду, і продовжував оббивати пороги не тільки державних установ, а й приватних підприємств, які почали з'являтися, як у добру погоду гриби. Якимось надвечір, після блукань, трохи розчарований від невдач, зайшов до директора літературно-меморіального музею М. Коцюбинського, внука класика Юлія Коцюбинського без будь-якого приводу, просто захотілося поговорити. Я був з ним у дружніх стосунках, спільно займалися просвітянськими справами, створили міську «Просвіту». Заходжу та й хвалюся, що за-

снував журнал, а коштів на видання ніяк не знайду. Послухав він мене, очі якимось засвітилися, захоплено мовив: «Журнал – це ж подія! Ну, Михайле, наш час настав! Я придбав множильну техніку, то ми самі зможемо його тиражувати. Отак!». А наступного дня, пам'ятаю, зустрічаю Юлія Романовича вранці, а він такий сонцесяйний відразу каже мені: «Послухай, Михайле, тут один бізнесмен підвальне приміщення взяв у мене в оренду. Ходімо, поговориш». Розмова вдалася. Я пообіцяв новоспеченому бізнесмену, що дам на сторінках часопису рекламу його підприємства, то він того ж дня перерахував незначну суму грошей. Ще трохи додав «Чернігівбанк», у якому я відкрив рахунок. Я це все розповідаю так детально, щоб читач відчув, як і в яких умовах усе починалося.

Сьогодні не можу передати свій стан, оте хвилювання, що пройняло все моє єство, коли взяв до рук щойно надруковане, ще з запахом друкарської фарби, перше число часопису, яке я тоді назвав просто «Чернігів», а вже наступне – «Літературний Чернігів». Це була знакова подія. Бо вперше за багато століть у Чернігові з'явився літературно-мистецький журнал і взяв курс на відродження рідного краю. Я вірив у його прихід – і це сталося. Якщо є любов і бажання досягти чогось, є мрія і людина йде за нею, то задумане стане реальністю. Це слід пам'ятати кожному юнакові та дівчині, які починають свій шлях у велике життя і мріють чогось досягти. Ідіть за своєю мрією до кінця, не зраджуйте їй. І Господь приведе вас до мети.

Перше число, за відсутності ще електронних медіа, необхідних коштів було надруковано у Куликівській районній друкарні на газетному папері обсягом 120 сторінок. Наклад його був 2000 примірників. І хоча перші кілька років виходив тільки двічі на рік, проте, поява його позитивно вплинула на творчий процес в області, активізувала місцевих літераторів до пошуків нових тем, форм вираження, відродження забороненого і забутого.

Становлення журналу у літературному середовищі, утвердження його як літописця історії рідного краю відбувалося поволі. Весь шлях, який він торував у нелегких умовах від перших несміливих заяв про себе до більш широкого визнання, я б розділив на два періоди. Перший чи не найважчий, який затягнувся на десять років, це коли змушений був його, за відсутності необхідних коштів, друкувати в районній друкарні. В цей час він пройшов через інфляційні шторми, постійну фінансову скруту та інші випробування. Не було ні свого приміщення, ні будь-якого транспорту, технічних засобів. Коли друкувалося в районі чергове число, то їздив туди електричкою. І наклад забирав самотужки – підвозив до станції, щоб завантажити на приміський поїзд, улітку «кравчучкою»,

а взимку – санчатами. Було, частенько й дружина допомагала. А з дому – в бібколектор обласного «Книготоргу» (тоді ще існував) на реалізацію, а бібколектор журнали розсилав у районні бібліотеки. Кліше, для відбитку фотографій на сторінках журналу, замовляв у київській війсьній друкарні. Всі ці десять років журнал виходив за рахунок незначних коштів від продажу накладу та поодиноких спонсорських вкраплень, які доводилося випрошувати в тих, хто вже багатів. Пам'ятаю, тоді Сергій Павленко, відомий дослідник епохи гетьмана Мазепи у газеті «Голос України» написав, що, мовляв, у Чернігові Михась Ткач вирощує гладіолуси, продає і на виручені кошти видає журнал. Звичайно, то був жарг. Хоча в ті часи і особисте життя було нелегким, доводилося і гладіолусами торгувати.

Але всі ці негаразди не завадили мені видавати журнал. І він ішов до читача регулярно. Про існування такого періодичного видання в Чернігові дуже швидко дізналася творча молодь, яка роками не могла надрукуватися в столичних «товстих» часописах. Журнал стали читати, надсилати свої твори. Тоді ж було оголошено і проведено ряд обласних літературних конкурсів на кращий поетичний та прозовий твір серед учнів старших класів, учителів, творчої молоді. Кращі твори були опубліковані на сторінках часопису. Багато з тих, хто друкував свої перші твори в «Літературному Чернігові», стали переможцями міжнародних та республіканських літературних конкурсів, а згодом – і членами Національної спілки письменників України. Нині їхні імена відомі в Україні, це – Анатолій Дністровий, Сергій Дзюба, Тетяна Винник, Анна Молігон та інші. Також, у цей період становлення журналу було чимало представлено на його сторінках поетів і прозаїків, літературознавців з різних куточків України. Після падіння тоталітарної системи і проголошення незалежності нашої держави з'явилась можливість доступу до таємних архівів НКВС – КДБ та висвітлення не спотворених історичних фактів. Відтак, у «Літературному Чернігові» вперше були надруковані вірші земляка, репресованого Леоніда Тереховича, заборонені твори Миколи Холодного. Крім того, в цей час на його сторінках оприлюднено ряд вагомих краєзнавчих, літературознавчих та історико-пошукових матеріалів, які пов'язані з Чернігівщиною. Хочу назвати кілька. Це – «З епістолярної спадщини Миколи Вороного» Володимира Кузьменка, «Листи першого директора Чернігівського історичного музею до Ганни Барвінок» Людмили Зеленської, «Перекладницький доробок Ігоря Кочуровського» Олександра Астаф'єва, «Міф про Мазепу» Сергія Павленка, «Через терни до зірок» Леоніда Горлача, де йдеться про непересічну людину, колишнього доцента Ніжинського інституту ім. М. Гоголя, професора, не-

втомного борця за українське слово в період найбільших репресій Дмитра Наливайка, «З архіву НКВС. Справа Гордона» Володимира Шкварчука. Та багато інших цікавих праць. Голос «Літературного Чернігова» почула вся Україна. З'явилися позитивні відгуки в обласній та республіканській пресі. Підсумовуючи 10-річний період становлення часопису, Володимир Кузьменко надрукує в газеті «Сіверщина» статтю «“Літературний Чернігів” проти виродження нації», в якій з гордістю скаже про авторитет журналу серед читацького загалу. І це було визнання, яке стало найбільшою втіхою і нагородою редколегії, всьому творчому колективу, авторам за їхню безкорисливу невтомну працю, всім шанувальникам, хто вкладав у розбудову журналу часточку свого серця.

Другий період становлення часопису почався з 2002 року, тоді коли місцева влада нарешті надала суттєву фінансову допомогу за рахунок коштів обласного бюджету. По суті «Літературний Чернігів» отримав друге дихання. Відтак змінив докорінно своє обличчя. Він став друкуватися на сучасному поліграфічному обладнанні, якісному папері, спочатку в у м. Ніжині, а згодом у Чернігові. Було покращено дизайн обкладинки, художнє оформлення тексту, збільшився обсяг до 200 сторінок. Крім того, започатковано кольорову вкладку з чотирьох сторінок «Наш вернісаж», де публікувалися репродукції відомих художників як чернігівських, так і з інших областей, Києва. Зокрема Василя Лопати, Миколи Стратілата, Володимира Ємця, Леоніда Могучова, Олексія Какало, Миколи Тищенка та десятки інших митців. Також розпочалася співпраця з Товариством «Чернігівське земляцтво в Києві», до якого входять земляки, відомі письменники, науковці, що мешкають у Києві. Їхні вагомі праці, наукові розвідки, літературознавчі матеріали зарясніли на сторінках «Літературного Чернігова». Популярність поступово почала зростати. Журнал став відомим не тільки в Україні, а й за її межами. В ньому стали друкуватися як письменники з України, так із-за кордону – Австралії, Америки, Канади, Білорусі, Болгарії. І цьому сприяли глибокі літературні традиції Чернігово-Сіверської землі, яка оспівана незабутніми видатними земляками О. Довженком, П. Тичиною, Г. Чупринкою, М. Коцюбинським, М. Вороним, Л. Глібовим. Крім того, треба віддати належне потужному авторському колективу, видатним митцям, які згуртувалися навколо часопису. Мені важко згадати всіх авторів, що друкували і нині друкують свої твори на сторінках «Літературного Чернігова». І все ж назву деякі імена письменників, науковців, що достатньо відомі в Україні. Це – Володимир Кузьменко, один з найактивніших дописувачів, Леонід Горлач, Петро Сорока, Дмитро Іванов, Юрій Мушкетик, Михайло Слабошпицький, Анатолій Дімаров,

Віктор Баранов, Анатолій Погрібний, Мирослав Дочинець, Михайло Сидаржевський, Василь Слапчук, Сергій Ткаченко, Станіслав Шевченко, Євген Баран, Олексій Довгий, Олекса Ющенко, Володимир Дрозд, Станіслав Реп'ях, Олександр Забарний, Сергій Дзюба, Роман Іванчук, Тетяна Яковенко, Оксана Гарачковська, Сергій Павленко, Станіслав Новицький, Аліна Шевченко та не одна сотня молодих обдарованих поетів і прозаїків, краєзнавців була представлена за ці роки на сторінках «Літературного Чернігова».

Важливим чинником у зростанні авторитету журналу є постійна підтримка як читачів, так і багатьох просвітянських установ, періодичних видань («Літературна Україна», «Деснянська правда», «Гарт», «Сіверщина», «СІЧ», «Дивослово»), мистецьких порталів («Жінка – УКРАЇНКА»), Інтернет газет («Біла хата»), які повсякчас подають анонси про вихід чергового числа, інформацію з переліком авторів та їхніх творів, іншу інформацію, відгуки читачів.

Художні твори, що друкуються в часописі, стали предметом аналізу літературознавців, критиків. Так, зокрема, Володимир Кузьменко робить кілька оглядів поезії та прози, що друкуються у «Літературному Чернігові». Це – «Як лікувати бронзову хворобу вірша» («Літературний Чернігів», 1997 рік, № 10.), «Натруджені мозолі “малої прози” чи постмодернізм по-чернігівськи» («Літ. Чернігів», 1997 рік, № 11), «Душа поезії – не рима» («Літ. Чернігів», 2010 рік, № 4) «Оповідати без марнослів'я найкраще деталями...» («Літ. Чернігів», 2010 рік, № 2).

Статтю «Шляхом неспокою» Олександра Забарного, в якій було проаналізовано літературознавчі та історико-пошукові матеріали, опубліковані в часописі, друкує науковий журнал «Слово і час»* (1997 рік, №9). Оксана Гарачковська у своїй критичній статті розглядає сатиру і гумор у віршах, що з'явилися на сторінках часопису, у монографії «20-те століття в українській поезії крізь призму сміху» (Київ: Альфа-М, 2015 рік), також у своїй докторській дисертації «Жанрово-стильові модифікації української віршованої сатири і гумору 20-го століття» (Київ, 2015 рік). Краєзнавчі матеріали, що друкувалися в журналі в перше десятиріччя, аналізує Тамара Демченко у статті «Історичне краєзнавство на сторінках «Літературного Чернігова». Крім того, до ювілейної дати Ніжинського державного університету ім. М. Гоголя журнал опублікував статтю Олександра Забарного «Літературний Чернігів» і Ніжинська вища школа» («Літ. Чернігів», 2020, № 3). Зауважу, що журнал уже багато років має тісну співпрацю з цим славетним вузом, зокрема з науковцями, педагогічним колективом, літературною студією. Це один з найстаріших і найпрестижніших навчальних закладів нині в Україні. Тут

потужна філологічна база, глибокі літературні традиції, започатковані попередниками, які свято зберігаються і примножуються.

У рубриці «Скарби світової поезії» Сергій Ткаченко у перекладах українською з французької, англійської та інших мов знайомить читачів зі світовою класикою. Дослідницький інтерес серед науковців, критиків до опублікованих на шпальтах часопису художніх творів, літературознавчих матеріалів щороку зростає. І не випадково. За ці 33 роки у ньому було представлено велику кількість відомих і менше відомих, обдарованих і менше обдарованих письменників, різних за жанрами та тематикою творів. Це більше трьох тисяч публікацій загалом, серед них майже дві сотні літературознавчих та історико-пошукових робіт, ряд краєзнавчих матеріалів та критичних статей. Хочу звернути увагу читачів на такі вагомні праці, як «Золотогомінний Павло Тичина» професора Анатолія Погрібного («Літ. Чернігів», 2003 рік, № 2), «Жанрова своєрідність роману “Честь” Михайла Могілянського» Сергія Кривенка («Літ. Чернігів», 2012 рік, № 1), «Перехрестя і долі: скарби високих дум Сергія Єфремова» Леоніда Кореневича («Літ. Чернігів», 2003, № 2), «Він відчував людину, як рана – сіль» (ідеться про Григора Тютюнника) Володимира Кузьменка («Літ. Чернігів», 2011, № 4), «Найдавніше джерело української писемності і мови» Миколи Ткача («Літ. Чернігів», 2007, № 2), «Микола Хвильовий і кубізм («Я (Романтика)» Олександра Ковальчука («Літ. Чернігів», 2017 рік, № 2), «Торо – Пришвин – Со рока» Сергія Ткаченка («Літ. Чернігів», 2020, № 3), «Рільке й Україна» Володимира Кузьменка («Літ. Чернігів», 2010, № 1), «Вростання в сакральний простір слова...» Євгена Барана («Літ. Чернігів», 2023 рік, №2), «Публіцистика Івана Багряного в оптиці новітньої російсько-української війни» Володимира Кузьменка («Літ. Чернігів», 2023 рік, № 1). Мабуть, досить. Не буду продовжувати цей перелік, щоб не втомлювати читача, він сам може знайти в Інтернеті будь-який матеріал.

Я повсякчас прагнув розширити авторство, тематичну спрямованість твору, щоб у молодого покоління формувався світогляд, в основі якого виступали традиції нашого народу, культура та історія. Бо на бульварній літературі, маскультурі, в яких відсутнє національне коріння, українського генія не виплекати. Нині, оглядаючи пройдений шлях, можу з певністю сказати, що журнал «Літературний Чернігів» зробив помітний вплив на літературний процес і зайняв чільне місце серед періодичних видань в Україні. Свідчення цьому є ті позитивні відгуки, що надходять як від читачів, так і від авторів, знаних письменників. Наведу кілька з них, які друкувалися в журналі. Михайло Сидоржевський, зокрема, вітаючи часопис з тридцятиріччям, писав: «Один з найавторитетніших

Літературному Чернігову –

33!

українських літературних часописів свій ювілей зустрічає у драматичний час війни з рашистськими окупантами. Проте, незважаючи не бурхливі події сьогодення, журнал продовжує дарувати своїм читачам радість спілкування і осягнення сучасного літературного процесу. «Літературний Чернігів», про який мріяли ще Л. Глібов і Б. Грінченко, заснований у серпні 1992 року, відтак є майже ровесником Незалежності України. Сьогодні він один із помітних явищ на тлі сучасного українського літературного життя. Журнал належить до тих часописів, які формують національні пріоритети – і на Чернігівщині, і в Україні», Віктор Баранов, надсилаючи добірку своїх поезій до третього числа за 2012 рік, висловився про часопис так: «Літературний Чернігів» – журнал всеукраїнський: і за духом, і за змістом, і за географією...»

А ось який відгук надіслав до журналу 13 років тому Михайло Слабошпицький: «Ювілеї часописів у наших умовах, коли друковане українське слово дискриміноване, – це поважний факт. Це свідчення наполегливості і – без будь-якого перебільшення мовлячи, – самовідданості редакції. А все ж редакція – це фактично один Михась Ткач, що є і головним редактором, і просто редактором, і менеджером, і кольпортером і т. д. і т. п. На таких людях, як Ткач, і тримається наша справа».

Про журнал тепло відгукувалися також Анатолій Дімаров, Олексій Довгий, Леонід Горлач, Дмитро Іванов, Євген Баран, Станіслав Шевченко, Сергій Ткаченко, Надія Кузьменко, Оксана Гарачковська, Аліна Шевченко, Станіслав Новицький, Петро Сорока та багато інших творчих людей як старшого покоління, так і молодшого.

Щодо редколегії, то про неї маю говорити тільки теплі слова – слова вдячності за ту надійну опору, яку постійно відчуваю, яка тримає мене, не дає похитнутись в якісь критичні моменти. І хоча вона не є сталою, повсякчас змінюється, оновлюється, але це не послабляє творчу працю довкола журналу, а тільки підсилює її. Долучаються до редколегії ті, хто вболіває за часопис, прагне додати і свою часточку душі в його розбудову. Слід віддати належне в цьому сенсі Владиславу Савенку, який з перших днів заснування журналу прийшов у редколегію як відповідальний секретар. І відтоді частенько бере участь у підготовці до видання того чи іншого числа, спілкується з авторами. В останні роки взяв собі в обов'язки інформативний блок – щоразу веде огляд чергового випуску, подає інформацію до Інтернету, опікується технічними засобами, зокрема комп'ютерною технікою. Після приходу у редколегію професора Володимира Кузьменка заступником головного редактора художній рівень «Літературного Чернігова» помітно зріс. Змістовність та актуальність того чи іншого матеріалу, поданого до часопису, стала його

турботою. Незважаючи на завантаженість науковою та педагогічною працею, постійно готує та подає до журналу літературознавчі матеріали, есе, критичні статті, аналізує надруковані в журналі твори молодих поетів та прозаїків, що сприяє формуванню їхнього світогляду, стилю. Маю сказати добре слово про члена редколегії – Дмитра Іванова, постійна моральна і часом матеріальна підтримка його багато чого важила для мене, а також про Володимира Сапона, Олександра Забарного, Сергія Дзюбу, який не є членом редколегії, але свого часу частенько інформував читачів про вихід часопису в періодичній пресі. Також хочу висловити подяку всім друзям, шанувальникам часопису, хто вболівав і вболіває всі ці роки, надає посильну допомогу.

Сьогодні, коли в Україну нахабно вдерлися російські загарбники, руйнують наші села і міста, мистецькі споруди, храми, природу, що потребує для відбудови як великих духовних зусиль, так і матеріальних затрат, журналу нелегко, теж потерпає від цих трагічних потрясінь. І все ж, незважаючи на це, тримається, він є сьогодні і буде в майбутньому, бо об'єднує в собі талановитих письменників, літературознавців, творчу молодь, які спільно з журналом працюють в царині літератури ради збереження і процвітання нашої культури і рідного слова. «Літературний Чернігів» – це, образно мовлячи, таке собі мистецьке дерево з міцним корінням і живучою кроною, яке вже добре родить і поповнює своїми творчими плодами нашу духовну скарбницю.

Нині не легкі часи, але творчим людям потрібно єднатися, творчо працювати – писати і друкувати нові твори, в яких оспівувати подвиг нашого народу у цій жакливій війні, щоб людські душі не маліли, щоб дух був високий у цей тяжкий для всіх нас час.

Станіслав ШЕВЧЕНКО

Станіслав Шевченко народився в селі Грабів на Чернігівщині 1947 року. Мав 6 місяців, як не витримало серце молодого батька, учасника війни...

У дитинстві любив поезію, інколи вірші складались ніби самі собою. Але головними стали – математика, фізика... З атестатом зрілості отримав і золоту медаль. Поступив на мехмат КДУ ім. Т. Г. Шевченка. Працював математиком-програмістом для АСУ. З 1981 року – редактор і сценарист кіностудії «КИЇВНА-УКФІЛЬМ» (пізніше – Національної кінематики України). Брав участь у створенні фільмів до великого циклу «Невідома Україна»... Наступною була робота в Національній радіокомпанії України. Роками звучали в ефірі його цикли авторських радіопередач – «Зоряний час», «Дорогою назустріч», «Слова та голос». Побачили світ понад десять оригінальних збірок поезії, вибране «Дім для душі»; три збірки вийшли в перекладі польською. Видавництво «Каменяр» видало двомовні книжки його перекладів поезій: Чеслава Мілоша, Віслави Шимборської, Кароля Войтили, Антонія Мальчевського, дві антології польської поезії. Також книжки перекладів автора побачили світ в інших видавництвах.

Лауреат літературних премій ім. Максима Рильського, Всепольської літературної премії ім. Францішка Карпінського, літературно-мистецької премії ім. Івана Нечуя Левицького, Чернігівської обласної премії ім. Михайла Коцюбинського та ін. Має звання: «Заслужений діяч мистецтв України», «Заслужений перед польською культурою».

ПЛЕКАЙМО У ДУШАХ НАДІЇ

ДУША

1.

Ті самі світанки, ті самі хмаринки і роси,
Те саме питання дитяче – вже стало дорослим.

Сумуєш ночами в своїй оболонці астральній,
Летиш, де кінчається чисел потік натуральний,

Летиш ти, де світять зірок і мільйони, й трильйони,
Чому ж не розкажеш, як вічні засіялись гони?

Шматочок енергії, диво минушого тіла,
В космічні імперії знову ти в снах відлетіла.

Як сонячний відблиск у краплі води, що на листі,
Назавше колись ти в світі помандруєш іскристі...

Тож всесвіту око у тебе вдивляється пильно:
Ти фокус, ти лакмус, ти сутність людини єдина.

2.

Ходжу собі, люблюсь білим світом
І думаю: якби душа могла
Притягувати все добро магнітом,
Відштовхувати всі частинки зла.

Але душа – це не шматок заліза
І, часом, не надійний бастион...
Зате вона одна – до Бога віза,
Надія на небесний «закордон».

У ЧАС ВИРІШАЛЬНИЙ

Під бомбами, під мінами,
Де полум'я новітньої ватри,
Часом, бува, замінимо
Слово «жити» на «виживати»...

ЕНЕРГІЯ ВІЙНИ

(притча)

Лиховісна енергія війни
шалено розкручує маховик,
індукує струм,
обриває контакти:

коротке замикання,
військовий конфлікт,
затим – велика війна....

Чи були запобіжники
справними?

РЯТУВАЛЬНИКАМ

Йти першими у зоні!
Як вічність – важить мить:
В легкім комбінезоні
У полум'я ступить!

Життя і смерть на вагах,
Пече вам біля скронь.
Хай допоможе янгол!
І ви пройшли вогонь!

Знесиліла пожежа...
Пливе легкий димок,
І спогади мережать
повільний плин думок.

Страшна біда неначе
Й не дихала в лице.
Хай доля вам віддячить
За мужність і за все!

* * *

Вітчизна – не торт,
щоб ділити на таці,
Не корупційне осине роїння:
Розквітлою серед згуртованих націй,
Я вірю, – постане моя Україна!

СВЯТВЕЧІР У КАРПАТАХ

Вирує, піниться Боржава –
Держава синіх берегів,
І оживає срібна лава –
Снага каміння і снігів.

Її глухі, тривожні звуки
Доносять гори вдалині.
Гілки, пухнасті наче руки,
Смерека простягла мені.

Замерехтіла величава
У небі зіронька в ту мить.
Іскриться, піниться Боржава,
І далеч лавами гримить.

І нас, прибульців, на Святвечір
Гуцули запросили в дім.
На сіні мекнула овечка
Щось над маляточком своїм.

І свічечка горіла рівно,
Тоді відчув і зрозумів
Як Всесвіт дихав благодійно...
І бескид більше не гримів.

СОН ПРО ЗАКОХАНИХ

Де розквітали троянди
І море синіло здалеку,
Струнка і вродлива троянка
Всміхалася мужньому греку.

Ще не було «Іліади»,
Не чув ще ніхто про Гомера,
Де квітнули ніжні троянди,
Де крила любов розпростерла.

І птахи оливного саду
Злетілися пощебетати.

Та раптом з'явилась Кассандра
І там почала віщувати,

Що буде війна десять років
І спалена, знищена Троя.
За шумом нагірних потоків
Впадуть ламентациї горя.

Покраяні будуть народи,
Розлучені сім'ї навіки.
Піднімуться високо води,
Кружлятимуть низько шуліки.

Світилися закохані щастям
І лиш дивувалися безжурно:
Є воїни мужні на чатах
І місто оточене муром!

Кассандрі ніхто не повірив,
Тому не лишилося Трої.
І навіть Гомер не повідав,
Як ніжно кохалися двоє.

НЮАНСИ ТВОРЧОСТІ

Немов таємну відкриваю чакру,
Як вірш творю на самому початку.

Стрибки уяви в урвища незнані...
Не так буває в справжньому романі:

Продумані в нім образи, сюжети,
Спонтанними ж – бувають лиш поети.

Чуттів непевні зблиски і тумани
Ставали незвичайними томами.

У них природно все, але не просто,
Бо інкрустовано ще й парадоксом.

24.11.2025,
м. Київ

Олександр ЗАБАРНИЙ

Олександр Забарний – поет, прозаїк, драматург. Заслужений працівник Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Автор 14 книжок поезії, драматургії та прози. Член НСП та НСЖ України.

ЗАГАРТОВАНІ ГОРЕМ

(оповідання з циклу «Невигадані історії про війну»)

**«Розум багатіє від того, що він одержує,
Серце – від того, що воно віддає»**

Віктор Гюго

Літо бавилося дощами... Пустотливий липень, як невігуляний хлопчисько, полюбляв тішити нас сонцем, яке поступово переростало в спеку, а по обіді щедро одаровував зливою. Короткочасною, нетривалою, але справжньою повноводною зливою... За якихось хвилин двадцять земля, не в силах поглинути щедрю вологу, повертала її назад невеликими жвакими потічками. Так тривало з пів години, а потім знову вмикалася спека. І вже до самого кінця дня + 35 і не нижче, а тому і надвечір'я приходило спітнілим. Воно навіть і не приходило, а приповзало, як натомлений дачник після денного копирсання на городі.

Горіло все..., а тому доводилося рятувати. Особливо жаль було огірків висаджених безпосередньо у ґрунт. Вони, не дочекавшись рятівної

ночі, чорніли прямо на грядці після кількогодинної спеки. Та я мужньо боровся за їхнє спасіння, розкриваючи та накриваючи грядки великим полотнищем агротканини, яку кидав тут-таки, на городі, для зберігання вологи...

Отож злива заставляла мене у роботі, щедро поливаючи, як і ті уславлені ніжинські «гурки». А потім я засмагав на сонці..., одночасно висушуючи вичахлі від вологи шорти. З одягу на мені були лише вони, бо грядку доводилося накривати вже під кінець зливи.

Саме так і гаяв я дні своєї щорічної профспілкової відпустки. Йшов третій рік повномасштабної війни, а тому про відпочинок на морі годі було і мріяти... Кляті вороги люто бомбили Київ, Полтаву, Кременчук... Але шлях їхніх «Шахідів» та «Іскандерів» пролягав через Ніжин, а тому «повітряні тривоги» були частими і кількогодинними. Наші загони ППО працювали досить потужно і ефективно, збиваючи їх десятками. А я, нехтуючи безпекою, стояв посеред городу, спершись на заступ, вдивлявся у небо, спостерігаючи, як наш гелікоптер ганяв їхніх «пацюків», знищуючи їх ще там, у повітрі, і подумки коментував бій. Не стану озвучувати ці думки..., переважно це була не нормативна лексика. Такою була моя війна.

У ЛІКАРНЯНОМУ ЛІЖКУ

Я таки достоявся на городі... Дощ, вітерець, рятівне сонечко, обсищення на свіжому повітрі таки довели мене до лікарняної палати. Після тижневого «бухикання» я звернувся до знайомої лікарки. Обстеживши мене, вона коротко діагностувала: «Двостороннє запалення легенів. Негайно лікуватися». Так я і потрапив у першу палату «інфекційки» місцевої лікарні. «Чому в інфекційну?» – запитаєте ви. Та вільних місць ані в терапії, ані в кардіології не було. Війну переживає кожен за власним сценарієм, який підготувала йому доля і війна, але, на превеликий жаль, у більшості випадків він закінчується у лікарні... Отак і я став одним із героїв цієї оповіді, яку хочу переповісти тобі, мій любий читачу.

Далі майже все розвивалося за сюжетом добре відомого за радянських часів роману Нодара Думбадзе «Білі прапори». Коротко нагадаю... Доля таки вичавила і довела до кардіологічної палати трьох головних героїв: письменника, священика і чабана. І перед тим, як поступитися смерті, так би мовити, «викинути білі прапори», вони лежать і розмірковують про сутність життя... Цікавий роман, раджу усім прочитати, якщо застанете у книгозбірні. А я повернуся до власних реалій... Отож у палаті нас виявилось шестеро: троє Сашків, двоє Андріїв і Олег.

ОЛЕГ

Як викладач із сорокарічним досвідом я досить добре навчився розбиратися у людських особистостях. «На віку набачився усякого...», – як кажуть у народі. Та й з культурою спілкування у мене начебто було все гаразд. Але Олег мені спочатку не сподобався...

Мій ровесник..., зовні непоказний, але якийсь метушливий, не за віком рухливий і що головне – гучний, громогласний, гамірний. Якщо він розмовляв, у палаті інших не було чути. Він був «неформальним лідером» нашого гурту за визначенням психологів. Диктував усе і всім... Санітарочкам – щодо порядку в палаті; медсестрам – щодо постановки крапельниць; лікарям – щодо..., втім лікарям він від зауважень утримувався. Була спроба, але наша мила Наталія Вікторівна на його закид зняла окуляри, промасажувала втомлені очі і коротко обрізала: «Випишу!». Олег замовк і вже більше ніколи не повторював таких дурниць.

За професією Олег був фермером. Мав кілька десятків гектарів землі десь на Борзнянщині. Обробляв її сам, ... тобто з родиною. Та ще забезпечував роботою кілька односельців. Війна..., складні часи, та й з оплатою позик сутужно. Не вистачає готівки... Та й де та підтримка сільського виробника? Хіба що на паперах Верховної Ради, та й то, зачасту, в проектах.

Дізнавшись, що я працюю в університеті, він одразу дав мені псевдо – «професор» і зачислив на військовий манер «до лав побратимів». Хоча сам він до війська ніякого відношення не мав (навіть свого часу в лавах Радянської Армії не перебував, бо був під опікою старих діда з бабою). Про це він мені сам особисто розповідав... А жаль, бо старшиною, ба навіть прапорщиком, він був стовідсотковим. Мо' й життя тоді б трохи в бік звернуло... Але вже як є, так і є... Про свою долю завжди розповідав весело і з гумором. Народився він у мальовничому поліському селі від великої любові. Батька свого не знав, бо той утік з села ще до його з'яви на світ. Про «матінку-зозуленьку» у своїх спогадах згадував скептично: «А та хвойда, ледь мені виповнилося три рочки, кинула мене на руки батьків, пристарілих діда з бабою, та й подалася у світи... Де вона, що з нею – достеменно не знаю і не відаю... Та чи й жива ще? Спочатку дід з бабою були моїми опікунами, а по повноліттю вже я за ними оформив опіку. Ось так і жили!».

Освіту отримав у школі-інтернаті задовго до того, як у ній навчався наш відомий «депутат-правдолюб» Олег Ляшко. А тому слово «скотиняки» вживав часто і доречно. Певно міцно воно увійшло у шкільний обихід.

За радянські часи працював водієм, лісничим, керував бригадою і лісовою дільницею. Одним словом тямуща і працювита людина. Лідером

нашої палати він став завдяки часу перебування в ній... Олег хворів уже більше двох тижнів, лікував бронхіт, який поступово, але стрімко сповзав до легенів. Побоювалися найгіршого, а тому лікували «на совість». «Як за радянських часів» – любив підкреслювати сам Олег.

Він був палким поборником Радянського Союзу і радянських часів. Поборник, певно у цьому розумінні, не зовсім влучне слово. Точніше, він був «фанатом СРСР» і насправді жалкував за його розпадом. Переконати в протилежному його ніхто не зміг. А я от спробував, та й певно марно..., бо це лишень ставало приводом до наших гучних дебатів на підвищених нотах із однаковим нічийним кінцевим результатом. Утомлені суперечками ми відкидалися на подушки, діставали рушники і починали відкашлюватися, як старі діди. Сестрички міряли нам температуру, вечеряли і починали знову:

– «Професоре» (це до мене), от ти кажеш, що була у ті часи протекція, блат, приписки, кумівство... То де воно ділося? По-іншому назвали – «корупція», «незаконне збагачення», «відкат». Та зараз крадуть куди більше! Війна, а вони плитками головні вулиці вимощують, фонтани запускають. Воно ж зрозуміло, начебто для людей, але ж є ще ж модне слово «відкат», а з цим як бути? Накрався, поділився та й перевівся на інше місце роботи. А як піймали – вибачився, «підмазався» та й продовжуєш працювати далі. Що не було, скажете? Так всі у палаті підтверджують, що було ж таки... Вийди на вулицю, запитай у першого-ліпшого зустрічного і той підтвердить, що було ж таки. А справа обраного нами депутата Гунька не яскравий приклад?! Мільярдами крадуть! Мільярдами! Скотиняки!

Так якщо я у ті «золоті часи» комусь і дав із власної кишені кілька сотень, так за те був упевнений, що діло буде зроблене. Для прикладу, бідкався один з директорів шкіл з нашого району, що вчасно не може вугілля для опалення школи завезти, а вже ж зима на носі... Так я йому ідею підігнав: «Постав, мовляв, перед школярами завдання, щоб металобрухт до школи позносили». Дітлахи назносили залізничку, матір Божа! Частину облікували, оформили через бухгалтерію, а частину готівкою взяли... Я ту готівку заніс кому треба, і через тиждень вугілля було завезено до шкільної котельні. «Кримінал!» – ти почнеш гукати!

– Звичайно ж кримінал, порушення закону. – погодився я.

– А я себе злочинцем не вважаю. Так хабар дав, але ж і діло зробив: держава отримала металобрухт так необхідний для нашої металургійної промисловості у повному обсязі. «Азовсталь» працювала на повну потужність... Ех, такого промислового гіганта розікрали, роздербанили... Та головне, діти отримали вугілля і всю зиму навчалися у теплих класах. То який же я злочинець, тебе питаю?

– Звичайний хабарник, – коротко відрізав я.

– Хабарники – той, хто брав, та той, хто навмисно відтягував поставання паливом. А я лише гроші передав.

– Так за законом же відповідальність одна, – не згоджувався я.

– А ти от запитай у побратимів, на чиєму вони боці? На моєму, чи на боці закону?

– Не буду втягувати друзів у суперечку і так зрозуміло, що закон для всіх має бути один.

– А тепер ти це скажи отим лайдакам з Міністерства оборони, які у час війни для солдатів яйця по сімдесят копійок за штуку закупували. Мільярдна оборудка... і ніхто не покараний. А пенсіонери у моєму селі зі своєї мізерної пенсії копійки останні донатять на потребу ЗСУ. А влада мільярдами краде!

– Згоден, – мляво відреагував я. – Але справа гучна, оприлюднена в ЗМІ та Інтернеті. Ведеться слідство... Розберуться, буде суд. Когось обов'язково покарають!

– Ти правильно сказав «когось». Знайдуть якогось «полковника-відбувайла», дадуть йому років десять, а через чотири випустять. Що скажеш, такого не було? Така вже у нас система, такий прокурорський нагляд.

– Ти правильно сказав «система», – пожвавішав я. – А від кого вона у спадок дісталася? Чи не від СРСР? Пам'ятаєш «бавовняну справу» в Узбекистані? Мільярдами доларів крали! А покривало республіканське ЦК на чолі із товаришем Рашидовим...

– Та це ж від людини залежить, – завівся Олег. – Он Щербицький Володимир Васильович коли помер, то на його зберігальній книжці залишився спадок – 18 карбованців і 62 копійки... До чого тут партія? У нас у колгоспі партійними були кращі комбайнери, водії, механіки, доярки, ланкові...

– Голова колгоспу, голова сільради, головний інженер, агроном... – продовжив я.

– Так, і вони звичайно були, – погодився Олег. – Треба ж було комусь керівництво здійснювати та організовувати роботу.

Нова суперечка почала набирати обертів. Зупинив її Андрій-старший: – Хлопці, чаю хочеться. Не гріх би горло прогріти. Олеже, сходи до санітарочок, ти у нас найбільш красномовний, попрохай хай кип'ячу дадуть. Поп'ємо чайку, а потім досперечаєтесь. Згода? Бо вже не сила, так у грудях холодно. В доказ він натягнув простирадло аж під саму шию. Видко, що йому й справді було зле. Мій опонент буркнув щось на зразок: «Власний чайник треба мати», але ж все-таки підвівся і попрямував до сестринської. І вже за мить у коридорі було чути його дзвінкий, але

ж гучний голос: «Красуні, кип'ячем не побалуєте!» Андрій-молодший жваво підхопився і «злітав» до найближчої крамниці, закупив заварку, печиво, цукерки...

– Скільки ми тобі винні? – ніяково запитав я.

– А пусте, це – спонсорська допомога... – жартома відмахнувся він.

– А мо' й справді скинемося на електочайника? – запропонував Сашко-молодший. – Щоб не просити кожного дня. Невідомо скільки нам тут ще лежати...

– Я за, – підхопив ідею я.

– Та ми всі не проти, – резюмував Андрій-старший. До кімнати повернувся Олег. Він був у доброму гуморі, обцілований сестричками, і приніс повний чайник кип'ячу. Чаювали ми у той вечір знатно, а до політики уже не поверталися. Засинали за розпорядком, бо чергова сестричка о десятій вимкнула в палаті світло ще й порахувала наші сиві, розкидані на подушках голови.

* * *

На наступний день, по обіді, Олег приніс новий, щойно куплений електочайник «Panasonic». Підійшов до мене, простягнув пакунок:

– Тримай, професоре! Ти останній будеш виписуватися..., лишиш потім у палаті для прийдешнього покоління. Хай чаюють та нас згадують.

– Чому не сказав, куди йдеш? Ми б гроші зібрали.

– А, пусте... Своїх вистачило.

– І все ж, скільки ми винні? – не вгавав я.

– Нічого. Вважай, що це спонсорська допомога. І давай припинимо оці дрібничні розмови.

– Як знаєш, – відповів я. – А що знову про політику?

– Про політику увечері. Після чаю, – він посміхнувся і дружно потис мені руку. Так воно і сталося...

У нас було ще кілька таких диспут-вечорів, які подобалися нашим хлопцям з палати. Політ-шоу.. А потім Олег виписався, достроково...

На прощання сказав: «Гречку час збирати, щоб не обсіпалась. Та й картопля вже на підході... Я ж обіцяв нашим хлопцям із тероборони передати в клунках. А ти, Вадимовичу, не ображайся. Бо за СРСР хороші були часи. Я переконаний у цьому, ми за ними ще пожалкуємо. Хоча зрозуміло вже, що час назад не повернеш. Бувай, друже, мо' ще зустрінемося...

– Бувай, Олеже, бережи себе, слідкуй за здоров'ям.

– Та якось буде, головне війну пережити, щоб малою кров'ю...

– А це вже, як Господь дасть.

Чудовий таки у мене товариш Олег, хоча і з радянського минулого.

САШКО-МОЛОДШИЙ

Олександром – старшим у нас у палаті величали Сашка-майстра. І хоча ми були ровесниками за віком, мені довелося задовільнитися званням середульшого, оскільки до лікарні я потрапив останнім.

Сашко-молодший лікувався уже давно., мо' з місяць, лікував одразу все: тиск, серце, легені. Як говорять у народі: «Прихопило поповній». А все клята війна. Нікому спокою немає.

До війни Сашко був здоровим, як дозрілий дубок, – міцний, статний, кременний. Працював начальником охорони у якомусь продвинутому агрохолдингу. Мав спеціальну підготовку, зрозуміло... У минулому він чекіст, лейтенант КДБ за старих часів... Довелося попрацювати і в СБУ до вилуги, звільнився майором.

Попередня робота сформувала у нього певні риси вдачі: був мовчазним, вдумливим, внутрішньо заклопотаним, зосередженим на власних проблемах. Родом був із Вінниччини. Та службова стежка привела його аж до Бахмача, що на Чернігівщині. Вдома мав дружину, сина і доньку. Любив їх міцно. Біля серця тримав. Та що то значить батьківська любов для юнака, коли навіть материнська не зупиняє, не втримає...

Був його Юрась студентом, навчався на інженера. Закінчив весняний семестр в університеті у той злощасний двадцять другий рік, та й подався добровольцем до війська Батьківщину захищати. Батьку сказав лише: «Ти мене зрозумієш». Так, батько усе розумів, але ж рідна кровиночка... Зупиняти не став, та переживав тяжко. «Моліться за нього», – сказав своїм дівчатам, а сам подався до військкомату. Але медики були неблаганними – вік, тиск, проблеми з серцем..., не взяли.

Ось тоді й подався на заробітки, щоб сім'ю якось підтримати. Бог сина милував, за пів року боїв аніякої подряпини, жодного синця. Та на весні сталося лихо... Поранило Юрася. Куля втрапила у плече і застрягла між лопатками. Допоки з «нуля» виносили, багато крові втратив. Зслаб зовсім. Але, спасибі Богу, врятували... Живий. У Дніпрі, в госпіталі. Вже зібралися відвідувати. Так нове лихо... У батька інсульт. Не витримала страждання батьківська душа, вибухнула кров'яною піною. Ось так і потрапив Сашко до лікарні в Ніжині. Проїшов майже усі відділення: лікувався у неврології, згодом у кардіології, а останній місяць щось зле трапилося із легенями. Отак і втрапив до нашої палати. Спасибі Богові, мову потроху відновили, відпустило і руку, а от що з душею робити? Болить вона за сином... Той поки що у госпіталі, на реабілітації, але ж скоро комісія, що вона встановить. Про домівку син і слухати не хоче. Поривається до своїх, до побратимів... Геть забрав у батька сон.

Сашко за натурою неговіркий, та ще й роки відповідальної роботи навчили мовчати, але якось у приватній розмові сказав мені:

– Я все можу зрозуміти і осягнути: велику політику, державницькі інтереси, російський шовінізм, геополітичні забаганки.. Одного не можу второпати, як так швидко люди стали ворогами? Ще ж вчора клялися у дружбі, а вже вісім років поспіль готували план захоплення Криму. Готувалися до війни. Значну частину своєї військової служби я прослужив у Росії – Красноярськ, Казань, Уфа... Мені видавалося, що у нас радянський народ – дуже міцна і злагоджена родина. І от маєш! Виявляється, усе це були ідеологічні побрехеньки. Ніякої радянської спільності не існувало. Були лише великодержавницькі забаганки. Як там у Шевченка: «На всіх язиках все мовчить, бо благоденствує...». Отак, за телячим мовчанням і втратили ми українську державу. А тепер діти кров проливають, щоб її відродити та й ще захистити. Молоду кров.

Він замовк. Мовчав і я, а що міг я сказати згорьованому батьківському серцю. Тут жодні слова недоречні. Та й навіщо це, адже людина дійшла до всього цього своїм розумом і своїм серцем. Лише напівжартома запитав:

– Тезко, а якби ти нині зустрів когось із співробітників з Красноярська чи Казані. Руку б тиснув?

Він хижко посміхнувся і відповів: «Була б зброя, стріляв би без вагань». От і добре, от і порозумілися.

АНДРІЙ-СТАРШИЙ

Андрій долею чимось схожий з Олегом. Народився у невеличкому селі на сході Ічнянщини, яке з усіх боків обступили ліси. Берези і сосни правили йому за іграшки, коли він ще немовлям з колисочки уважно спостерігав за світом. Ріс змалечку з бабою та дідом... Мати, народивши його, кинула напризволяще та й подалася із заїжджим далекобійником з Херсона, коли той приїхав обмінювати кавуни на картоплю. Ото тільки її й бачили...

За батька у Андрія був дід, який навчав його всьому, що знав сам. Посміхався собі в сиві вуса та все приказував: «Учись, онучку, його за плечима не носити». А ще дід навчив Андрія слухати і шанувати ліс. «Ліс – батько наш! Він і зігріє, і прогодує». Андрій слухав дідову науку і по краплиночці вбирав у своє ество...

Прийшов час, віддали Андрія у науку, до школи-інтернату «у Прилуку», як казала бабуса. Навчався не дуже щоб, але був старанним. Дуже любив приїздити додому на канікули. З рання і до вечора у лісі...

Після восьмирічки подався до столиці, прилаштувався у ПТУ при заводі імені Івана Лепсе. Закінчив успішно та й подався до війська.

Можна сказати пощастило, служити довелося на західному кордоні, на пропускному пункті залізничної станції Чоп. До служби ставився сумлінно, як і годиться «Відміннику бойової та політичної підготовки», про що нагадував йому військовий знак на його парадному кітелі.

По закінченні служби повернувся до столиці. Коли ставав на облік у військкоматі, запропонували роботу в охороні летовища «Бориспіль». Як не крути-верти, а прикордонник, професійні навички відмінні. Та й гуртожиток давали... Охороняв зустрічі високих державних делегацій. Міняючи посади і статуси на роботі, зустрів і очікувану Незалежність, і Міленіум, і неочікуваний КОВІД. На роботі зустрів і війну.

Тут, у Борисполі, зустрів він і свою долю..., дівчину з авіаційних кас. Було все як і належить. Зустрічалися, закохалися, одружилися, отримали малосімейку, а згодом стягнулися на «двушку». Народився син, Михайлик. Викапаний батько і з лица, і за статурою. Мали щастя. Незчулися як виріс. Закінчив школу, авіаційний коледж. Прилаштували працювати тут же, на летовищі..., механіком.

Мав бронь, але до війська пішов добровольцем ще у квітні двадцять другого року. Служити відібрали в авіацію, у Миргород, водієм бензовоза. Усе б нічого, та у квітні 2024-го стали летовище бомбити люто. «Шахідами», «Іскандерами», іншою гидотою. Був приліт, і Михася поранило... А він продовжував відганяти палаючий бензовоз подалі від летовища. Обгорів, звісно, сильно... Лікували у Полтаві і у Києві. За хоробрість, виявлену під час врятування аеродрому, Указом Президента України нагородили бойовим орденом «За заслуги» III ступеня. Батько й мама сина в госпіталі часто навідували.

Вилікували здавалося, повернувся до своєї частини. Знову сів за кермо... Вийхав у перше відрядження до Черкас, повернувся і помер...

Що таке?! У чому причина?! Лікарі низують плечима, відмовчуються... Був солдат – немає солдата. Загинув. А хто винен?! Війна..., на війну нині все списати можна.

Похоронили сина на алеї Слави. З військовими почестями, з прощальним салютом. Усе як годиться... А як же захорониш Совість і Правду? Цього Андрій не знає... Замучило його сумління, спати не дає... Ну як же так, виписували з шпиталю, був хлопець здоровим, тиждень прослужив у війську та й помер. Казна що?! Де ж та Правда?!!

Дружина їздила до ворожки. Та відповіла дипломатично: «Віджив свій вік. Зносився організм...». Який вік, йому ледве двадцять п'ять минуло? Закам'яніли батьки у горі.

Одного темного листопадового вечора зайшла дружина до нього в кімнату, відвела очі та й каже: «Роз'їхатись, Андрію, нам треба! Хоча б

на якийсь час. Не можу я, звелася вся. Дивлюсь на тебе, а бачу Михайлика. Не тебе з роботи очікую, а сина. Збожеволю скоро. Щось треба робити... Поїдь у село, погостюй там з місяць, а потім життя покаже? Та й бабу провідаєш. Вибач, але я дуже тебе прошу. А заспокоюсь, приїду сама... Їй-Богу!»

Що чоловікові лишалося робити? Треба ж стишити горе матері. Нічого нікому не розповідав, не радився... Зайшов у «Кадри», кинув заяву на звільнення та й поїхав до рідної домівки.

Ліс стишив і розігнав біль. Годинами він, як вовкулака, гуляв галявинами і незнайомими вже байраками. Очікував на Олену, а вона все не їхала. Кросівки вже не рятували від болота і твані. Повертався додому, ставив їх сушитися на припічок, а сам падав на дивана і провалювався у якесь чудернацьке марище. Боліла голова, крутило суглоби, розпочинався жар... Пекельний жар. Снівся син... Він дорікав, кликав, навіть соромив, а чому помер не сказав.

Другого дня Андрій не прокинувся, упав у гарячку. Налякана бабуся побігла до сільського старости за допомогою. Зволікати не було часу. Той із сусідом занесли Андрія до стареньких «Жигулів» і повезли на Ніжин. Хоч і далі, але кращою дорогою. У приймальному відділенні спочатку заартачилися, мовляв, а чому не до Прилук? Сільський голова матюкнувся: «А чи довели б?». Здоровий глузд зробив свою справу. Так Андрій опинився у нашій палаті із двостороннім запаленням легенів. Згодом розпочалися ускладнення.

Приїздила Олена, але Андрія не віддали.., слабкий ще. Вона і нині навідує його. Хтось із роботи надумив її найняти адвоката і скласти лист-клопотання до військової прокуратури з проханням провести повторну перевірку причини смерті сержанта Михайла Топтуна. Треба ж таки з'ясувати, у чому там справа? Якщо у результаті отриманих ран, то це одні пенсійні виплати, якщо ж ні – задовольняйся тими копійками, що нарахували: – Тут не в грошах справа, – бідкався Андрій. – Хочу, щоб було все по-правді, по-божому! Потрібно буде йти в суд, піду, щоб подивитися у вічі отому, хто виписав його недолікованого. Мені вже нічого боятися... Найголовніше у житті я вже втратив.

А згодом: – Вадимовичу, ти ж людина освічена, грамотна. Поглянь чернетку листа, що адвокат надіслав до прокуратури, мо' щось виправиш, чи додаси.

Я взяв учетверо складену ксерокопію листа і заглибився у читання. Лист-клопотання було складено доволі аргументовано, зі знанням справи і професійно. Було видно, що адвокат не новачок у цьому ділі... Я виправив кілька мовних огріхів та й повернув листа Андрію:

– Написано толково, з хорошою аргументацією. Має бути повторна перевірка.

– Дай то Бог!

До палати увійшла схвильована Наталія Вікторівна: «Топтун, хутко збирайся. негайно переходимо до ізолятора. Активізувалися туберкульозні палички у вашому організмі. Після повторного обстеження будемо направляти вас у Чернігів до тубдеспансеру».

Вона примусово взяла Андрія під лікоть і вивела з палати. За кілька хвилин прийшли санітарочки і забрали речі. У коридорі було чути його знервований голос: «Дайте хоч перекурити!». Обговорюючи цю подію у палаті, дійшли до колективної згоди: «Зібрати гроші Андрію на Чернігів, та ще, хто скільки зможе, на адвоката».

Увечері примчала Олена і була категоричною: «Ні в який Чернігів він не поїде. Буде лікуватися вдома. Необхідні медичні документи для лікування перешлете «Новою поштою». Я його забираю...», – сказала ошелешеним сестричкам. Замовила таксі, та й подалася на вокзал, щоб встигнути на останню електричку.

За кілька днів мені зателефонував щасливий Андрій і повідомив, що військова прокуратура поновила розслідування за фактом, який викликав смерть військовослужбовця. Мо' й справді встановлять істину. Це так потрібно людям.

Для себе зробив висновок: «Утрату не можна прийняти. З нею просто потрібно навчитися жити... Час не лікує, він просто вчить жити без того, кого любив».

САШКО-СТАРШИЙ

З Сашком-майстром ми мали познайомитися уже давно. Мешкаємо у одному місті, однолітки, блукаємо одними вулицями... Але, бач, не судилося. Зустрілися у лікарняній палаті. При знайомстві він міцно потис мою руку і зізнався: – Давно хотів познайомитися із Олександром Забарним. Знаю, що працюєте в університеті. Люблю читати ваші книжки. Пам'ятаєте, як там у вас... І він з пам'яті процитував доволі значний шмат із мого останнього тексту.

Я був приємно вражений і подивований, а тому, не вагаючись, запитав: – Певно в освіті працюєте, що літературою цікавитесь? Та ще й пам'ять он яку маєте.

– Та ні, я робітник. Звичайний майстер із заводу «Прогрес». Певно, чули про такий?

– Не тільки чув, але й будував його у студентському будзагоні. Шостий й сьомий корпуси. Вигонили з котловану під нуль бетонні роботи, а

потім ще й підмурівок клали... Це було, дай Бог пам'яті, у ... 1975-76-му роках. Зводили флагман українського оборонпрому. Потужне підприємство було...

– Було.., – вставив Сашко і невесело посміхнувся, – так, саме було. З 12 тисяч працюючих залишилося ледве дві, а то й ще менше...

– А чого ж воно так зміліло? Обладнання надсучасне було і фахівці.., дай Боже!

– І обладнання, і фахівці... До речі, перші комп'ютерники в Ніжині працювали на «Прогресі». Це вже потім вони до вас в університет перейшли, рятуючись від безгрошів'я.

– Так наче ж військові замовлення не припинялися? Надходили увесь час.

– Так було до періоду Незалежності, до 1992-го року, а потім Москва обрізала все водночас. Останні роки перейшли на обслуговування китайських швейних машинок. Я, механік вищої кваліфікації, змушений відстоювати зміну біля штампувального станка. От така-то потреба у моїх «золотих руках».

– На вашу думку чому воно так сталося?

– Зрада.., елементарна людська зрада. Не захотіли комуністи незалежну Україну підтримати... Ти ж пам'ятаєш, як у передвиборній гонці зішлись Чорновіл з Кравчуком. Чорновіл тоді заявив: «Ми усіх комуністів пропустимо через лопату». А комуністів тоді було в Україні шість мільйонів, потужна сила. Я ж не винен, що мене за сумлінну роботу до лав партії прийняли. Вважав, що заслужив. Та й більшість думала так само... Отож Чорновіл бовкнув, а Кравчук тихенько промовчав. Люди й обрали більш безпечного... А який Президент, такі й міністри та ще менші начальнички... Саме тоді і розпочався «всеукраїнський дербан». Комуністи владу з рук не випускали... Кожен крав де міг. Хто зброю, хто нафту й газ, хто землю. Пам'ятаєш «аграрну реформу»? Отож-бо, Іван Степанович Плющ, будучи головою Верховної Ради, також ласий шматок землі відхопив. Але «оборонку» міцно тримала під контролем Москва, ні на хвилю не відпускала. Спочатку повідкликали фахівців, згодом вивезли обладнання, а тоді вже і адмінресурс запустили: «дограбовуйте, що залишилося». Отож це – звичайна диверсійна оборудка, зрада.

– Ну і який вихід? – засмучено запитав я.

– А ніякого... Підприємства такого рівня не повернеш, коштів не вистачить...

– А якщо зарубіжні інвестори допоможуть?

– А нащо це їм потрібно? – посміхнувся Сашко.

– Нашу обороноздатність зміцнювати! – не вгавав я.

– Нашу обороноздатність зміцнювати повинні ми самі. Іншим до неї байдуже.

Сашко витер хустинкою спітніле чоло і замислено додав: «Якби дав Бог війну закінчити, а там час покаже». Я погодився. Коли прощалися, міцно потис руку:

– Ти куди зараз? Чаю, та у ліжко?

– Та ні, пообіцяв хлопцям у гаражі одну деталь виточити... Вони там автомобіль готують для передачі ЗСУ. То піду трішки поволонтеру. Бувай, друже!

Я простягнув у відповідь руку, а подумки піймав себе на тому, що саме на таких людях і тримається наш уславлений завод «Прогрес», наш край і наша Україна.

За тридцять років влада могла збудувати квітучу країну з потужною армією. Але натомість будувала собі маєтки, купувала яхти... А народ отримав війну та ще цвинтар під столицею... Від дій внутрішніх ворогів ми втратили більше українців ніж від дій окупантів.

АНДРІЙ-МОЛОДШИЙ

Андрію-молодшому ну ледве перевалило за сорок... Був він невисокого зросту, кремезний у плечах, «підкачаний» у тілі. Займався бізнесом з обслуговування автомобілів. Мав дружину і діточок, а ще любив «копирсатися» у своєму айфоні. Усе чисто знав і про все відав. Де найдешевші ліки у аптеках? У який магазин завезли дефіцитний товар? Скільки безпілотників летить на наш багатостраждальний Ніжин? Та ще з сотню таких «дрібничок». Реагував на ці відомості переважно з гумором. І ніщо не було здатне його засмутити. Навіть власна хвороба. А хворів він за серйозним діагнозом: підводила підшлункова залоза, а звідси проблеми з кишково-шлунковим трактом. На всі застереги лікарів відповідав жартома: «А якось буде».

Хлопцем був поштивим і догідливим. Що кому допомогти? Та, будь-ласка! Як на мене Андрій практично не мав недоліків. Не палив, не гидив матюками, не сварив жінок. А вразив мене ось який випадок...

На кілька ночей у сусідню палату нашого відділення поселили «переселенців» або, як годиться сказати по-новому, «переміщених осіб». Тридцятидворічна «мама Неля» і четверо її діточок, десь від п'яти і до дванадцяти роčків. Гамірним потічком розбіглися вони нашою палатою. Прихопили усе, що траплялося під руку: цукерки, печиво, шоколадки, олівці, ручки, викрутки... З дозволу, зрозуміло, господарів. Невдовзі з'явилася і мама Неля. Почала нас із дітлахами знайомити:

– Оцей кирпатий, це – Юра, він від першого шлюбу. Йому 12 років

і народився він у Дебальцево. Мамин синок, помічник... Жаль, росте без батька.

– А це Настуня, їй десять років, її я народила вже у Сєверодонецьку. Вона дуже гарно малює... і уважна до всього. Це вона помітила, що у Вадика почалася блювота та ще й висока температура... То нас і зняли з потяга у Ніжині, а так ми до Львова намітили мандрувати. Кажуть, там житло переміщеним дають.

– Отож нашому Вадику вже сім років. Він у нас мріє стати відомим футболістом і грати за «Шахтар». Вадику, ти що до рота тягнеш? Жуйку..., тобі ж не можна, щойно ж промивання зробили.

– А найменший у нас Михайлик. Йому виповнилося п'ять рочків. Це вже дитя від другого шлюбу. Потішне таке..., батько десь воює, а він медальки збирає для забави. Певно, буде генералом. Хлопці, а у вас випадково цигарки немає. Палити хочеться страх як...

У Сашка знайшлася пачка цигарок, віддав. Мама Неля подалася на вулицю...

– Ви гляньте на їхні ноги... – стурбовано розпочав Андрій. – На вулиці злива, а вони у сандаликах, та й ті розірвані... Мимоволі застудишся. Цікаво їх хоч нагодували?

– Так! – хором відповіла дітлашня.

– То й добре! – озвався Сашко.

Андрій-молодший щось зосереджено набирав у своєму айфоні. Зрештою видихнув:

– Вадимовичу, я тут на кілька годин відійду. Прикрий від лікаря.

– А ти куди?

– Та по справах, – посміхнувся, та й зник за дверима. Повернувся, як і обіцяв, за кілька годин. Приніс пакет цитрусових, замашну гілку бананів, цукерки... А потім з кишені дістав шведське шило, голку-циганку, дратву та суперклеї «Момент». Все це ретельно розіклав на столі. Дістав ще одного пакета... Харчі відніс дітям.

Коли мама Неля і її дітлашня вляглися на відпочинок, Андрій узявся до роботи. Він лагодив їхнє взуття. Щось шив, перешивав, клеїв, обрізав... Працював мо' до півночі.

А на ранок на нашому підвіконні розмістилися чотири пари полагоджених сандаликів. Ще й червоні черевички... То для Надійки. Ну що тут скажеш? Турботливий татусь.

Чужих дітей не буває! Особливо у часи війни.

15.10.2025 р.,
м. Чернігів

Альона ВОЙТОВИЧ

Альона Войтович – українська філологиня та перекладачка. Народилася 22 листопада 2005 року у смт Ванярка Вінницької області. Студентка одного з престижних закладів вищої освіти. Авторка наукових студій, опублікованих у фахових виданнях. Стипендіатка Президента України та Верховної Ради України.

Переможниця XVI Міжвузівського конкурсу молодих перекладачів (2025) та XIV Міжнародного мовно-літературного конкурсу імені Тараса Шевченка (2024). Лауреатка конкурсу «Кращі наукові і творчі роботи студентів та молодих учених».

Має понад сорок наукових робіт у галузях філології, перекладознавства, історії та сучасних гуманітарних студій. Учасниця численних всеукраїнських і міжнародних науково-практичних конференцій.

У 2021–2022 роках була активною учасницею молодіжного та культурного життя Вінниччини: очолювала PR-комітет обласної ради старшокласників «Лідер», головувала у Молодіжній раді при Ванярянській селищній раді, брала участь у проєктах та форумах, спрямованих на розвиток локальних ініціатив і творчих спільнот.

У СЛОВІ – НАША НЕЗЛАМНІСТЬ

Українська мова – це те, що є унікальним і незламним у кожному з нас; те, що робить нас сильними та об'єднує навіть у найтемніші часи.

Українська мова – це не просто засіб спілкування. Це душа нашого народу, його пам'ять і голос. Коли ми говоримо українською, ми згадуємо

тих, хто боровся за нашу свободу; тих, хто створював нашу культуру; тих, хто зберігав і примножував знання, традиції та цінності, попри всі спроби їх зруйнувати. Кожне слово українською – це свідчення нашої історії, кожна фраза – це крок до нашої майбутньої перемоги.

Але українська мова – це не лише символ. Вона – наш щит і наш вимір безпеки. У світі, де інформація стає зброєю, де слова можуть рвати і будувати, українська мова – це фундамент, на якому стоїть наша незалежність. Вона захищає нас від чужого впливу, зберігає цілісність нашого простору, нашу ідентичність і нашу гідність. Коли ми спілкуємося українською, ми створюємо середовище безпеки не лише для себе, а й для всіх, хто поряд, для нашої держави, для майбутніх поколінь.

Кожен із нас має силу змінювати світ словом. Кожне українське слово, сказане щиро і впевнено, – це крок до єднання, крок до сили, крок до перемоги. Не знецінюйте цю силу. Не відмовляйтеся від неї навіть тоді, коли здається, що легше мовчати чи говорити іноземною. Бо українська мова – це наше життя, наше серце, яке б'ється в унісон із серцем нації.

Ми живемо в час, коли захист нашої культури, нашої мови, нашої держави – це не просто обов'язок, а вияв любові. Любові до себе, до своєї родини, до своєї країни. І кожен, хто обирає українську мову, кожен, хто плекає її, говорить нею в школі, вдома, на роботі, у соцмережах, у піснях і книжках, той будує щит безпеки для всіх нас.

Не забуваймо: мова – це не просто слова. Мова – це сила. Мова – це свобода. Мова – це наш вимір безпеки. І в наших руках ця сила. Ми можемо віддати її забуттю чи примножити. Ми можемо знецінити її чи зробити невід'ємною частиною кожного дня. І саме від нас залежить, якою буде Україна завтра.

Тож говорімо українською! Пишімо українською! Думаймо українською! Бо кожне наше слово – це крок до свободи, крок до сили, крок до Перемоги. Нехай наша мова звучить у кожному домі, на кожній вулиці, у кожному серці. Бо в слові – наша єдність, у слові – наша безпека, у слові – наша незламна сила.

І пам'ятаймо: коли ми говоримо українською, ми творимо майбутнє. Творимо країну, якою будемо пишатися; країну, яку ніхто не зможе зламати; країну, у якій панує свобода.

І нехай кожен із нас промовляє впевнено: «Я говорю українською – я сильний, я вільний, я незламний!»

ЛИЦЕМІРНІ ПОБРАТИМИ

Вони до мене доторкнулись тихо,
Погладили, як мати – по щоці,
Казали: «Час загоїть кожне лихо,
Розгладить зморшки на лиці».

Вони були поважні, терпеливі,
Їх голос – наче сповідь при свічі:
«Що нищить душу в квітні, ще у зливі –
У травні заспокоїться вночі».

Вони таких, як я, вже знали сотні –
Їх втіха йшла, мов шепіт у саду.
Та в кожному слові – порожнеча й осінь,
І цвіту в тій розраді – не знайду.

Не йдіть до мене із солодким словом
І не бриніть про травень на вітрах.
Бо тільки в червні, виснажено, з кров'ю,
Я серце зшив – по шву та по рубцях.

АЛЬМА-МАТЕР

У кожного з нас є місце,
Де хочеться знов побувати,
Де всі, як велика рідня,
Будуть тебе зустрічати.

Там, де навчалася й зросла,
У час для всіх нас історичний
Разом з усіма ти змогла
Стати на рівень ще вищий.

Щоб наша держава була
Захищеною та міцною,
Тут тобі дали все,
Щоб потім гордитись тобою.

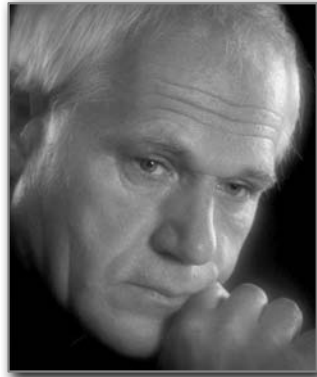
Прийшовши колись уві сні своїх мрій –
Вона ж для тебе як Матір.
І щиро я хочу подякувати тій –
Що носить звання Альма-матер!

ДІМ, ЩО САМ ВІДЧИНИВСЯ

Ти прийшов без вимог і без гучності,
без поспіху, без штучних теплих фраз.
І двері самі тихо відчинились –
там, де душа ховала давній страх...
З тобою навіть будні стали піснею,
чай став теплішим, світ – не таким чужим.
Я стала м'якшою, трохи беззахисною,
зате живою... і з тобою – справжньою.

Петро АНТОНЕНКО

Петро́ Якович Анто́ненко (нар. 24 червня 1948, с. Авдіївка Куликівського району Чернігівської області) – український журналіст, просвітянин. Член Національної спілки журналістів України (з 1989 р.), лауреат міжнародних і національних журналістських і літературних премій.

Вищу освіту здобув на факультеті журналістики Київського державного університету імені Т. Шевченка (1983).

З 1974 по 1995 працював у газеті «Поліська правда» в смт Куликівка.

Автор книжок: «Бабине літо» (Чернігів, 1994), проза «Свіча» (Чернігів, 2001), до якої увійшли твори з першої книжки, повість «Вересень» і поезії «Стріла» (Чернігів, 2017), яка повністю відтворила книжку «Свіча», а також додано іншу прозу і поезії (це частини перша і друга цього видання), «Вечірнє танго», проза, поезія.

ПАЛАЦ

Жіноча новела

Присвята Її

*У сяйві її тіла
тьмяніло полум'я свічок.*

*Китайська середньовічна
поезія*

Двохсотлітні липи і клени цілували Її листям крізь шиби вежі старовинного Палацу. Вона смачно прокинулася. Її тілом милувалися лише оте листя і птахи на деревах та в небі.

За кілька хвилин була уже внизу, в парку. Між Нею і м'якою ранковою травою смарагдового газону був лише тоненький халатик. Тепер Вона дивилася не згори вниз, а знизу вгору, не крізь шиби в парк, а з парку на шиби, які ховали кімнату, з якою Вона провела ніч.

...Вона опинилася в цьому Палаці, в цьому парку, в невеликому старовинному містечку цієї країни майже випадково. Опинилася, облетівши чарівною відьмочкою на мітлі і облітавши літаками пів Європи. А ось тут знайомі Її Друга (у котрого знайомі були, схоже, в кожному куточку Польщі), ці досі Їй незнайомі знайомі гарантували *замсиканне* на кілька днів у цьому дивовижному Палаці. І ось Вона тут...

Перед цим Друг заявив, що не зможе завезти, закинути, занести Її сюди на руках особисто. Бо *бáрдзо заéнти*. Ну, це, швидше всього, збрехав, що так уже дуже зайнятий. Бо хоч і є успішним журналістом, але себе цінує вище од своєї роботи, яку, втім, якось умудряється ще й непогано виконувати.

До речі, одного разу він заявив, начебто кожна людина бреше в середньому 10 разів на день. Або, кажучи м'якше, говорить неправду чи не зовсім правду. При тому, як це комусь не дивно, жінки так роблять значно рідше чоловіків, хоч ті і грішать на них щодо цього. Жінки говорять не зовсім правду 8 разів на день, чоловіки брешуть неправду 12 разів. А в середньому по 10.

Після такого підрахунку Вона почала мимоволі стежити за своїм язиком і впевнилася, що до жіночої «норми» благополучно не дотягує. А коли іноді й говорить щось таке не таке, то лише во благо або жартома.

Нині ж Друг точно збрехав. Мабуть, злякався своєї дружини, ревнивої, як пес. Третьої, здається. Чи вже й з цією розлучився? Останнім часом Вона якось не встигала слідкувати за сімейними сагами Друга.

З цією останньою (?) Друг познайомив їх кілька років тому, коли пасія ще не була його дружиною. Познайомив, як завжди, оригінально:

– Знайомся, це моя майбутня колишня дружина.

Спрогнозував, любенький, і це. Втім, пасія й вухом не повела на цей напівжарт.

А то, було, Друг запропонував Її стати *«останньою жінкою його життя»*. Тут Її стало трішки лячно. Втім, Друг одразу заспокоїв: зовсім не йдеться, що він упокоїться у Неї на руках, з усіма подальшими клопотами, правда, за це залишить Її у спадок свої статки (доволі розтринькані, як вона здогадувалася). А ще він заспокоїв Її, що, у свою чергу, він же не стане останнім чоловіком Її життя.

Урешті, всі ці милі перипетії так і залишилися не то жартом, не то серйоз-

ним жартом. Вони залишилися добрими друзями, спокійно пройшовши усі стадії жінки до статусу друга. Як там у Чехова: «Жінка стає другом чоловіка в такій послідовності: спершу знайома, потім коханка, потім друг». Якийсь час Їй здавалося, що і йому так здавалося, – чи не виконати б їм цей роман-романс ще раз, «на біс»? Та потім Вона резонно вирішила: жінці не варто опинятися в тому ж ліжку вдруге.

Друг, у свою чергу, колись серйозно-зажурено побідкався Їй, що хоч свого часу і перечитав стільки всього, але надто пізно натрапив на афоризм Бранислава Нушича: «Свою автобіографію я довів до одруження, бо вважаю, що у чоловіка після одруження уже немає автобіографії». На це Вона розраля його, сказавши, що не завжди випадає жити за афоризмами й розумними цитатами.

Друг і привів Їй цього хлопця. Сказав, що це його друге Я (чи не позашлюбний синок? – було, подумала Вона), що це пів нього, цебто пів Друга, і взагалі це він, Друг, у свої 20 років.

Хлопець не був зовсім незнайомим Їй. Він мешкав у сусідньому дворі, цебто будинку. Студентствував і потроху підробляв, щоб додати якусь копійку в родину, в якій були старша сестра і їхня мама, миловида розлучена жінка віком «від 40-а».

У хлопця було дивовижне як на сьогодні ім'я – Марко. «*Маркові що? Є скрипка у Марка. Де хтось би плакав, а Марко заграє*», написала поетеса. Цей Марко грав не на скрипці, а на смартфоні з навушниками, увімкнути ми в мізки. І, мабуть, це було все, чим він уподібнювався ровесникам. Все інше у нього було іншим, ніж у інших.

Він був дуже неухважним. Приміром, витирив ноги, не заходячи в приміщення, а виходячи з нього. Але ж витирив, на відміну від багатьох. А що таким чином, то, мабуть, вважав, що під небом чистіше, ніж під дахами.

Марко товаришував з дядьКолею, котрий мешкав якраз над Нею, поверхом вище. Це було теж дивне товаришування, адже дядь Коля був рівно втричі старшим од Марка. 60-річний розлучений *кавалєж*, він уже чи ще, спокійно дивився на жінок, натомість мав двоє захоплень – риболовлю і футбол, звісно, як уболівальник. Цих захоплень Марко абсолютно не поділяв, але гостював у дядьКолі часто. У Неї, було, промайнула думка, що Марко умисне ходить у гості нагору, щоб, спускаючись вниз, якимось натрапити, як Вона виходить з дому чи повертається сюди.

Друг, привівши до Неї Марка, запевнив, що він буде дуже корисним у різних побутових пригодах. Дійсно, коли Вона якимось спалила фен і була вже зібралася купувати новий, Марко якимось побитом відремонтував спалений.

Він з першого приходу в дім ніяково запевнив Її, що не набиватиметься

у друзі Її доньці й синові, хоча б тому, що значно старший від них. Значно – це на кілька років, але в такому віці це дійсно значно.

У Марка була дивовижна здатність до якихось несподіваних фраз. Якось запитав: «У Вашого собачки є мобільний телефон?» Її собачку, заморсько-го імені якої він ніяк не міг запам'ятати, він почергово називав іменами відомих європейських жінок-політиків – президента, прем'єра, канцлера. Дякувати Богові, що не котроїсь з королев.

Так чи є мобільний телефон у Її собачки? Вона була так заскочена цим запитанням, що, не втримавшись, розсміялася. А він спокійно пояснив: «Учора увечері я набирав Вам, але так і не додзвонився. Може, Ви вигулювали собачку? То мені захотілося зателефонувати їй. Вона б сказала, чи Ви її вигулюєте чи, може, пішли на побачення».

Тут уже Вона відійшла від сміху і грізно заявила: «Я *можу* ходити на побачення, але моя собачка ніколи не проговориться тобі, до кого саме».

У цю мить Вона подумала, що таки ж молодша його мами...

...Цей Палац, а загалом старовинна дворянська садиба (як і належить, поруч з Палацом – парк, озеро) – все це було у власності тутешньої філії якоїсь столичної наукової установи. До цієї власності входили ще кілька корпусів сучасної забудови. А Палац слугував у філії чимось на кшталт невеличкого готелю. Кілька кімнат на горішніх поверхах були затишними, за суттю, готельними номерами для заїжджих учасників усіляких конференцій і такого іншого та й просто для приїзду на відпочинок засмиканих столицею науковців.

Вона обрала собі не просто кімнату горішнього третього поверху, а кімнату в одній з двох веж Палацу. Кімната, до того ж, виявилася дворівневою, то ж Вона миттю злетіла на другий рівень, на рівень птахів і крон дерев. Це було супер! Крім того, в цю пору початку літа Палац був порожнім, як, власне, і все обійстя. А у вихідні, цебто чийсь вихідні, бо у Неї всі дні стали однаково легкими і вільними, Вона взагалі залишалася в Палаці сама.

Одного ранку пішла до невеличкого озера в глибині парку. В цю ранню пору, в яку Вона ніколи не прокидалася ТАМ, удома, над гладінню озера ще клубочився легенький туманець, парувала тиха вода. Посеред озера плавали дикі качки.

На тому березі сидів з вудками рибалка, скуйовджений і трохи сонний неозначеного віку чоловік, утім, доволі привітний хлоп. Це все Вона роздивилася, коли підійшла ближче. Бо в Ній раптом прокинулися якісь гени не так і далеких – всього на два покоління назад – сільських предків. А, може, щось ще й давніше, з матріархату. І Їй страшенно захотілося зловити рибу. Тільки чим і як?

Рибалка наче вгадав Її бажання і простягнув одну зловлену рибу, доволі велику, більш як на долоню. Вона потримала цю прохолодну рибину в руці і навіть сфотографувала на телефон. «От я й зловила, принаймні рибалку», весело подумала Вона. Та й хлоп, схоже, вже впіймався на гачок звабливої українки. Він посміхнувся і мовив:

– Гди *пáні хце*, то *ту мóже і компáнца*. В *тим єзьóре бáрдзо мéнка вода*.

Ну, купатися в халаті Вона не могла, «а без нічого» теж. Скупається пізніше. А що в озері дуже м`яка вода, повірила на слово. Хоч воду і кохання ліпше відчутти на собі.

Марко, виявляється, пише вірші. Одного вечора довго і плутано читав їй телефоном якісь свої дивні й незрозумілі, либонь, і йому самому, вірші. Потім сказав:

– Я краще Вам це все напишу. Тільки не читайте ці вірші, як наші викладачі в університеті. І не смійтеся, просто я ось так пишу.

Він дійсно з`явився за кілька днів зі своїми віршами. І так вийшло, що якраз напередодні Її від`їзду. Звідки він дізнався про цей від`їзд? Не від дядьКоли ж, хоч той знає навіть про те, що ще не відбулося, говорячи про це, як про доконаний факт. Невже дізнався від Друга, своєї копії?

– Ви, мабуть, уже не повернетесь сюди ніколи, – ледве переступивши поріг, мовив своє чергове дивне запитання-судження.

Укотре ошелешена ще одним таким випадком, Вона знову не придумала, що тут відповісти. Цей патлатий сумний хлопак чомусь вгадав Її потаємне. Те, що Їй інколи так не хочеться повертатися *в децо*. В ці навіть не клопоти, навіть не метушню, навіть не суету сует, а щось убогіше. В ці будні, сяк-так покроплені вихідними. В цю казенну установу, де Вона була керівником колективу, майже всуціль жіночого. Врешті, колективу звичайних, нормальних колежанок, навіть попри те, що вони постійно підшукували чи приклеювали Їй чергових коханців. Так, наче Вона сама не могла б з цим упоратися. Тільки свисни, як каже дядьКоля.

Вона приречено розуміла, що в цьому світі, схоже, нереально вирватися з колообігу СПРАВ, – нарад з велемудрими доповідями, конференцій, планів, звітів і кошторисів.

Але що він таке торочить, цей Марко? Куди і «накуди» це Вона їде? Ага, то він же прийшов з віршами. Вона злякалася, що зараз із потіпаной сумки Марка з`явиться товстелезний grosбух з його поезіями. Однак, Марко простяг Їй лише маленький аркуш.

– Це Вам, на згадку. Тут усього два рядки.

Вона глянула на ці рядки, нашкрябані рукою, що більше звикла до клавіатури комп`ютера, втім, нашкрябані все ж ручкою.

– Прочитайте потім, – попросив Марко. І мовчки пішов.

Вона стійко витримала довге паузу годин у дві і вже перед сном прочитала ці два рядки:

*«Спасибі Вам за Вчора.
А Завтра – буде Завтра»*

У двері кімнати тихенько пошкрябало.

– Увійдіть.

Двері прочинилися. На порозі, в ранковому світлі, що лилося крізь шиби Палацу, стояв Марко. Цибатий і патлатий, з тою ж ніяковою усмішкою.

Їй захотілося вщипнути себе, щоб прокинутися. Це було якесь дежа-вю чи мана, чи роздвоєння. Або, як каже дядьКоля, «повний капец».

– *Пишепра́шам, пані, дзень дóбри. Мам на імьóн Маре́к.*

...Марек був студентом філії воєводського вишу у цьому містечку. В маєтку він підпрацьовував, щоб додати якийсь грош у родину, в якій, крім нього, були старша сестра і мама, миловида, розлучена полька віком «від 40-а». Тато Марека колись десь кудись якось зник. Родина, як і більшість поляків, не бідувала і не розкошувала.

Марек щось робив по догляду за Палацом і загалом маєтком, а також допомагав у *побіту* тимчасовим гостям філії. До Неї теж був приставлений по службі. «На той випадок, якщо я спалю фен», посміхнулася Вона сама собі десь за день-два після знайомства з Мареком.

З нього був також непоганий екскурсовод – *пшеводнік*. Він дуже любив своє старовинне містечко. Власне, воно було звичайним, але лежало на дуже історичному обшарі північно-західної Польщі, де колись зародилося її королівство. Марек охоче розповідав їй про *забітки гісторични* міста і околиць.

Інколи вони разом *спацерувáли* містом. Рано-вранці машини комунальної служби мили тротуари якимось розчином. Удень вулиці були майже порожні. А ось увечері, особливо у вихідні, були повні люду. Юрба пливла туди-сюди, а згори на неї гляділи з балконів статечні сімейні пари.

Марек взагалі-то був веселим *хлопаком*. Правда, інколи на нього находила меланхолія і він міг заявити таке:

– *У на́шим мя́сце, прóше пані, ніц чéгось такéго. Тілько два ко́сцю́ли, два цвентáжи, чтердэ́сьце склэ́пув і ё́ден Маре́к.*

Вони швидко порозумілися, спілкуючись обома мовами. Вона на льоту схоплювала цю начебто й близьку, але своерідну мову, з багатьма шиплячими, які хтось не дуже сприймає, а Їй вони якраз подобалися. І миттю вхопила, що Марек перелічує у своєму місті два костьоли, два цвинтарі, сорок магазинів і одного-єдиного ось такого Марека.

...Мобільний телефон Вона колись назвала дебільним. Він хапає тебе за барки в найнесподіваніший момент. Однак щось вдіяти з цим було непростото. Поволі стаєш смартфонозалежною.

Дзвінок, тобто мелодія Моцарта, пролунав у Палаці пізно увечері. Так пізно інколи міг телефонувати Друг.

– *Вечур дóbри, найяснєйша пані. Лежиш?*

– Звичайно.

– І вже другий тиждень. Здається, їхала на п'ять днів?

– Коли здається, хрестяться.

– І спльовують. Між іншим, тут є новини. Маю тобі пропозицію.

– Сподіваюсь, не руки і серця?

– Гірше. Тут вимальовується один цікавий проєкт, міжнародний.

– Я вже у міжнародному проєкті. Поговоримо, коли повернуся. Якщо повернуся. Так що, любенький, *добréго ці вечóra, до відзєння, до зобачєння.*

Марек інколи її дивував. Несподіваними запитаннями. Але ось це?

– *Їє пані ма лят?*

Ну, це вже занадто! Європейський *хлопак*, називається. Таке зухвальство! Запитувати у жінки про її вік.

Марек спохопився, зрозумівши, що сказав дурість:

– *Пшепрáшам, але пані така млóда і пєнка, же вильóнда, як мóя стáрша сьóстра.*

А цього Вона вже не могла стерпіти. Стала в позу розгніваної класної дами і, дивлячись йому просто у вічі, відрізала:

– *Ніє вєм, їє лят ма твóя сьóстра, але вєм доклáдне, же мам тїлє лят, їє ма твóя мáтка.*

Польською мовою кімната – *пóкуй*. Може, ще й тому Вона так звикла до цієї кімнати в піднебессі, на рівні з кронами і птахами, що тут – *пóкуй*, спокій.

Утім, цієї ночі заснула не одразу. Винен Марек. Виявляється, пише вірші. Спершу читав Їй телефоном цю поезію дивною сумішшю двох мов. А сьогодні під вечір приносить клапоть паперу, на якому авторучкою нашкрябано розхитані рядки.

– *Тїлькó попрóше пані, нех не чїта тєраз. Лєпєй пшед снем.*

Перед сном, так перед сном. Цей хаотичний *верш* спершу видався їй якимось кросвордом. Потім почала вловлювати реалії містечка, з його *косцїóлами, цментáжамі, склєпамі і є́дним тákим Мáреком*. Закінчувався вірш так:

*«І рано, як співають птахи,
там нас будив косцюльний подзвін
по ружни боки тєго звону».*

Урешті, прийшов і тихий сен, сон, у якому вона несподівано майже літала, як справді літала у снах дитинства.

А ранком, під подзвін недалекого костюлу, їй марився хтось невідомий, розділений з нею цим *косцюльним подзвонем*.

За Календарем друїдів Вона Кипарис. Вперто чинила опір цьому календареві, тому, як він характеризував Її. Десь у Її генах сидів чортик самостійності, непокори й нескорення будь-яким авторитетам, навіть древнім друїдам. Невже це дійсно Вона? *«Ці люди відзначаються стрункою поставою і привабливою зовнішністю. Представники цього знаку цінують в житті кохання і родину. Вони товариські, мають багато творчих талантів. Добре розвинута інтуїція допомагає людям цього знаку уникати помилок і обирати в житті вірних друзів. Їх недоліки – зайва легкість характеру і поступливість».*

Невже це про Неї? Та на біса їй та «струнка постава»? А втім, нехай буде, це нині рідкість. А от «творчі таланти й інтуїція» точно зараз небагато варті. Натомість це що – лише два недоліки? Їй захотілося шукати у собі щось інше, інше, інше, особливо недоліки.

Он Друг за цим же Календарем друїдів народився в День берези, єдиний такий день року. Не марно ж його так притягують жінки. А що значить – «притягують»? Вони його чи він «притягується» до них?

Щось Вона заплуталася у двох соснах, яких, до речі, тут і нема. Заплуталася в цих деревах, *джевах*.

Отже, Вона – Кипарис. Правда, жодного кипариса тут, на північному заході Польщі, теж і близько не було. То як його прихилитися до неіснуючого дерева?

А Вона всі ранки віддавалася оцьому ритуалу: обнімала дерево. Отакот припадала в ранковій неймовірній тиші саме до цього дерева, навпроти вікон Її *пóкую*, і мовби чула його всім еством.

Якось не звертала уваги, до якого ж дерева припадає. Одного ранку підвела голову і глянула на крону. Це був клен. Власне, наймогутнішими і найдревнішими деревами парку й були саме клени і липи. Першого ж ранку Вона обрала це дерево навмання. Виявився клен. Може, випадково?

Вона обнімала клен. Липу – це було б щось лесбійське. А клен? Того ранку Вона ніби зросталася з цим двоохотлітнім деревом. І раптом так жагуче відчула момент зачаття в собі себе іншої – тої, що завше буде молода, красива, здорова, спокійна, іронічна, несуетна, наївна і вперта. Вона й була, Вона і є такою, але водночас в Ній народжувалася *інша, якась інша така*.

«Тихо ллється з кленів листя мідь». Але ж це буде колись, пізніше? Чи, може, життя не має ні початку, ні кінця?

Червень – літо в розвої, липень – мліє, серпень – пригасає. А Вона ж у якій порі? Зараз самісінький початок червня. Початок літа, початок життя...

Допоможе Їй хто ж, як не Марек. Знести Її речі вниз (скільки там тих речей), донести їх з парку на вулицю, до міського автобуса. На вокзал добереться сама.

Марек явно хотів Їй сказати щось таке не таке. Врешті, мовив, як завжди, ніяковіючи:

– Я теж од`єжджам. Тільки ютро.

– І куди їдеш завтра?

– В Нємци.

– Надовго в цю Німеччину?

– Нїє вєм. Мòже, на рок чи пувтора. Хце зарòбїць якісь пєньòнзи для родзїни.

– А навчання?

Марек, схоже, не було що відповісти. Сказав інше:

– Нїє мам чєгось презентòваць панї на пожегнїанне. Тїлько от, ботєлєчка вòдї мїнеральней. То б`ардзо дòбра пòльска вòда, жрюдляна і зїмна.

– Джерельна й холодна? Чудово! Але зараз не питиму, юж в поцьòнгу. А то від холодної води інколи паморочиться голова.

– А цо то зн`ачи – «паморочиться»?

Вона знала, що польською це буде, в певному сенсі, «зврут глòви».

– Марек, це дуже складне українське поняття. Ти ще молодий.

– Длє чєго панї так? Нїє єстем млòди, єстем юж ст`арї.

– Ну добре, старий, дзєнькує ці за виїстко.

– Жєгн`айцє.

– Чому «прощайте»? До відзєннє.

Уже в потязї пригадала, що забула у Палаці, в пòкую, одну побутову дрібничку, куплену на Її прохання Мареком.

«Значить, повернуся!»

...Заквакав будильник смартфона. Раніше у неї був і сам будильник, на батарейці. Але якщо вже падати у смартфон, то все далі. Квакало, звісно, не так, як жабки у весняному ставку, а противно.

Утім, нема лиха без добра. Будильник вихопив Її із заплутаного ранкового сну, де плелися СПРАВИ – наради, конференції, плани, звіти і кошториси.

Слідом у смартфоні – мелодія Моцарта. Друг.

– Вітам пані!

– Я ще сплю.

– Як приємно втрапити дзвінком прямо пані у ліжку. Слухай, я придумав нове слово.

– Ще не стомився придумувати?

– Нізашо. Так от, увечері говорять «На добраніч». А зараз я говорю тобі одним словом – «Надобранок».

– Дзенькує пану.

– Ну, кажи: як поїздка?

– Де Марко?

– Упізнаю: запитанням на запитання. А Марка нема. І ніколи не було.

Тобі привиділося.

– Щось забагато ввижається.

– Кажу ж, то був другий Я, цебто я у 20 років.

– І де він, той ти у 20 років?

– Там, у моїх 20-ти роках?

– А як серйозно?

– У цьому світі ще є щось серйозне? Ну, добре. Він виїхав, другого ж дня після твого від`їзду.

– Куди й чого?

– У Польщу. На заробітки.

– А навчання?

– Життя навчить.

Йй пригадався прощальний вірш Марка. Як це буде польською? Останні дні Вона ловила себе на тому, що інколи починає думати польською. Або, принаймні, шукає, як буде цією мовою те чи інше слово.

Поляки не звертаються одне до одного на «Ви», тільки на «Ти» чи пан або пані, панна, якщо дівчина. То як же це буде?

«Дзенькує ці за Вчóрай.

А Ютро – бéнде Ютро».

– Якась пауза? То все ж, як поїздка?

– Пану длúго чи кру́тко?

– Коротко. У світі й так забагато слів.

– Коротко? Спасибі за Палац...

20.06.2019.

Перемишль, Польща – Чернігів, Україна

ЗЯТЬ

Оповідання

Завертілося з телеграми: «Приїдемо суботу Ніна Валерій».

Увечері на доїнні Галині руки звично бігали біля корів, а сама подумки була далеко від ферми.

– Щось ти... світишся вся! – перекрикнула шум електромоторів Надя, сусідка по корівнику.

– А, телеграма ось, – показала Галя зіжмаканого папірця.

– Зять, значить?

– Женишок.

Додому прийшла потемки. На ганку згадала, що треба б вкрутити над східцями лампочку. Днів три, як перегоріла, а все ніколи замінити. О, і двері нехай Василь змастить, риплять, як теліга.

– Телеграма од Нінки, – з порога заявила чоловікові, котрий встромився в газету.

– Листа написати ніколи?

– Ніколи. Завтра приїде. З Валерієм.

– З ким? А, ну-ну, побачимо, що за птиця.

– Так ти, Васю, завтра трохи прибери у дворі.

– Аякже. Візьму відгул і зроблю суботник.

– Ну чого його викаблучуватися? Стрічай людину свинарником.

– Невеликий пан. Сам, дивись, зі свинарника виліз.

Василь давно примітив, що якимось воно завжди виходить по-жінчиному. Для форсу іноді брикався, як незагнудана коняка, але врешті-решт (що з бабою сперечатися) брався за діло. А потім, зробивши, починав думати, що Галя наче й права, що він теж отак хотів зробити і що взагалі жінка у нього – тямуща молодиця.

Увесь ранок Василь протоптався по двору. Підправив ворота, склав дрова, вкрутив лампочку, змастив у веранді двері й переробив ще безліч всякої всячини, якої траплятиметься стільки, скільки ходитимеш по дворі-щу. І відгул таки взяв після обіду, передавши трактора напарнику. Не будеш же білою вороною: майбутнього зятя треба зустрічати честь по честі.

Зять – тєсть. За рік-два ще й дідом станеш. А наче ж, осьдечки, недавно сам бігав до дівчат. І вибігав мітлу непосидющу. Зараз запряже до самого вечора.

За отакими веселими думками не зчувся Василь, як доїхав до обійстя. І перше, що почув, заглушивши мотоцикла, – жалібне скавчання їхнього підсвинка.

Колють чи що? Оце так Галя: ще й не зять, а вже свіжиною стрічає. Кабанчика ж до Різдва збиралися вигодувати.

А коли відчинив хвіртку, мало не впав зо сміху.

Галя купала порося. Загнала в ночви і шмарувала якоюсь щіткою, чи не тією, що чистять коней. Порося кувікало, борсалось в ночвах і шкребло копитцями по дну.

Уранці, поміж всяким іншим, Галя мовила: «У хдівці треба прибрати. І порося таке замурзане». Тоді Василь пустив це повз вуха, аж ось тобі й на!

Закурив, потоптався туди-сюди, плюнув цигаркою:

– Ненормальна.

Це був останній козир. Коли, бувало, суперечка з жінкою заходила в глухий кут, Василь проголошував оце слово і йшов, куди йшли ноги. Зараз уместився неподалік, на східцях ганку, і мовчки спостерігав за «водною процедурою». Таки не стерпів:

– Ти йому рило, рило умий, зять же цілуватиме.

– Сиди!

Галя теж уміла говорити коротко.

Гарикатися з жінкою не було ніякого бажання, і Василь зайнявся парканом. Поки прилаштував недороблене вранці, геть і повечоріло.

Обійстя до сеї пори було не впізнати. У дворі – ані зайвої ломачини. Доріжча від хвіртки до веранди припорошена жовтим піском. Умите порося рохає в хліві. Сховалися в клуню вила й лопати. Зникли старезні велосипедні колеса, що роками висіли на кілку. В хаті сяяло так, що страшно заходити. А роззуватися тепер треба було мало не у дворі, бо на веранді розляглася нова килимова доріжка.

Ще раз оббігши двір, Галя, видно, зосталася вдоволена і скомандувала чоловікові: «Поганяй!»

Мотоцикл, вимитий і вичищений, з новим покривалом у колясці, слухняно гойднувся під хазяїном і погурчав на станцію за гостями.

Обережно-обережно Галя причинила двері кімнати.

– Спить? – запитав Василь.

– Сопе й мовчить.

– Тобі теж нічого не розказала?

– Нічого. Одвернулася до стінки.

«Зять» не приїхав.

Скільки воно років оцьому ліжку? І оця шафа теж, мабуть, існує тисячу літ? І стілець з різьбленою спинкою, і швейна машинка, оця стародревня швейна машинка.

Речі, як привиди, тьмяно вгадувались у примарному місячному світлі. Знайомі до найменшої подряпини, ці речі, як могли, берегли таємничий і добрий дух кімнати, спорожнілої після того, як Ніна позаторік виїхала в місто. В зал батьки купили меблевий гарнітур, килим. Але як добре, що в її кімнати все залишилося таким, яким було і п'ять, і десять років тому.

Вона лежала в ліжку, перебирала в пам'яті довжелезний сьогоднішній день.

... Вокзал. Ніна дістає два папірці: «Я вже й квитки взяла. Ось, Валеро». Він раптом кидає одне-єдине слово – «дурна» – і біжить геть.

Ніна стискає в долоні квитки, сліпо вдивляється у засклені двері вокзалу... у морок стелі. «Дурна» замість «До побачення»... Зачекай же, наскочиш на грамотну. Витіпас, як коноплю. Пратимеш їй спідниці й панчохи.

Та закінчиться колись цей клятий день?..

– Ма, що ви шукаєтесь? – на порозі, в старенькому ситцевому халатику, весело потягуючись, з'явилась Ніна. – Думаєте, я така городська, що спатиму до обід?

– На ферму збираюсь, – підхопилась Галя.

– Давайте і я з вами. Швидше впораємось.

– О, точно, – зрадив Василь. – А тоді, Нінок, по ожину проїдемо. Сей рік її як є!

Чистий серпневий ранок уставав над селом. Відкукурікали півні, хазяйки повиганяли в череду корів, оживало пустотливе птаство. Могутні рукасті осокори вздовж дороги ледь ворушили набубнявілим за ніч листям.

– Довго спите, – блиснула посмішкою Надя. – А ти, Нінко, може, доряркою до нас?

– Завferмою, – серйозно мовила Ніна. – Я з вас стружку зніму, не те що Пилипович. Мамо, де апарати?

– Не приїхав, значить, – кивнула вслід Надя.

– Щось перебило, – байдуже сказала Галя й подумала: «Що за баб'ячий телеграф! Живе ж Надька на другому кінці села. І поїзд прийшов учора увечері. Аж на тобі: «Не приїхав». Либонь, уже й коровам роздзвонила».

Добре, що прийшли удвох. Хоч і припізнилися, а таки не відстали від інших. Подоїли своїх корів, позносили бідони з молоком до приймальні, вигнали худобу на майдан, де пастухи гуртували її в череду.

– А ось і я, – вихопилась з корівника Надя.

– Ви, тітко Надю, чимось веселим поснідали, – посміхнулась Ніна.

– Чоловіковими матюками, – охоче пояснила Надя. – Так ти, дівко, може, й справді давай до нас?

– А ви свою Валю теж сюди після школи?

– Можна. Біда тільки, що нема вам у селі гарних женихів.

Ніна росла гарною (породистою, як казала тітка Надя) дівкою. Потроху шила, в'язала, співала в ансамблі, читала книжки про любов, бігала на індійські фільми, а на уроках малювала на папірцях модні сукні.

Десь до п'ятого класу мріяла стати кондитером і робити смачні торти, потім хотілося бути балериною, фігуристкою, зубним лікарем. А коли відшумів випускний вечір, Ніна спохопилася: куди ж далі? Порадитися толком було ні з ким. Батько після трактора й хазяйства вечорами читав газету. Мати знала тільки, що треба, як усі, «кудись у місто». Однокласники, засмикані й знервовані, зубрили підручники й запасалися шпаргалками.

Урешті Ніна прихилилася до своєї подруги Наталки й подала заяву в педінститут.

У саду, під старезною грушею, дівчата перелистували набридлі підручники, а Наталчина мати заспокоювала: приймуть, на вчителів охочих не зайвого – робота «нервна».

Наталка вилетіла уже на першому екзамені. Ніна трималась до останнього, де, хоч і переплутала Катерину Першу з Катериною Другою, одержала навіть четвірку. Втім, це не допомогло: конкурс на «нервну» роботу був таки ж чималеньким.

Уздовж стариці, у видолинку, порослому лозняком і поцяткованому кудлатими вербами, стелилися густі хащі ожиннику. В житті нічого смачнішого не їла Ніна од вареників з ожиною і пахучого темно-синього ожинового варення. Але кожній сизуватій апетитній ягідці, яку так і кортіло вкинути до рота, треба було вклонитися, кожна треба було дістати з густого плетива колючих, схожих на дроти, стебел.

За якихось пів години руки в Ніни були геть посмуговані. «Наче кицька вдряпнула», – подумала Ніна й пригадала, як колись, сто літ тому, уклдала спати в картонну коробку свою неслухняну Мурку, а кицька пручалась, і хвіст її ніяк не вмщався в коробці, й маленька вусата пика ніяк не хотіла спокійно лежати на малесенькій, зшитій мамою, подушечці. Врешті кицька нявкнула й болюче дряпнула Ніну по руці. І батько побив кицьку й викинув на мороз, а в Ніни дуже боліла подряпана в кров рука, а потім стало шкода Мурку, і вона просила батька впустити кицьку в хату, полаяти, поставити в куток, але впустити.

Їй пригадався цей давній епізод і стало дивно, що воно за штука – пам'ять. Вона ніяк не могла пригадати, з ким сиділа за партою в першому класі, позабувала всі хімічні формули, крім води й вуглекислого газу, забула, скільки днів вони з мамою прожили в Одесі, хоч тоді, шість років тому, галасливе місто над морем, з його театрами, соборами, базарами, пляжами, вокзалами, різномасною юрбою, акаціями й трамваями, це барвисте місто,

здавалось, кожною своєю миттю вріжеться в пам'ять. Забулось. А от Мурка, хитрюща вусата кицька, випливла бозна-звідки.

Ніна поставила у траву бідончик з ожиною, роззулась і обережно пішла вгору, на гребінь долини. Прочахла за ніч земля приємно холодила ступні. Обчухраний луговий цвіт забивався між пальці ніг. На мить поряд з лакованими нігтями спалахнула білим сонцем ромашка. Ноги все швидше несли Ніну по косягу, туди, на гребінь, звідки аж до самого горизонту відкривалась сяюча під серпневим сонцем зелена рівнина луку.

– Ай! – скрикнула вона від пекучого болю в ступні і впала на траву.

– Що таке, Ніно?! – Василь вибіг з хащів лозняка на осоння і подряпався вгору. В руці, чиргаюючи, теліпалось майже порожнє відро.

«Ожинник з тебе», – мимохить подумала Ніна і вичавила крізь зуби:

– Нога... Пробила, видно.

Ступня була поцяткована кров'ю.

Василь заметушився, нащось обмацав кишені, скомандував:

– Уставай. Треба промити.

Ніна зависла на батьковому плечі й, накульгуючи, пошкандибала до води.

А Василю плелись всілякі несусвітні історії про зараження крові, про те, що хтось колись десь уколів палець і зостався без ноги. І ще пригадалось, як років п'ятнадцять тому, коли Нінка була трохи вища од лави, він здавав їй свою кров. А потім сидів перед лікарем і просив, так просив, щоб у нього знову брали кров і переливали дочці, може, вона виживе. А лікар заспокоював, а він, як глухий, нічого не чув і знову говорив своє, і йому знову доводили, що досить уже переливань і що справа не в них.

А ще Василь, згинаючись під незвичною ношею, раптом подумав, що Нінка вже ніколи не стане отим маленьким колобком, який знай просив батька «почукати» його, і він садовив колобка на коліно, верхи, як на коня, брав за руки й підкидав її, приказуючи: «Гоп! Чук-чук!».

Життя зробило ще одне коло, і тепер йому доведеться «чукати» хіба що онуків, якщо трапиться Ніні хороший чоловік, а їм з Галею – хороший зять.

Без конкурсу, без екзаменів і без довгих розмов Ніну і Наталку прийняли в училище хімкомбінату. Велетенський комбінат на околиці міста, наче вир, всмокував дівчат з усієї області. Рекламні плакати, портрети усміхнених комбінатських дівчат у газетах, бажання вирватися на свій хліб, на волю, в місто – все це робило своє.

На комбінаті Ніна була один раз у житті, коли їх, піонерів, привозили сюди на екскурсію. Тепер вона бувала тут мало не щодня, бо виявилось, що теорію особливо зубрити нічого. З довгенького списку професій подружки

обрали одну, із дзвінкою назвою – крутильниця. Правда, всі професії були схожі одна на одну, але Ніна, приїжджаючи в село, ніколи не іменувала себе робітницею, а тільки крутильницею.

Батьки поставилися до її невдачі в інституті спокійно. Мати зітхнула: «Спробуєш на той рік». Батько мовив: «Нема щастя», – і встромився в газету. Його кучерява чуприна, щоправда, на хвилю вигулькнула із-за читива, коли Ніна назвала свою майбутню зарплату. За такі гроші батькові довго треба було гурчати на тракторі.

... Воля навалилась і ошелешила. Перше враження від післяшкільного життя виявилось на диво смішним: не потрібно було вчити уроки. Життя в комбінатському гуртожитку розпадалось на дві половини. Треба було ходити на заняття, на суботники й аврала, прибирати в кімнатах. Зате можна було піти в кіно, на дискотеку, на концерт, врешті потинятися «Бродвеем», як іменували центральну алею міського парку.

Однак те, що здалеку знадчувало, зблизька швидко линяло. «Бродвей» набридав, кіно теж. Великі естрадні зірки в місто не забивались, а маленькі блимали на один манір. Існував ще драмтеатр, у репертуарі якого найдраматичнішою штукою було «Весілля в Малинівці». Квитки на спектакль вручили, утримавши по півтора карбованці стипендії. Зал був наполовину порожній, а найсмішнішим виявився епізод, коли на голову Попандуло обвалилась декорація.

Захоплення проходило, приходила звичка. Виявляється, треба просто звикнути до міста, до його захеканого темпу, вуличної колотнечі й життя за годинниковою стрілкою. Як і до цехів комбінату, куди подруги нарешті прийшли заробляти свої великі гроші.

У кожному цеху було щось своє. В одному висіла дрібнісінька пилюка від сухої пряджі, в іншому тхнуло аміаком, ще в одному було жарко й вогко, як у лазні. В їхньому цеху стояв шум, точніше, вищання тисяч веретен. Навушники не допомагали, бо від цього вищання тенькало й вібрувало всередині. Але звикли й до цього, як звикають до заколисування в автобусі. Важче було звикнути до нічних змін, коли під ранок ряди веретен з білою ниткою починають плавати перед очима. Втяглися. Якась маленька пригода на зміні, свіжа чутка, пиріжок з нічного буфету – і вже легше чекати блаженної сьомої години ранку.

Веретена крутились, гроші йшли, місяці бігли. Каштани на «Бродвей» уже вибухнули білим цвітом, коли Ніна раптом спохопилась, що на екзамені в інститут вона б тепер переплутала Катерину Другу з Олександром Македонським. Зазирнути в підручники було абсолютно ніколи.

«Ожинники» поїхали, і Галя зосталась сама. Вона раптом відчула себе не те що вільною, а якоюсь наче непотрібною самій собі, оцьому недільному дневі, цим прибраним до блиску кімнатам. Була й робота, яка завжди знайдеться, можна й просто податись на вулицю, де сусідки збирались на лаві полускати соняшник. Але якось не робилось і не гулялось.

Погляд набрів на баночки з майонезом і зеленим горошком. З тих пір, як рік тому Ніна стала працювати в їдальні, вона часто привозила додому делікатеси. Правильно, що дочка кинула отой комбінат. Нічого там біля веретен не вистоїш. А зараз, хоч і невелика начальниця, а все ж у затишку, і поїсти можна смачно, і щось дефіцитне дістати.

От з інститутом нема щастя. Раз не пройшла по конкурсу, вдруге провалилась на екзамені, а це літо й не рипалась. Та нічого, он вони з Василем і без дипломів не пропали. Роботи у місті повно, і в їдальні ж Нінку не навічно закріпачили. Теж не мед, бігай, збирай недоїдки.

А де воно мед? Он у сусідки дочка Валя покрутилась років три в місті й назад. Тільки й того, що збігала заміж за якогось п'яничку. Женишок родом із сусіднього села, а познайомилися у місті на танцях. Валя сама розказувала. Підходить, каже, моденький хлопчик, танцюють, значить, балакають по-міському, викаблучуються одне перед одним. А тоді обзнайомились ближче, аж його село – за п'ять кілометрів од нашого. Як зійшлись, так і розійшлись, добре, хоч дітей не нажили. Валя повернулася в село, тиха така, сама в собі. Та нічого, дівка гарна, пару знайде. Дояркою зараз. Недавно про неї в газеті красиво так написали: «Ранок пахне молоком». Правда, ранок у корівнику пахне трохи інакше, але нічого, гарно написано.

Ні, таки ж не сидиться без діла. Галя ще раз пройшлась по дому, чіпляючись оком до найменшого неладу. В кімнаті у Ніни висіли на стільці джинси. Побачивши в них дочку вперше, Галя особливо й не засмутилась. У селі до цього потроху звалили, як звикли вже без вечірок, корсеток, гулянок на колодках і пісень по вулицях, як звикли до телевізорів, дискотеки, веселих днів зарплати й власних «Жигулів».

Йй раптом захотілося приміряти джинси. Це бажання було таким дивним і несподіваним, що вона озирнулась, немов боючись, чи не підслухає хто її думки.

У кімнаті не було нікого. З саду у прочинене вікно заглядав розкішний літній день. Тремтіла листом яблуня під вікном, трохи далі, навкіс, зеленіла густа стіна кукурудзи. Було тихо-тихо.

Галя похапцем розстебнула квітчастий бавовняний халатик і пірнула повними засмаглими ногами в джинси. Цупка прохолодна тканина щільно облягла тіло. Вона втягла живіт, затамувала подих і обережно зашморгнула замок-блискавку. Зробила крок, другий. Джинси не слухались і були

тісними. Все-таки вона доп'ялась до дзеркала в залі, дорогою діставши з шафи червоний, товстої в'язки светр. Його купив на день народження Василь. Галя було: їй, бабі старій, не червоне б, а синє, і кофту, а не светр. А Василь, чудило, обняв її і припечатав: «Носи!».

У дзеркалі вона побачила милу сорокарічну жінку. Притомлені карі очі, невеликий, трохи кирпатий ніс, свої, не заляпані помадою губи, акуратно зібране назад густе волосся.

А нічого дівка! Вийти на вулицю, сусідок налякати? Дівка на виданні. Ха-ха! Он уже дочка на пів голови переросла мамцю, тільки що тоненька, життям не розбита. У батька вся, і зростом, і лицем. Тому, харцизяці, хоч у кіно знімайся. Граф Василь. І Нінка: біла, як панянка, світиться вся.

А ти, дівко на виданні, скоро онуків нянчитимеш на пару зі своїм графом. Аби лиш трапився їм з Василем хороший непитущий зять.

Якось у гуртожитку, лежачи на ліжку, Наталка довго вивчала щось на стелі, а потім заявила: «Нінко, а ми тут заміж не повиходимо».

Заміж! Біда була не лише в тому, що у них на комбінаті на одного хлопця припадало по дванадцять дівчат. Наталка заявила: головна болячка – позмінна робота. Люди – на танці, а ти – на зміну. Ніна було заїкнулась, що після денних змін і у них вечори вільні. Але подруга була невблаганна: шукаємо нормальну роботу, ближче до центру, і не біда, що вилетимо з гуртожитку.

Отак подруги опинились на квартирі в однієї вдови у центрі міста, побіля базару. Хазяйка носила довжелезне, важке на язик ім'я і дозволила дівчатам іменувати себе Поліною Марківною. Це була дама неозначеного віку, хоч іноді здавалось, що їй років сто п'ятдесят, так жваво розказувала вона небилиці з життя цього колишнього провінційного містечка.

Поліна Марківна іноді запрошувала дівчат «на чай». Власне, чаю, як такого, вона не визнавала, твердила: не ті тепер чаї. В тоненьких стаканах, вставлених у потемнілі мельхіорові підстаканники, колихався густий пахучий настій з липового цвіту і м'яти.

Хазяйка благополучно пережила трьох чоловіків, так і не вислуживши за ними пенсії. Втім, у місті не пропадеш, повчала вона дівчат. У того позичив, тому перепозичив. Базар поруч, купи-продай. Як казав один: «Купую яйця по карбованцю десяток, зварю і продаю по карбованцю, а живу з навару».

Під старість «навару» у Поліни Марківни поменшало, але один залишився надійним – квартиранти. Дівчат тримала, як вона говорила, для чаювання. Основний «навар» давав маленький будиночок у глибині двору, довжиною трохи більший од ліжка. Тут проживало молоде сімейство: він,

вона й дитина. Він заробляв квартиру на якомусь заводі, вічно бігав з незастебнутими гудзиками й сумкою в руці, загнаний і засмиканий. А якось присів на лаву у дворі і довго й солодко розповідав Ніні, як посувається черга на квартиру, як він, поселившись, переклеїть обої, обкладеться кахлем, понаприбиває полицок, а на балконі зробить оранжерею.

Вечорами подружки бігали на дискотеки і в кіно, а вранці, сонно позіхаючи, збирались на службу. Наталка втиснулась у фотоательє виписувати квитанції, а Ніна опинилася в їдальні. Все це знаходилось поруч, біля базару.

Тепер Ніна не соромилась називати себе робітницею, правда, додавала: громадського харчування. Робота була неважка: після того, як людина поїсть, прибрати посуд і витерти столик. В білому фартушку й накрохмаленій косинці Ніна снувала поміж столиками, вправно котячи перед собою візок для посуду.

Народ в їхній їдальні харчувався простий. В основному, служивий люд з перукарні, пошти й інших ближніх контор. Щодня приходила бабуся в акуратно заштопаному чоловічому піджаку. Вона брала вінегрет, гарнір до других блюд і чай. Випадковим сусідам по столику винувато пояснювала, що у неї зіпсувалась газова плита і довелось забігти в їдальню.

Але найколоритнішою фігурою був Льоша – «принеси-подай». Скільки йому років, він навряд чи знав і сам. Однак, заходячи в їдальню, Льоша накидав на себе бравий вигляд, обсмикуючи куценького піджачка, а його неголене худе обличчя тануло в добрій безтолковій посмішці. На базарі Льоша з'являвся вдосвіта, допомагав щось розвантажувати, щось кудись переносити. В їдальні між ним і тіткою Пашею з роздачі розігрувався маленький любовний спектакль, де Льоша виявляв таланти неабиякого ловеласа. Нахвалявся відбити тітку Пашу у чоловіка, а вона запевняла, що стара для Льоші. Стара, охоче погоджувався той і хвацько підщипував котрусь з дівчат.

У кінці літа з далекого спекотного півдня наїхали й завалили базар своїм смугастим товаром продавці кавунів. Торгували, здебільшого, молоді мужчини. Жили в базарному готелі, а харчуватися ходили в Нінину їдальню.

Він називав себе Ромео. Високий, ставний, з палаючим поглядом і тоненькою смужкою вусиків, нагадував кіноакторів з індійських фільмів.

Одного разу Ромео приніс в їдальню здорового кавуна. В обідню перерву дівчата уминали крихку прохолодну м'якоть і змовницьки підморгували Ніні: «Оце любов! Кавуна не пожалів».

Кілька разів вони ходили в кіно, блукали «Бродвеем». Ромео вів себе тихо, не ліз цілуватися. А якось запросив Ніну в гості, у готель. «Йди, не з'їсть», – порадила Наталка.

... Другого дня Ромео, не привітавшись, увівся в кутку зали. Ніна, скільки могла, минала його столик, нарешті підійшла.

– Розумієш, я вчора не змогла.

– А коли зможеш?

– Не знаю.

– Недоторка.

Рука Ромео ковзнула по її стану. Ніна смикнулась, зачепила візок, і тарілки гахнулись на підлогу.

Уся їдальня повернула голови в куток.

Ромео спаленів, витяг з кишені десятку. «За тарілки!», – кинув на стіл червінець, переступив бите череп'я, перемішане з недоїдками, і пішов на вулицю.

Ніна вихопилась у тамбур з умивальником, де висіло порепане дзеркало і гостро пахло господарчим милом, і розревлась, упавши на побілену стіну.

Хтось обережно торкнув її за плече. Поруч стояв Льоша.

– Ти, тес, Нінко, не реви... він хлопець нічого, хороший чоловік.

– Хороший, Льошо, і ти хороший. А я невезуча, невдаха.

Ніна ревла, встромившись у Льошин піджачок, від якого так затишно тягло тютюном, дешевеньким вином і бозна-якими пахощами осіннього базару.

– Бабцю, хочу узвару.

– Не мала баба клопоту, купила порося.

Оце така вона, баба Катря. Може весь день розмовляти одними приказками. Ніна їй колись поскаржилася, що не щастить у місті на женихів, а вона: «Сироті женитись – ніч мала». Це ж скажи, що поїхали по ожину й пробила ногу, бабця зараз: «Застав дурня богу молитись – лоба розіб'є».

– Так я узвару хочу, бабцю.

– Здрасьте, я ваша Настя. Ти що, не наїдаєшся у своїй харчевні?

Меню Ніниної «харчевні» складалося з котлет, шніцелів і ще кількох таких же безсмертних блюд, на які Ніна не могла й дивитися. Якось у кіно побачила: сидять пани-мільйонери і смокчуть крізь соломинку апельсиновий сік. І так їй захотілось покуштувати отого соку! Випадково натрапила в одному гастрономі, пила... й кривилась від незвичного гіркуватого пійла.

... Як чисто й гарно в бабиній кімнатці! Етажерка з книжками, ікони, сушена м'ята. Баба живе у свого старшого сина, Ніниного дядька.

– Бабусю, а скільки-но у вас онуків? Усього семеро. Четверо дітей, та якби у кожного по четверо, ого було б онуків.

– Якби поросли в роті гриби. Чого ж це твоя мамця одну тебе привела, й годі?

– Ой, бабусю, зате правнуків у вас буде! Скільки вам народити: четверо, п'ятеро?

– Семеро. На, красунечко, пий свій узвар.

Ніна у баби Катрі – улюблениця. І тут так тепло-тепло, так затишно-затишно.

Наталка розказувала Ніні історію свого знайомства з Віктором.

– Заходить, значить, мазунчик. Дозвольте, каже, ошчасливити ваше фотоательє. А я йому: «Невелике щастя, у нас он і артисти знімаються, і поет, і генерал». А він: «Поганих фото не візьму, мені надсилати на кіностудію, зніматимусь у фільмі». Думаю: заливай, кіноактор базарний.

Сказати, що в одязі, танцях і дисках Віктор ловив останній крик моди, було б не зовсім точно. Він ловив цей крик ще не викрикнутим, ще у моди на язиці. Швидко зробився своєю людиною в тихому особнячку Поліни Марківни. Хазяйку причарував умінням розкладати пасьянси, шоколадними цукерками і напівфривольними анекдотами.

Одного разу з'явився на порозі.

– Привіт, Нінулько. Де це моя Наталі?

– Затрималась.

– Почекаємо. Так, що це в тебе за читиво? Фі, яке допотопне. Хочеш еротичний журнальчик? Жартую, жартую, образилась. Побесідуємо на платонічні теми.

Бесіда не в'язалась, зате Вікторова рука, Ніна не помітила і як, опинилась у неї на коліні.

– Ти чого, Вітю? – відсунулась вона.

– Жартую, – без жартів мовив Віктор і рвучко обняв її за талію.

– Пусти, ненормальний. Хам. Та пусти ж!

Ніна впиалась нігтями йому в обличчя, з усієї сили штовхнула на стілець. Вискочила на вулицю, побрела тротуаром. Надибала на якийсь кінотеатр, забилась в останній ряд і просиділа півтори години, нічого не помічаючи на екрані.

На квартиру прийшла опівночі. Їхня кімната – одразу ж при вході. Ніна поторгала двері. Замкнено. Постукала – ніякої відповіді. Раптом захотілось розігнатися і вдарити плечем у ці ненависні двері. Постояла хвилину, другу, поки відкотила злість, знайшла на вішалці якусь одіж, бездумно постелила на кухні на підлозі і впала, підкошена.

Прокинулась вдосвіта від здавленого шепотіння в прихожій. Віктор прощався з Наталкою.

Увечері Наталка винувато м'яла в руках скатертину й виправдовувалась:

– Не сердься, Нінко, чесне слово, не чула, як ти прийшла. Я б його серед ночі витурила. Він же сказав, що ти поїхала в село.

А Ніна все дивилась на Наталчині руки і уявляла Вікторові, які учора грубо облапували її, а потім ось тут, на цій постелі, по-хазяйськи роздягали Наталку.

– Наталочко, поїдемо звідси, – Ніна говорила гарячково й плутано. – Ти що робиш? Хазяйка вижене й матері розкаже.

– Не вижене й не розкаже. Віктор їй за ці візити дістає дефіцит. І ти за мене не бійся. Він баламут, але я його не випущу. За себе бійся.

– У нас з Валерієм нічого такого не було.

– І не буде. Помреш у дівках.

Валерій... Наталка знала, куди вдарити.

Він з'явився в їдальні весною. Став у чергу з якимось відстороненим поглядом. Ніна в цей день була на роздачі, підміняла хвору тітку Пашу. Хлопець підвів на неї очі, мовчав.

– Вам що? – запитала Ніна.

– Устриці й антрекот.

– Які устриці? У нас котлета і шніцель.

– Давайте котлету й шніцель.

– Як, усе разом?

– Дівчино, я голодний, як вовк. Давайте все.

Дивак. Гарненький зажурений хлопчик зі стомленим добрим поглядом. Скільки ж людей перевертається через їхню їдальню.

На її подив, хлопець прийшов і другого дня. Нічого не їв, сидів у кутку й сумно дивився, як Ніна метляється поміж столиками.

Валерій виріс в інтелігентній міській сім'ї. В їдальнях не бував зроду-звіку і в Нініну «харчевню» забрів лише тому, що посварився з батьками.

Місяців за два після цього знайомства Ніна потрапила до Валерія в дім. Жив він неподалік у сірому триповерховому будинку, що вистояв три революції і дві війни. В чотирикімнатній квартирі на другому поверсі все дихало спокоєм і достатком. Замість безликого модерну кімнати огортали темно-червоними порт'єрами, вабили широкими кріслами і пузатими стільцями на гнутих ніжках, гравюрами й акварелями на стінах. У кутку зали блищав чорними боками роаяль, над яким схилилась гостролиста пальма.

Крім Валерія, у квартирі жили його батьки й бабуся Фаїна Станіславівна, котра із задоволенням грала роль глави патріархального сімейства. В тоненьких порцелянових чашечках парувал духмянний цейлонський чай. Фаїна Станіславівна вела неквапну мову:

– Ви, Ніночко, гадаєте, що ми – якісь рафіновані інтелігенти, далекі

від народу. Це зовсім не так, голубонько. Мій дід був близьким до народовольців. Батечко завжди вважався лібералом, після революції вірою і правдою служив радянській владі. Це його квартира. Ми живемо тут уже шістьдесят років. Ви, голубонько, не сердьтеся, але у місті зараз жах що робиться. У нас до війни мешкало сімдесят тисяч, зараз – триста. І все – село. Я завжди поважала селян, але не розумію, нащо всі, вибачте, лізуть у місто? Уявляєте, які через це ціни на базарі? І взагалі, ніде нічого не дістанеш. Вони, приїжджі, – молоді, зубасті, їм аби лиш пів ногою зачепитися в місті, а там усіх розштовхають.

Ніна терпляче вислуховувала ці монологи й закохано дивилася через стіл на Валерія. Сидіти тільки по різні боки столу – так постановила Фаїна Станіславівна. А ще якось, зайшовши з Валерієм у прихожу, вони почули, як старушенція виговорювала Валеріїв мамі:

– Ах, Елечко, я розумію, романтика і все таке інше. Кажеш, це у них серйозно? Чесно кажучи, ця дикунка гарненька. Плебейська кров, молода, гаряча. Але, Елечко, я прошу, щоб нічого такого до весілля. Ні-ні! Знаєш, як тепер буває?

– Патриції, – зле мовила Ніна.

– Патриції ми зачухані, – весело погодився Валерій. – Ну, не сердься. Побачила б, які у мене з ними баталії.

Вона взяла його руку в свої долоні, і їй захотілося по-материнськи пожаліти його, поцілувати в лоба, зігріти в цій височезній старовинній прихожій.

– Привіт, Нінко. Як поживаєш?

Однокласниці. Змінились як! А здається, лише вчора танцювали на випускному.

– Здрастуй, Ніно.

Коля. Перша любов її. Торік прийшов з армії, шоферує в селі. Не жениться. Що він так утупився на неї? От навіжений, люди ж довкола. Коля-Колюша. Господи, як вона ревла на оцьому пероні три роки тому, проводжаючи його в армію. Як давно це було.

... Батько прихилився до мотоцикла, мне цигарку. Мати дивиться, невідривно так.

Із-за лісу висунувся поїзд...

1984 р.

ЛЮБОВ ПОЛІЩУК

Любов Романівна Поліщук – справжня киянка з черкаським корінням. Студентка престижного київського університету. Писати почала ще у шкільні роки, і, попри сувору дисципліну Київського військового лицюю імені Івана Богуна, прагнення жити словом не згасло. Поетія стала для неї способом висловлювати думки та переживання. У своїх текстах прагне надихати та підтримувати, показуючи, що ніхто не залишений наодинці зі своїми почуттями, а література – простір для чесності й самовираження.

ПЕРШЕ ВРАЖЕННЯ

Я можу тебе прочитати,
дізнатись всю інформацію.
Ти скажеш мені, хто я
і чия я реінкарнація.

Я викину всі козири,
і почнетесь найцікавіше.
Ми будемо занадто відверті
від бажання дізнатися більше.

Я буду читати далі,
ковтаючи крапки і коми.
Цікаво, що там у фіналі,
які ми там і з тобою?

Я буду дивитися в очі,
твої у своє відображення.

Слова наші дуже прозорі
розкажуть про перше враження.

БАБИНЕ ЛІТО

Проміння шовком падає навмисно,
За рогом осінь ніжно цілувала листя.
Плітки про цей роман летять усюди –
Вона уже прийшла, говорять люди.

У ліхтарях ще відблиск літа сяє,
Про нього кава спогади стирає.
Знов парасольки на роботу –
Нести і захист, і турботу.

Вдягнулось місто в мідяні вуалі,
І клени сиплють спогади печалі.
Листом залишене кохання
Нас зігріває літо – на прощання.

*Нації вмирають не від інфаркту –
спочатку їм відбирає мову.*

Ліна Костенко

МОЯ БОЛЮЧА МОВА

І ми колись були напівмерці,
писали примусову цю відмову,
кайдани зачиняли на собі,
соромлячись, вкривалися багрянцем.

Бо нам казали: мова – не міська,
і, в себе вдома будучи засланцем,
ховали глибоко батьків слова,
щоб не почули стіни і сусіди.

Ми гасли, як вогні під снігом забуття...
Вона – жива, вона іще розквітне,
повстане із диму болю, від війни,
з пожеж, що загартують кожне слово.

«Героям слава!» – скажуть ще сини,
як не раби, а як народ з любов'ю.

Плекайте мову – без перерв і втоми,
любіть, як матір, – бо вона одна.
Вона, як кров, тече у жилах роду –
чужим не дайте вкрасти ваше «я».

І передайте дітям, як святиню,
той звук, що пахне житом і дощем,
щоб не забули, хто вони й чию
несуть у серці пам'ять день за днем.

Ми чітко знаєм, яку ціну
платили в тиші крізь роки,
щоб мати право – без упину –
говорити мовою землі.

Тому любіть її щоденно,
як світло, як тепло, як дім, –
бо мова – це душа священна,
що вічно буде жити поміж ним.

ВОДА

Я мрію стати водою,
коли закінчиться ритм,
щоб падати з неба долу,
мінюючи свій колорит;

побачити все із безодні,
із хмари побачити світ,
філософом стати безмовним
і бути потрібною всім;

змітати отих непотрібних,
на жаль, пам'ятати усе,
і просто бути спокійною
у роздумах про людей;

тоді я знайду розуміння
із присмаком влади в руках –
не знайдуть люди спасіння:
вода вас не змінить ніяк.

ОСІННЯ КАРУСЕЛЬ

Ліричні погляди самотніх у трамваях,
і дощ, що стукає у пошуках тепла.
Вчорашній день закінчений скандалом,
а у думках – Різдво, і вже зима.

Застуда, що чекатиме за рогом,
і знову чай і тепле молоко.
Хтось палить ту отруту із ментолом,
і всім, напевно, все одно.

Маленькі діти, що збирають листя,
і сонце з ними грає між дерев.
А ті вінки, що пряно і барвисто,
залишаться на фото, як трофей.

Осілля вогкість, мляво й поступово,
оголює міський скелет.
І так щорік – усе це добровільно:
художники малюють цей портрет.

Прикраси, гарбузи знов на вітринах,
в кав'ярнях зілля з обліпихи продають.
А люди, в одязі, мов капустини,
закохані – за руки містом йдуть.

20

Я хочу розфарбувати своє життя
світанками, танцями Сонця у Відні,
розбурхати його вулканами
і створити свій у душі заповідник.

Я хочу говорити віршами
і писати їх часом без рими,

ловити маленькі хвилі
солоного ранку – приливи,
бути поруч із пташками,
літаючи між схилами Криму.

Блукати годинами Києвом,
забігти до Львова на ринок.
Я мрію про зиму у Харкові,
про поцілунок під Ейфеля вежею.

Нехай це життя бурхливо
пройде в мені пожежею.
Дістану крем від засмаги,
і звідти ж – посмішку щиру
сфотографую на пам'ять сакуру.

Помахаю назустріч машинам,
опинюся на маскарадї у Венеції,
милуватимусь Моною Лізою.
Я мрію пів світу проїхати
з одною малою валізою –
щоб у серці билось кохання
і здоров'я близьких не покинуло.

Бо тільки з живими батьками
я буду завжди дитиною.

Мені б танцювати танго
в річкових портах Аргентини,
співати гімн на парадї
нарешті вільної України.

Мати власний будинок –
і щоб усі могли спокійно спати,
подолати красуню Говерлу,
покликання рішуче шукати.

Сьогодні мені тільки двадцять –
і це все я можу бажати.

Наталія ТРЕПАЧ

Наталія Григорівна Трепач народилася в селищі Березна.

Навчалася в Березнянській ЗОШ 1-3 ступенів, потім уступила до Вищого професійного училища побутового обслуговування на спеціальність «Швачка-кравець».

У 2005 року почала працювати на швейній фабриці «Елегант». Після першого року роботи на фабриці вступила на заочну форму навчання до Чернігівського державного інституту права, соціальних технологій та праці, де обрала спеціальність «Соціологія».

З 2017 року майже три роки працювала приватним підприємцем.

Починаючи з 2024 року працюю директором КЗ «Березнянський історико-краєзнавчий музей імені Г.Г.Верьовки». Відтоді я збираю та пишу життєві історії загиблих Героїв нашої громади.

Люблю займатися рукоділлям та кімнатними рослинами. Намагаюся брати участь у громадському житті свого регіону.

Вірші пишу ще зі шкільної парти, але віднедавна почала за допомогою технологій штучного інтелекту перетворювати їх на пісні, якими люблю супроводжувати відео про населені пункти нашої громади та області. Іноді саме поезія допомагає мені сказати те, що у звичайному житті люди чути не хочуть.

ЖУРАВЛІ

Відлітають журавлі
До далекої землі,
Де тепло таке чуже
І шахед не чуто вже.

Але сниться журавлям
Український степ й поля,

Сниться річка, очерет
І ... людини силует.

Через цю страшну війну
Я тебе не обійму...
Хтось загинув, хтось в полоні,
Служить хтось у обороні.
Хтось у «вирій» відлетів –
Воювати не хотів,
Чи розсудить нас колись
Хтось за те, що розбрелись?!

Вже далеко журавлі –
Знову хмари мовчазні,
Не курличуть, не кричать,
А задумливо мовчать.

Я вхоплюсь за землю цю –
Не покину, не пущу,
Та якщо настане час,
Буря вирве звідси нас...
І, як листя, понесе,
Позаду лишиться все,
Тільки спогади твої
Про життя на цій землі.

Через цю страшну війну
Я тебе не обійму...
Хтось загинув, хтось в полоні,
Служить хтось у обороні.
Хтось у «вирій» відлетів –
Воювати не хотів,
Чи розсудить нас колись
Хтось за те, що розбрелись?!

11.10.2025

* * *

Мої думки такі печальні,
Що іноді й мене лякають,

Тому щоранку маску фальші
Такі ж, як я, жінки вдягають...

І йдуть «щасливі» на роботу,
Де багатьох чекають звіти,
А вдома – клопоти й турботи,
Тепер ти й мама, й тато ти.

Бо тато зброю взяв у руки,
Він не хотів, та знав, що мусить, –
Нема кінця війні й розлуці
І тим сльозам, що горло душать.

Комусь батьки допомагають,
Комусь – уже не мають змоги,
А хтось бува таким завзятим,
Що й не попросить допомоги!

І діти бачитимуть маму,
Яка сама, як віл упертий,
Щоденно паше до нестями
Уже, напевно, рік четвертий...

Минають дні, минають ночі –
Ти вимикаєшся без сил,
Автоматично ще під очі
Наліпиш патчі (для краси).

І спиш, як пульт без батарейок
Чи телефон без мережі.
Схвильовано читаєш допис
«Як знать, що ти не на межі».

І важко й боляче, та знаєш,
Що там на фронті – теж не мед.
Але ж, зізнайся, уявляєш,
Що візьмеш в руки кулемет?!
Можливо, скоро так і буде,
А зараз годі – схаменись,
Кипить на кухні суп...
Сьогодні ти треба дітям –
Посміхнись.

Тепер ти для нас пташка,
Що стукає у віконце,
Ти – місяць на небі яскравий,
Ранкове червоне сонце.

Малеча питає постійно,
Чому нам не дзвонить тато,
Чому так буває спокійно,
Коли треба гірко ридати.

Можливо, тому, що раніше
Ми все вже обговорили:
Що краще та як правильніше,
Що буде, якщо загинеш...

Постійно лякала ця думка –
Давай ми про це пізніше,
Але ти мене не слухав,
Бо знав – може бути гірше.

Бо знав, що не завжди виходять
З завдань побратими живими,
Буває і тіл не знаходять –
Лиш небо тепер над ними...

Стараюсь іти за планом,
Та, мабуть, повзу наосліп...
Так іноді важко буває,
Свідомість волає «Досить!».

Але я сама без тебе
В щоденному існуванні,
Прохаю тихенько небо –
Верни нам його востаннє.

31.10.2023 р.

*Цей вірш я написала для Тоні Гріщенко,
дружини померлого військового Віталія Гріщенка.
Це якраз був її перший день народження без чоловіка
* * **

Знаю – болить твоє серденько
Горем розбите вкрай,

Знаю питаєш (як ми усі),
Де ж цій напасті вже край?..

Війни колись закінчаться –
Будуть сади цвісти,
Люди лиш не повернуться
(Знаєм і я, і ти).

Дивно і дуже боляче,
Що далі летить життя,
Ніколи нам слів не вистачить
Для опису відчуття,

Коли розриває зсередини
Від горя, що більше нас,
Коли розумієш, що ти Його
В останній бачила раз.

Ти все це здолаєш, вистоїш,
Тим паче, що не сама
(За спиною десь і Він стоїть
Та крилами обійма)...

22.11.2023

* * *

Колись і я отак, можливо, зникну,
Спочатку поговорять – потім звикнуть.
І дітям скажуть – «Не було її ніколи»,
(Стулить вже пельки та ідіть собі до школи?!).

Колись і я отак, мабуть, замовкну,
Згорю тихенько десь, як лист, пожовкну,
Розвіюсь попелом посеред поля –
Хто зна, яка мене чекає доля?

І всі забудуть, наче й не було,
І стане враз глухе й німе село –
Лише комусь болітиме тихенько
У кого десь глибоко є серденько...

Колись і я помру, можливо, зникну,
І тим, хто пам'ятає, скажуть: «Звикни,

Заткнись і мовчки далі вже живи,
Бо заважаєш ти усім живим».

Колись настане мир (я хочу вірить),
Але людей на краще він не змінить,
Якщо не зрозуміють річ просту,
Що забуття веде у пустоту...

27.03.2025

* * *

З цієї війни повернуться не всі –
Хтось лишиться небо назавжди тримати.
І котиться знову сльоза по щоці,
Бо треба це якось дитині сказати.

От як пояснити, що тато вже прах,
Розвіяний вітром далекого степу,
Що подих останній застиг на губах,
А очі погасли, нема в них неба.

Потрібно ще з фактом страшним змиритись,
Що рідна людина могили не має,
Нема де в скорботі над хрестом схилитись –
Лиш листя опале його вкриває.

І ніби нема часу на горе –
У когось війна, хтось живе на повну.
Всі разом ми сліз пролили вже море,
Але пустоту вони не заповнять.

08.04.2025

* * *

Я б хотіла зробити вигляд,
Що нормально усе довкола,
Але нащо ж собі брехати
І ходити сто раз по колу.

Стільки гине людей хороших –
Повернути їх неможливо,

Але дехто рахує гроші,
Бо для них лише це важливо...

Знов історію перепишуть,
Що недавно ще лиш творилась.
Голос правди стає тихішим –
Чи змирилася, чи стомилась.

Не стомилась і не змирилась –
Правда безвісти зникла вчора.
Тут порізали, там додали –
Змонтувалася брехня потворна.

Можеш плакати, можеш нити
Чи змиритися та забути,
Можеш спробувати й змінити –
Щоб і правда була почута.

28.06.2025

* * *

У цьому танку ти загинув –
Тобі він став за домовину,
Залишивши згоріле тіло,
Душа додому полетіла.

Туди, де ми тебе чекали,
Туди, де плани будували,
Туди, де діти підрастають,
Туди, де тихо – не стріляють.

Ти так хотів побачить доню,
Її триріччя святкувати,
А ми тебе хотіли дуже
Хоча б легенько обійняти.

Нехай батьки мені пробачать,
Що не плекаю їх надії,
Постійно вірю і не вірю –
Весь час питаю побратимів...

22.10.2025

Віктор ТАТАРИН

Народився в селі Нічогівка Козелецького району Чернігівської області. Після закінчення Мостищенської (Петрівської) неповної середньої школи навчався у Сосницькому сільськогосподарському технікумі бухгалтерського обліку. Випускник філологічного факультету 2008 року НДУ імені М. Гоголя. Член НСЖУ, літературної спілки «Чернігів», диякон Української Православної Церкви Київського Патріархату. Друкуватися почав з дитячих років у газеті «Зірка». Автор збірок оповідань «Сльоза на склі», м. Корюківка, 2004 рік та «Падіння яблука», м. Чернігів, 2020 рік... Друкувався в антологіях: «З усіх трьохсот аудиторій», м. Ніжин, 2004 рік; «Первоцвіт», м. Корюківка, 2004 рік; «Литаври», м. Ніжин, 2016-го, 2017-го та 2019-го років, «Сонячне і дощове», м. Чернігів, 2020 рік, «В zenіті міжрядкових інтервалів», м. Чернігів, 2024 рік. У 2013 році Віктор Татарин співорганізатор Міжнародного фестивалю «Гоголівка-перезавантаження» в Ніжині, Міжнародного фестивалю інтеграції слова у сучасному арт-просторі «Lytavry» на Чернігівщині у 2016, 2017 та 2019 роках та інших культурно-мистецьких заходів у Чернігові, Ніжині та Корюківці.

НЕПРОСТА МРІЯ ОДНОГО ДЕРЕВА

Казка

Старий стовп звалили і він валявся на узбіччі дороги. По ньому як на подіумі пройшовся півень. Стрепенувся крильми й прокричав своє гучномовне «Ку-ка-рі-ку!». Когут зістрибнув з колоди і щось белькотнув на своїй курячій мові своїм жінкам-курочкам й весело побіг до свого двору. Бо саме з хати вигулькнуло дівча з банкою кукурудзи й покликало всю курячу громаду на обід.

На лівий край стовпа заповзла зелена гусінь. Вона перебирала своїми лапками до іншого краю, де вже порпалися по господарству червоні мурахи. Саме на їхню мурашину купу-дім і впав той стовп. Треба було привести у своїй мурашиній хаті та біля неї до ладу. Не було б щастя так нещастя допомогло. Прогнилий в середині стовбур слугував мурашиним будівельникам за гарний матеріал для їхньої багатоповерхової хати. Гусінь доповзла до середини стовпа й повернула назад, побачивши як військо мурах вишикувалося з метою захоплення її в полон. Їй не вельми хотілося стати здобиччю малих розбишак, червоних мурах. Вона заховалася за сучок й почала сповзати вниз.

– Фух! – сказала гусінь. – Оце б утрапила в пригоду. Дякуючи цьому сучку, я жива.

– Жива! – сказав сучок. – Я теж жив. І не якісь там тиждень-два, як вам відведено природою. Я жив майже століття ціле.

– Ти жив ціле століття?.. Це ж так багато. Принаймні, для мене – це вічність.

Дивувалася з того гусінь, що сучок заговорив до неї. А далі промовила до себе:

– Оце мені ще не вистачало говорити з деревиною, яку люди звалили вчора, – хоча ще раз зацікавлено поглянула на коричневий сучок. – Розповідай, як таку силу силенну років прожив?..

– Та що розказувати. Пам'ятаю як з малесенької насінинки прорізався на товщину, трішки більший за травинку і ріс у лісі серед своїх братів і сестер – ялин і сосен. Так ріс, ріс. І ні про що не думав. Поки не побачив ліхтар. Мене це так уразило, що це стало ідеєю всього мого життя дерева.

Ялини густенькі на віття такі були гарні. А посеред них ріс і я. Тобто росла. Тоді я був сосонкою. Чи не кожної зими, у кінці грудня ялини вирубувалися на новорічні й різдвяні свята. Вирубували й сосонки молоді. А мені не щастило потрапити на Різдво і Новий рік. Я ж лишалася. Бо то не вельми густою була, як мої посестри ялини й інші сосни, то вже виросла. Тоді вже не годилася для свята. Люди ж проходили повз. Яюсь саме напередодні Нового року й заїхав візник з ліхтарем тим. Як він впав мені у віти. Таке було сяйво від цього ліхтаря, не уявляєш. Мені ж відтоді хотілося сяяти довго, а не так як ялинкам, котрі тільки й мріяли посвітити кілька тижнів, а потім бути спаленими у панському каміні. Що то за життя таке коротке. Мені ж хотілося іншого. Світити роки, а то й десятиліття.

– Ти що дурна сосна! – промовив столітній дуб до мене, коли почув мою мову за мою мрію – світити. – Головне світло дає сонце. Воно стимулює до розвитку і росту і тварин і рослин. А в нашому випадку

дерева – світити – значить горіти. Дурна ти сосна. От потрапиш до каміну панського чи печі селянської. Ото засвітиш. Згориш і пам'яті про тебе не залишиться. Тільки попіл. Та й той змішається із землею. Мрій краще стати кимось іншим. Гарними стільцями, столом чи ліжком. А то світити. Пхе, і треба ж таке видумати. Дурна сосна... – говорив Дуб.

Я тоді нічого не сказав, тобто не сказала. Тільки промовчала. І вірила.

– Брате Дубе не зважай на неї, – мовила молода Береза. – Вона не знає життя...

І так було кожного року, коли приходили свята. Поки зовсім не залишилося зовсім ялин. Не стало розваг у нас. То ми тоді переговорювалися між собою про Різдво, Новий рік. Тепер було навіть трішки сумно. А моїми сусідами з часом стали берези, клени та невеличкі дуби. Бо старий дуб стільки накидав жолудів. Щоросло їх стільки, що утворилася дубова просіка.

Минули роки. І не одне десятиліття. Я стала високою, стрункою, без великої кількості сучків. І так чи не до самого неба. Я вже не мріяла світити. Відкинула це. А вже мрія останку свого життя крутилася й, справді, стати колодою в будинку чи навіть кріслом, чи ліжком. А ще я мріяла найдовше постояти на цій галявинці деревом. Про це неодноразово говорив дядько Дуб.

Та одного дня й старий Дуб упав під зубами бензопили. Ми про цю чудо-техніку дізналися випадково, коли до нашої просіки завітали лісоруби. Вони, крім відомих нам сокир, були з дивними залізними машинами. Раніше чи не тиждень возилися з деревами люди. А нині ревовчі машини справлялися за кілька годин. Підїхали величезні автомобілі й завантажили старого Дуба. Він тільки й устиг сказати: «Прощайте!».

Саме того вечора я й побачив, чи то пак побачила, знову ліхтар. Світло від нього мене зачарувало. Воно було не схоже на попередньо бачене протягом не одного десятка років. У мене знову зажеврила мрія – світити. Сестра Береза тільки здвинула вітами. Мовляв, знайшла про що мріяти. Для дерева що найголовніше? Вирости великим. Висіяти насіння для майбутніх поколінь і померти десь у грубці. Ну, в крайньому випадку преобразитися в меблі. А найкраще – в музичні інструменти. А що ти? Хочеш світити. Та такого не буває априорі. Світити.

Минуло ще кілька років, і лісоруби з'явилися знову у нашому лісі. Вони обміряли мене рулеткою і помітили для випилювання. Прийшов мій час. Жаль було залишати нашу галявину. І навіть буркотливих берізок й дубів, дітей старого Дуба. Я плакала смолою в задалегідь приготовані лісорубами горщечки. Після того як відібрали у мене смолу, бензопила запрацювала і... Життя моє завершилося у лісі. Розпочалося

серед людей. Мене вже колоду разом з іншими соснами поклали на автомобіль й відвезли на пилоараму, де обрізали й вистругали стовп. Такий довгий і великий я був. Не те що нині. Потім просочили мене смолою і вбили в середину штирі з плафонами... І відвезли сюди. За кілька днів прив'язали до бетонного неживого стовпця і вкопали. Електрики, цікаві люди натягнули між братами стовпами дріт й пустили струм. Тепер у мене була інша компанія – такі ж самі стовпи. Вони теж дивувалися з моєї мрії – сяяти. А я мав тримати дріт, по якому йшов струм до он тої хати, з котрої вибігало дівча годувати курей. Так пройшов не один десяток років. Служив людям у такий спосіб. І я не жалію.

– Ну, а світив хоч? – єхидно спитала зелена Гусінь.

– Так! Світив. Моя мрія збулася. Наступного року, після підведення струму до цієї хати, знову з'явився електрик і... Він довго походжав вечорами біля цього двору, посвистував. Чекав на неї... На дівчину з зеленими очима, довгою темно-русявою косою. А так, як не було хлопцеві з ким говорити, розповідав мені про свою любов до цієї дівчини. Усі мрії повідав мені. Я ж стовп. Мені можна ж. Я ж нікому не скажу. І він дочекався її. Вона таки вийшла. Впіймав за руку Іванко свою Іванку. Вона почервоніла й спочатку спробувала, було, висмикнути руку. Та він сильніший за неї, бо все ж чоловіком був. І... Поцілував її. Вона ж відповіла взаємністю. А далі було у цій хаті весілля. Таке бучне і веселе, що, казали люди, зроду-віку такого в цьому селі не було. Ще напередодні весілля Іванко в подарунок мені, а, може, й ні, й пригвинтив до одного з плафонів величезний ліхтар. З того часу вечорами я світив цим людям. Указував дорогу їм, їхнім дітям й онукам...

– Ну, дурний стовп. Світив він? – мовила насмішкувато гусінь. – Може, не ти світив, а ліхтар. Знайшов чим хвалитися. Світив він?.. Укопали й стояв. Повалили – й упав.

– Може, й не я, з сумом, – промовив сук стовпа. – Але ж і без мене чи мали люди світло?..

Гусінь нічого не відповіла й заковила своїми ніжками вниз, де вже на неї чекала чи не рота червоних мурах...

МАНДРИ РУДОГО

Уривок

(Війна росії проти України принесла багато горя людям. Потерпають від неї і тварини. Про це багато історій розказують українські й закордонні ЗМІ.)

Кіт Рудий і пес Портос шукають хазяйку першого. Дівчина у перший день війни поїхала до столиці працювати у шпиталі. Вона залишила Рудого на сусідів. Та проте їх убивають окупанти. Росіяни накинули оком на kota, бо той породистий. Рудий втікає й знайомиться із псом Портосом...

Багато кілометрів двоє товаришів набігали. Знайшли й хороших друзів як серед тварин, так і людей під час мандрів. Кожен день у Рудого і Портоса був насичений пригодами...).

25 БЕРЕЗНЯ

Портосу увесь час видився Рудий всюди. «Куди бігти? В якому місці зараз чужинці і Рудий?». Він тільки запам'ятав запах Рудого. А де шукати, хтозна. «Та він, напевно, вдома. Вони ж його вперше взяли в полон там. І тільки потім котяра втік від них...», – роздумував пес. Кіт, коли вони кілька днів блукали містом, показував будинок, де мешкав Рудий з його хазяйкою Оріаною. Туди Портос-Чортяка й спрямував свої лапи.

– Гей, сміливцю, – почув голос незнайомої собаки. – Ти, друже, шукаєш сліди Рудого?

– Так, шукаю! А ти, псинко, звідкіля мене знаєш?

– Він розповідав. Я взагалі-то сусідка цього Рудого. І мене звати Полі. Я з напівпородистих. Моїх господарів застрелили у перші дні.

– Моїх теж. На моїх очах.

– Співчуваю. А де ти зараз?

– У добрих людей. І Рудий був там. Там ще є кішка Сніжка. Дурнувата трішки. Але що ти матимеш з тих кішок. Не вельми розумні створіння.

– Згодна.

– Але це не стосується Рудого. Він хоч і кіт, але дуже таки розумний. Розумніший навіть за деяких псів...

Портос пригадав розмову з двома бездомними собаками, які не захотіли йому допомогти розшукати Рудого.

– Та є такі, на жаль. Двоє тут бігали. Злі на увесь світ. Так, доля буває жорстокою. І не часто доводиться від неї отримувати сосиски з котлетами. Але ж треба бути вищими за варварів.

– А хто такі варвари? – запитав Портос.

– Це так називала моя хазяйка тих людей, які не прибирали після нас собак у міському парку та з інших ганебних причин, – відповіла Полі.

– А-а-а. Буду знати. То де все ж Рудий?

– Чужинці завантажили речі на свою страшну машину й поїхали, здається, до центру, – сказала собачка.

– То біжимо зі мною.

– Не можу, друже. Я насилу лапи переставляю. Коли бігла від Хорта, ці варвари мене так побили, що я ледь жива. І якби не хлопчисько, який напоїв мене й поділився шматочком черствого хліба, то чи розмовляла б з тобою. Вибач, Портосе. І хотіла б – не зможу. Але всім собачим єством – я з тобою. Ти справжній пес, а не те, що деякі, – мовила Полі.

– Ну, то тримайся, псинко. Я про тебе пам'ятатиму, якщо навіть помру від вогнестрілу.

– Не думай про страшне. Я в тебе вірю. До побачення, – махнула на прощання своїм звабленим сірим хвостом Полі.

– Я повернуся, – гавкнув навздогін псинці Портос. Лапи його самі несли до центру. Портос пригадав ніч, як шукав двір Наталії. І скільки довелося йому пробігти. Та нині він знав усе місто. І вже впевнено біг містом. Звернув на одну з вулиць, де обабіч доріг лежали мертві тіла людей і тварин. Він принохувався до них. Ніякого знайомого запаху не знаходив. Ні людей, ні тварин. Йому, собаці, було моторошно серед загиблих людей і тварин. Він зупинився біля вбитої вагітної псини. Глянув й ужахнувся. Перемагаючи відчуття від побаченого, пересилиючи себе, щоб не завити, нісся до центру містечка, де було чути несамовите ревіння техніки та лайку чужинців. «Варвари! – гарчав про себе Портос. – Я їм це не пробачу ніколи. А ті пси? Які ж ви собаки з цього. Справжні собаки не мають бути байдужими до горя...». Думки його перервало дихання одного з псів...

– Портосе, вони його вбили!.. – ревів й вив бездомний Хорт.

– Кого вбили?

– Мого друга. І ти правий в усьому. Це страшніші люди за місцевих. У них нема ні жалю ні співчуття. Знаєш як він загинув. Коли один з чужинців напав на дівчинку. Та кричала про допомогу. Мій товариш кинувся обороняти дівча. Це дало можливість їй вирватися з рук гвалтівника. Чужинець застрелив мого друга. Мало я не потрапив під вогнестріла. Але вдалося втекти. А Рудого я бачив. Він переказав тобі, щоб ти не переймався за його долю. Його породистість врятує його. Трапиться нагода – втече. Його в місті вже нема. Ті чужинці, які його забрали, уже далеко за містом.

– Та я його знайду, – розвернувся Портос у протилежному напрямку. За ним біг і той пес, який ще вчора заперечував усе, що говорив до них чорний пес. А до них приєднувалися й інші собаки.

– Ви куди? – питали зустрічні собаки й навіть коти.
– Біжимо визволяти Рудого з полону! – кричав хорт.
– І ми з вами, – приєднувалися тварини до гурту.
– Тічка, – казали зустрічні поодинокі перехожі серед людей. Та коли бачили серед гурту котів, дивувалися з того. Проводили поглядом цю «армію» різних тварин. – Куди це вони пруть?..

Зграя розлючених тварин вибігла за місто. І їм поталанило. БМП, на якому везли Рудого, зламалася. Водій й інші чужинці вийшли й роздивлялися поломку. Несподівано для людей собаки накинулися на них й почали кусати. Коти несамовито сичали на окупантів. Інша частина «собачо-котячої армії» перекрила підхід до дверцят БМП, де знаходилися вогнестріли. Не залишився осторонь до свого визволення й Рудий. Він згори, з клітки подавав команди, коли комусь з псів чи котів загрожувала небезпека бути покаліченим чи вбитим.

Хорт повалив чужинця на землю і вчепився у його горлянку. Це він застрелив його друга і тому для бродячого пса було честю загризти ворога. Той став кричати, просити допомоги:

– Ребята, спасіте!..

Та ніхто не міг чужинцю допомогти, бо інші собаки й коти атакували окупантів, не даючи їм дістатися зброї.

Горло чужинця було успішно прокусане. З рани потекла кров. Тіло його перестало чинити спротив Хорту. Пес зрозумів, що з ним покінчено...

– Бля, – вигукнув водій БМП, коли почав торсати уже мертвого свого товариша, – Баян, чєво он тебе так?

А інший чужинець побачив розбиту корзину, у якій був Рудий до того, став звати kota. Той забрався на найвищу гілку дерева, до якої не міг дістати чужинець.

Боротьба тривала б довго, і армія псів і котів звершила б задумане, якщо б на допомогу чужинцям не поспіли окупанти з іншого автомобіля з вогнестрілами. Ті розрядили по тваринах не один ріжок з кулями. В «армії» Портоса, крім кігтів та зубів, не було іншої зброї, тому розбіглися. На полі бою залишилися два пси: Портос та Хорт. А ще Рудий. Він високо забрався на дерево, яке було поряд, щоб чужинці не змогли дістати. Ще якийсь час окупант побігав навколо дерева, кликав kota, мавив кормом. Та кіт не спускався з дерева.

– Хрен с нім, ребята, поехали. А то укри бізка!..

Чужинці не забрала свого мертвого товариша. Баян лишався лежати на землі. БМП ще хвилину постояла. Ревонула й поїхала геть...

Хорт помирав, бо кинувся під кулю. Тим самим прикрив собою чорного пса.

– Це було незабутньо, – промовив помираючий. – Недаремно я прожив ці години й хвилини. І ми, Портосе, перемогли, хоч і не врятували з полону Рудого.

– Як не врятували? – спитав кіт. – Врятували! Коли ті почали стріляти, одна з куль влучила в клітку, й дверці розлетілися вщент. Я і втік. Дякую тобі, брате Хорте. Ти справжній пес і боєць.

На очі пораненого пса набігли сльози радості. Він глибоко вдихнув востаннє повітря й помер. Портос спробував, було, підвестися, та проте не зміг. Пес відчув біль у задньому стегні.

– Я поранений, брате. Повертайся в місто.

– Я тебе не кину. Може, хто з людей нашого міста буде їхати.

– Та хто їхатиме? Люди після стрілянини не захочуть сюди навіть й потикатися. А наші друзі: коти й собаки де? Усі хоч живі?

– Усі, крім Хорта.

– Та бачу. Ти чуєш звук машин. Напевно, варвари повертаються, – мовив з пересторогою пес.

– Та, ні. Шум здається з боку міста. Але нам все ж треба сховатися, – мовив кіт і знову заліз на дерево. – А ти лежи, прикинся мертвим. Може, якимось минеться.

І справді – гудіння броневих автомобілів наближалось. І вже один з них порівнявся з деревом і псами. На ньому майоріли два стяги: синьо-жовтий та червоно-чорний. Один з воїнів помітив псів і голосно крикнув:

– Стоп, машина!

– Що там, брате Охріме?

– Та тут звірине побоїще, здається, було. Ти диви скільки шерсті і крові. Напевно, орки розправлялися не тільки з людьми, а й з собаками, котами. Ото вояки, йокилимине, з кацапні. Розказували люди, що під Черніговом в одного фермера корів задля розваги відстрілювали. Нелюди... А тут я бачу, що один з орків став хорошим русским...

Портос підняв голову догори. Помітив водій.

– Ти диви – живий...

– Живий. Але, напевно, поранений. Що сталося, друже чорний, з тобою? – запитав пса, наче людину воїн. Він підійшов до Портоса. Той з недовірою до людини у військовій формі загарчав.

– Та ти не бійся. Ми, на відміну від москалів, на тварин руки не піднімаємо. Ми любимо тварин, – мовив заспокійливо чорновусий воїн Охрім й погладив чорну шерсть пса. З дерева поглядав рудий кіт.

– Та, тут він не один, брате Охріме, не один. Он рудий кіт, видно його

побратим, на дереві. То що, братці, у вас тут було? – запитував інший. Біля їхнього автомобіля зупинилися й інші.

– Що там Охріме?

– Та тут потрібна медична допомога. Де наш Гіппократ?

– Зараз під'їде.

І, дійсно, з одного бронеавтомобіля вигулькнув невеличкого зросту в окулярах хлопчина.

– Хто тут поранений?

– Та он – брат Чорний.

– Та я тварин не лікую, – мовив розгублено Гіппократ.

– А що тут незрозуміло тобі. Все однаково, як і в людей. У мене дідो був ветеринаром. То він купував ліки для тварин у людській аптеці, бо ветеринарної не було.

– Як мені знеболювальне вколоти?

– Як, як? По вазі. Приблизно в нього двадцять п'ять кілограмів. От четвертину і коли.

Інші солдати вже винесли ноші й почали класти пса на них. Портос хотів, було, втікати. Рудий його зупинив. Він стрибнув сміливо на ноші.

– Дурень, – промовив до нього кіт, – це наші люди. Вони допоможуть.

– О-о-о, та це мій знайомий котяра, – мовив повеселіло Гіппократ. – Я знаю його хазяйку Оріану, доньку відомого аптиписьменника... Рудий, звідкіля ти? – питав хлопчина, здивовано кліпаючи яскраво-блакитними очима. Він увів у стегно пса дозу знеболювального. Пса почало хилити на сон. І йому здалося, що падають мішки вати. Портос засинав довго. Кіт підняв свого пухнастого рудого хвоста й хотів розповісти йому все. І розповідав, походжаючи по ношах. Гіппократ же не розумів поки що котячої мови. Розумів Охрім.

– Тут, брате Гіппократе, велика битва була, – казав до лікаря чоловік.

– Та ти шо?.. Не може бути. Не заважай тільки мені, брате Охріме, – мовив лікар. Хлопчина порався біля пораненого пса

– Повір – була... І битва не програна – виграна..., – продовжував говорити вусатий чоловік.

– Охріме, а що робити з мертвим псом? – запитав хтось з бійців.

– Похоронимо героя під деревом. Не лежати ж псу. І щоб гайвороння його не рознесло...

Це останнє, що почув Рудий, коли ноші з Портосом і ним перемістилися на бронеавтомобіль...

Гіппократ завершив роботу з Портосом. Промив рану й витягнув кулю. З кишені витягнув телефон й подзвонив.

– Алло, Оріано. Привіт. Ми тут твого kota за містом знайшли...

– Як, знайшли?

– Та він не сам, з приятелем. Ось дивись...

Хлопець зробив світлину й відправив Оріані.

– Ти його знаєш?

– Уперше бачу... – почувся на зворотному боці голос дівчини. – Ні, не знаю. А можна їх назад у місто відвезти?

– Я думаю – так.

– Записуй адресу...

– Командире, ми відїхали від міста на три кілометра. Ми завеземо цих славних воїнів додому і за хвилин п'ятнадцять наздоженемо вас, – попросив Охрім.

– Можна. Даю двадцять хвилин, – гучно проказав офіцер. – Наздоженете.

Машина рушила назад у місто...

– Гей, хазяйко, відчиняй двері. Приймай героїв! – кричав через ворота Охрім.

– Яких героїв? – спитала Наталія й заходилася відмикати хвіртку. І як тільки відчинилися вона, Охрім гукнув до хлопців:

– Заносьте у двір.

На ношах лежав Чорний пес.

– Куди вам його?

– У прибудову, хлопці! – мовила жінка. – Та це ж Чортяка. О Боже, що з ним? – упізнавши пса, допитувалася в Охріма.

– Та це довга історія. Там за містом, біля одинокого дерева бій був. Коти й собаки виганяли орків з міста. Одного навіть загризли. Правда, не без утрат. Загинув хороший пес. А ваш Чорний пес трьохсотий.

– Та він не мій. Приблудився. Хороший він. Урятував мого знайомого від смерті під час окупації. А з ним був ще й рудий кіт.

– Пані Наталіє, він, до речі, тут. Саме за нього у мене й прохання від хазяйки Оріани Чередниченко. Наш Гіппократ, лікар батальйону, попросив завести до вас kota і пса.

– Отакої, значить кіт Оріани. Я й не знала. Знайомі ми з нею через батька її, відомого письменника. А пес чий тоді? – мовила Наталія.

– Цього ані я, ані Оріана не знаємо. Але очевидно пес домашній, доглянутий. Вона попросила залишити цього пса до її приїзду. Оріана обов'язково забере їх до себе. Ось іще тримайте пакет. У ньому на перший тиждень харчу для них. Псу – кості, а коту теж. Та й вам дечого ми зібрали, – засміявся Охрім, даючи ще один.

– О-о-о, котик повернувся, – проспівала дівчинка, побачивши Рудо-

го. – Я за тобою скучила. Сніжка, напевно, теж скучила.

– О-о-о, панянка. І як цю невістку звати? – запитав посміхаючись Охрім. – У мене вдома така ж.

– Даринка, – відповіла за дівчинку мати, бо та, забравши Рудого, знову заховалася за дверима літньої кухні.

– Почекайте. Я вас хоч чаєм напою.

– Ні! Вибачайте. Мусимо їхати. Нас відпустили не більше ніж на двадцять хвилин. До побачення, пані Наталіє...

ЕПЛОГ

Рудий сидів на своєму місці, на підвіконні. Розглядав перехожих. Місто після визволення від чужинців знову оживало. Люди радісні й привітні знову. А злі на чужинців. А внизу на підлозі лежав його друг Портос. Тільки його тепер звали Чортякою. Бо українські військові відвезли їх до Наталії. Саме її адресу назвала дівчина. Донька жінки дбала про пораненого пса майже місяць, поки не загоїлася рана й не повернулася Оріана зі столиці. Пес лежав замріяний після побачення з Полі. Її взяли до себе інші сусіди. Вони пригадували усю ту історію, яка трапилася з ними. Згадували найбільше двох друзів, які спочатку не вірили людям. А потім рятували і людей, і їх самих: Рудого і Портоса-Чортяку. І той славний бій біля одинокого дерева, в якому загинув Хорт...

Оріана вирішила не розлучати друзів. Зі столиці дівчина привезла новий собачий ошийник, багато котячих й собачих смаколиків. Вивела бліх, яких вони набралися за майже місяць мандрів. Вимила. Ох, як обоє не любили тої шампуні. Рудий довго лаявся на Оріану. А Чортяка, попри миючий засіб, заспокоював ката:

– У цьому житті шампунь, брате Рудий – не найгірша річ. І ти про це знаєш...

Березень 2024 року

ЛЮБОВ БОРИСЕНКО

Членкиня Національної спілки письменників України. Авторка поетичних та прозових збірок. Лавреатка міжнародної літературно-мистецької премії «Сад божественних пісень» імені Григорія Сковороди, літературно-мистецької премії імені Леоніда Глібова.

*Поетичний цикл «Почуттям озоветься Слово»***ПІЗНЕ ОЖИНОВЕ ЛІТО**

А літо відходить, іде,
Пізнє ожинове літо.
Синіє ожиною день,
Синіють ще небо і квіти.
Це літо хилю до грудей,
Сміюся щасливо і... плачу,
Бо літо відходить, іде,
Та ще надивлюся, набачусь
Дозрілих плодів у садах
І спілого соняха коло.
І щемно у серці й очах –
Спинилася стежка до школи.
Життя... отаке воно є –
Швидке, неповторне, як літо.
Павучок поміж віттям снує:
ТРЕБА ЖИТИ!

ЩЕ БУДЕ РАДІСТЬ ПОВЕРТАНЬ

Вже пахне осінню із лану,
У небі стихились громи.
Клубкують вранішні тумани
Холодні й сірі, мов дими.
Вже інші ранки й ночі інші,
Хоч ще теплом налиті дні.
Але важка осіння тиша
Наводить роздуми сумні.
Хоч все по колу: літо, осінь,
Зима, як завжди, поспіша.
Але душа ще цвіту просить,
Не одцвіла іще душа.
Ще будуть весни, буде літо
І почуттів небесна вись.
Не одцвіли мої ще квіти,
Не всі ще мрії ізбулись.

ОСТАННІ ПАХОЩІ СЕРПНЯ

А знаєш, серпень пахне твоїм сміхом,
Так солодко, мов яблука на Спас.
І літо вже лише тобою диха,
Немов ніде й нікого, окрім нас.
А сонце леться щиро і прозоро,
Як і колись, у наші ті роки.
Знов вечір. Тиша. І несмілі зорі
Цілунками торкаються щоки.
Якби ж могли серпневі ці хвилини
Як спогади у душу загорнуть.
Забулось все. Лиш чується: «Єди-на,
Побудь зі мною, ще хоч мить побудь».

НА ЛУЗІ ЛІТЕЧКА ОКРАЄЦЬ

Уже в копицях спочиває літо,
Та луг іще у зелені увесь.
І кінь пасеться, росами умитий,
І квіти повні пахощів й чудес.

Десь на ромашках вітерець ворожить,
І день минає в тиші без прикрас.
Я дякую тобі за світ цей, Боже,
Який створив для кожного із нас.

БЕЗ ЛЮБОВІ НЕ МОЖНА

Вереснево дихнуло небо.
Заніміла серпнева даль.
Стільки років уже без тебе,
Крає серце моя печаль.
Але йтиму життям уперто,
Буду мріяти і творить.
Хоч минулого не зітерти,
Воно згусло, затвердло вмить.
Почуттям озоветься Слово,
Буде ще золота пора.
Бо не можна нам без любові,
Без любові душа вмира.

ГРАЄ ОСІНЬ НА СТРУНАХ ДОЩУ

Грає осінь на струнах дощу,
Даль тремтить за вікном вечорова.
Я до серця мотив цей впущу,
Щоби слухати знову і знову.
У тумани загорнутий день,
Та десь там твої очі зоріють.
Відчуваю: ти знову ідеш
Навпрямки по стежиночці мрії.
Знаю я: цей осінній мотив
Знов розбудить у серці бажання.
Як колись, буду я й будеш ти,
І між нами, як вічність, кохання.

НА ОДНОМУ КРИЛІ

Осінь знов визолочує клени,
Обцілює сад мій дощем.
Ворухнувся листочком зеленим
В серці той, іще давнішній щем.

Все міняється: барви і звуки,
Палить осінь із листя мости.
Ти вернувся з важкої розлуки,
Щоб ізнову в розлуку піти.
Я не плачу. Та й досі не можу
Відпустити із серця жалі.
Доля нам, як циганка, ворожить,
І я знов на одному крилі.
Все міняється в спілому світі –
Берег, поле та, врешті, життя.
Ти пішов із моєї орбіти –
Мабуть, стрічам нема вороття.

ЗА ВІКНОМ – ЛИСТОПАД

Листопадовий смуток стоїть за вікном
То дощем, то туманом із сірим обличчям.
Так набридла негода. Здається, навічно
Прийшла вона в наше притихле село.
Я б її розігнала, якби ж то могла.
Дні короткі, а ночі і довгі, і чорні.
Як це добре, як сон вас надовго пригорне.
Що робити, як ніч знов безсонна була?
Я б писала, та щось притупилося перо.
Це погода така... Ні краплиночки сонця.
Мерзне день у старій полотняній сорочці,
І ніхто вже не зна, де шукати добро.
І як цей листопадовий сум розігнать?
Може, взяти гітару, по струнах ударить...
Заспіває душа – і розійдуться хмари,
Й листопадові дні, як струмки задзвенять.

СПОГАД

Уже осінь... Сивина на скронях,
Та згадалось... Знов у серці щем...
Гріє хата вікна на осонні,
Вчора теплим вимиті дощем.
Бачу маму. Чую голос тихий.
Тато хвіртку з скрипом зачинив.

Ще дитинство... Ще не ходить лихо,
Ще безгрішні сни мої і дні.
Рідна хата. Осінь в шибку зирить,
А літа, як кола по воді...
Розкажу, а хто мені повірить,
Що були учора молоді
Батько й мати, я – дитина літа.
Наче коні, мчать мої роки.
Хатою і рідністю зігрита,
Спогадом прямую навпрошки
В казку, що дитинством й досі зветься.
Як колись знов листя обліта.
Ти не бийсь, не бийсь тривожно, серце.
Глянь, довкола осінь золота.

УДВОХ ІЗ ОСІННЮ

А жовтень напина пругкі вітрила,
На них листочки золотом горять.
Вона іде така жіноча й мила,
І карі очі радістю зорять.
Позаду в неї бурі і тривоги,
Квітучий верес, сонця широчінь.
Та вже на зиму поверта дорога.
Ти, осене, спинися, відпочинь.
Дай намілююсь вродою, що в'яне,
А ти неспішно коси заплітай.
Я знаю, ти була чиясь кохана,
Але і твій коханий у літах.
Тепер одна. Ідеш, втрачаєш силу.
Ідеш неквапом на свою зорю.
І я, як осінь, теж колись любила.
Чому колись? І досі ще люблю.
Люблю яскраву вересневу вроду,
Засмагу жовтня і каштанопад.
І листопад, як стане на погоді,
То вже нездатен і на крок назад.
Отак люблю і серцем, і очима,
І словом, що, як сонце золоте.
Ми, осене, пограємось у риму
І віршем надвечірнім зацвітем.

Сергій МАНУКЯН

ГРИГІР ТЮТЮННИК І ВІЙНА*Опалені війною оповідання письменника*

Григір Тютюнник – молодший (на десять років) брат Григорія по батькові, матері у них були різні¹, у дитинстві спілкувався з Григорієм рідко. Григір згадував пізніше, що пам'ятає старшого брата, коли він приїжджав одразу після війни у 1945 році до Шилівки, у шинелі, втомлений інвалід, обійняв його, говорили. Григорові було тоді років чотирнадцять, пізніше спілкування перервалося, щоб відновитися вже у новому «дорослому» форматі після служби в армії. Григір був покликаний в армію на початку 1950-х років і близько п'яти років служив радистом у військово-морському флоті, а саме – тихоокеанському, на Далекому Сході (тоді в радянській армії служили три роки, а у флоті – п'ять років, пізніше терміни знизили до двох і трьох років відповідно). Після армійської служби та закінчення вечірньої школи Григір почав писати.

Григір Тютюнник на війні не був, малий був, хоч і бачив у ті роки горя чимало. А брат його старший Григорій був фронтовиком, серйозне поранення мав, мабуть, дещо молодшому і розповідав про неї – прокляту. Однак те, що бачив у воєнні роки Григір, вистачило потім, як виявилось, не на одну книжку.

¹ Ганна Михайлівна Тютюнник (1912–1987) у дівочтві Сивоконь, була на 16 років молодша за свого чоловіка Михайла Васильовича, після його арешту вийшла заміж за іншого, пережила сина – Григора на сім років.

Батько Григора Михайло Васильович Тютюнник (1897–1943), у 1937 році був репресований і в 1940-х загинув у таборі.

Мати старшого (по батькові) брата Івга Федорівна Тютюнник (1899–1977) у дівочтві Будьонна, ще до народження сина розлучилася із чоловіком Михайлом, на багато (16 років) пережила свого сина.

Пам'ять і враження раннього дитинства: голод у сім'ї на початку тридцятих, арешт і несподіване зникнення батька, якого він добре пам'ятав, 1937 року, сирітство, що почалося з війною і навіть раніше...

Коли заарештували батька, мати вийшла заміж за іншого, сина відправила до родичів на Донбас. Григора привезла до Шотового Луганської області мати, залишатися працювати на шахті було не найкращим варіантом, і Ганна повернулася до Шилівки, там залишалася хата... Хлопчик навчався у школі спочатку українською, згодом, через некомплект, у російськомовному класі. Коли дядька Філімона у 1942 році забрали на фронт, а тітка Наталя залишилася з двома своїми маленькими дітьми², рятуючись від голоду, Григір пішки і, зауважу, вже окупованою німцями територією, подався на батьківщину до полтавського села. Ішов два тижні, сухарі та банка меду в дорогу давно закінчилися, з голоду жебракував у людей. Після війни вивчився у Зіньківському ремісничому училищі на слюсаря. Його направили на харківський паровозобудівний завод (пізніше завод імені В. Малишева), там він не пропрацював покладених за законом три роки, через хворобу повернувся додому, за що його держава покарала. Відсидів кілька місяців у колонії.

Ці події, походи-пригоди у 1942-1943 роках та «ремеслуха» після описані в його повістях «Климко» та «Вогник далеко в степу».

Не відразу. Потім навчався, «Щасливі п'ять років», як зізнавався майбутній літератор, з 1957 по 1962 рік, у Харківському університеті, на філологічному факультеті. З 1962 року Тютюнник учителював у вечірній школі в Артемівську (Кипуче) Луганської області, до цього редагував журнал «Промінь», уже був сімейним, в 1958 році одружився з випускницею, теж харківського філфаку, лише українського відділення, Людмилою Корецькою. Писав.

З 1963 року Григір Тютюнник із сім'єю переїхав до Києва, спочатку працював у редакції «Літературної України», деякий час у сценарній майстерні на кіностудії імені О. Довженка, потім у видавництвах «Молодь» і «Веселка». Його перші нариси та оповідання «Дивак», «Рожевий морок», «Кленовий пагін», «Сито, сито...», у тому числі першу опубліковану у 1961 році у журналі, що читав весь радянський союз, «Крест'янка» (спершу вийшла російською) новела «У сутінки», зробила письменника впізнаваним.

² Наталя Іванівна Рябовецька – вчителька української мови та літератури у Шотівській школі, згодом одну дитину втратила з голоду і також поїхала шляхом племінника на Полтавщину. У Шилівці трапилося інше лихо – німецька бомба потрапила до будинку Тютюнника-молодшого, позбавивши всіх даху над головою.

Опубліковані пізніше, у тому числі молодіжних журналах «Дніпро» та «Зміна», новели «На згарищі», «Чудасія», «Смерть кавалера» (1965) опосередковано стосувалися теми війни. Пізніше з'явилася повість «Облога» (1969) і лише через багато років «Климко» (1976) та «Вогник далеко в степу» (1979).

Остання, багато в чому автобіографічна повість з лірично-сумною назвою «Вогник далеко в степу» була опублікована за кілька місяців до смерті письменника, а обмірковувалась, писалася багато років. Повість про важкі місяці післявоєнного лихоліття. Герой книжки, як колись сам письменник, навчається у ремісничому училищі. І по господарству у тітки допомагати треба було, наприклад, виловлювати дошки зимою у холодній воді у річці, після чого наставала застуда з важким кашлем.

Ремісниче, де вчили опанувати якусь потрібну спеціальність, багатьох врятувало від голоду, особливо повних сиріт: *«Кусали чорний, важкий, аж вогкий, хліб з обранених рук (вони пахли старим кислим порохом димом од гільз) та посміювалися, що ложка в кожного теліпається у наморених пальцях – борщу до рота не донесеш»*. Пайка хліба, робота із зубилом... Але повість не без пригод і романтики, яка буває тільки в дитинстві, навіть у найважчі часи: піші веселі походи від села до райцентру, багаття та... «гарячі» абрикоси. Спершу крута брукована дорога, потім ґрунтова, телеграфні стовпи, станції аж до самого училища. *«З цими станціями нам стало ходити веселіше: не встигнеш дійти до першої, а вже й другу видно...»*.

Хлопці збираються біля вогнища і розповідають різні історії, від страшних, про вовків, котрі забрали козенят, до гарячих, «як ананаси», абрикосів. *«Зав'язуємо шнурки, а самі зоримо спідлоба на абрикоси, їх ще багато, аж гілля гнеться, і вони сяють у низькому довгому сонячному промінні, горять жовтогарячим багаттям і пахнуть»*. І диво траплялося, дід-сторож пригостив саме такими: *«Ми й собі несміло потяглися руками до кепки, взяли по одній, відкусили потрошку, тримаємо в роті і слухаємо на смак, як тітка Ялосовета ремісницький хліб. Ні, зразу не добереш того невиданого смаку! Як мед? Куди там тому медові! То мед – і все. А це... І сонцем пахнуть. Хоч і холодні. А ми думали, що вони гарячі...»*.

Стає теплішим і від таких абрикосів та перших ніжних стосунків – незабутні почуття першого кохання, у підлітків, хлопців та дівчат, Тютюнник ніжно та обережно описує ці моменти: *«На річці тихо і зоряно. Під берегом, поміж лататтям плюскається дрібна рибка; лілій уже немає, обсипалися, лишилися тільки зелені глечички. <...> Маня кладе голову мені на груди і легенько, тремтливо зітхає. Я нахиляюся,*

дихаю їй за комір, щоб зігрілася у своєму легенькому піджачку та ситцевій білій кофтині. Вона тихо сміється і міцніше обнімає мене».

Щоб не так нудно й моторошно (вовки навколо виють) було йти, хлопці придумали звечора розкладати вздовж дороги хмиз, а вранці підпалювати його та грітися біля величезного багаття. *«Здається, що він далеко-далеко. А він ось, за гони від нас... Так і ходили щодня...».*

Від вогника до вогника минають дні у хлопців від смутку, голод від недоїдання, не було б ремеслухи, взагалі біда, невеселі думки забуваються, коли хлопці вчаться чогось цікавого, особливо якщо вчитель, важлива, цікава людина чи щось... придумують. Такі маленькі радощі на тлі різної від сутінків до ранкового ясного сонця природи.

Багато днів попереду у хлопців, прикросі (наприклад зустріч із вовками) та радості, як перший сніг у дитинстві. У тих хто вижив, через десятиліття залишилися спогади важкі, сумні події, хоча людська пам'ять витісняє важке, така біологія виживання людського роду, залишилися у пам'яті і такі «маленькі» деталі, як доброта дорослої людини, яка просто нагодувала або підтримала потрібними словами у важку хвилину, і такі, як перший сніг, як *«маленька давня радість»*, як свято.

Добре, що Григій Тютюнник устиг сказати своє слово про давнє і незабутнє...

У своєму щоденнику, відзначеному листопадом 1961 року, письменник записав: «Треба написати повість про хлопчика років 11-12. Війна. Каліцтво і запізнений розвиток. Писати від «я». Книжка з'явилася за п'ятнадцять років. Повість – «Климко», із важкого дитинства, куди, як зізнавався сам письменник, не хотів би повертатися. Вона трагічніша, герой – хлопчик той самий, що проходить важкий шлях через обпалені війною окуповані села та містечка додому, як свого часу проробив підлітком сам Григій, у фіналі гине.

«...Десь там, біля тих гір, чув од людей Климко, було велике місто Слов'янськ, а поміж горами, просто на землі, лежала брилами сіль, – бери скільки здужаєш. Іще чув Климко, що за склянку солі можна вимінати всякого добра: мисочку чи й дві кукурудзи, відерце картоплі чи й хліба справжнього...»

Важка дорога за сіллю босому та голодному Климку в дядьковій діжурці, де лежало кілька сухарів з білого хліба. Степ, спека така, що ящірки шастають поміж гарячим камінням.

Брутальні картинки Донбасу: шахти, терикони, крейдяні гори, які Тютюнник добре знав, хлопчика після арешту батька сюди, до дядька, привезла його мати (сама повернулася на Полтавщину) і після армії та

навчання працював тут, учительствував. Письменник пам'ятає звуки, світло та запахи тих давніх днів не тільки природні, а й індустріальні:

«А скільки звуків жило на станції вночі! Брязкали сталевими тарелями вагонні буфери, перегукувалися дударі-стрілочники, сюрчали у свої сюрчки й вимахували ліхтарями зчіплювачі вагонів, видзвонювали молоточками по колесах обходчики поїздів, і мовби десь угорі над станцією постійно, одним голосом дзуремів шахтний вентилятор. У бараці завжди стояв дух шпал, штибу, котельної пари і полину, що ріс попід вікнами. А світло звідуєть малювало на стіні супроти Климкового ліжка великі різнобарвні квіти: червоне – маки, синє – волошки, жовте – соняхи, вони мінилися і тремтіли, як од вітру в степу... То були казкові, найщасливіші в Климковому житті ночі».

Климко спостережливий, зауважує живе життя. *«В акації на осонні зібрався цілий базар гороб'ячий... Горобці, ганяючись один за одним, шугали в гіллі й оббивали крильцями листя. Яблука теж погойдувалися від того гороб'ячого бешкету разом з тоненькою гілочкою, на якій росли... Він просидів отако, задерши голову вгору, довгенько... Горобці аж кишили в яблуневих вітах, а яблука гойдалися і не падали... Місто починалося такими ж будиночками в садах, як і в звичайному висілку».* – веселі горобці, рудий зеленоокий кіт, що проходить парканом, яблука, наче й війни немає. Однак, якщо придивитися: порожні дерев'яні поштові скриньки (з дошками від дощу, пам'ятає автор) на парканах, вікна в будинках наглухо закриті, тривожно. У місті, на ринку розгортаються драматичні події.

Скромна дівчинка пропонує Климку купити хустку і квіти:

«Чудна ви. Кому ж вони зараз нужні, чорнобривці оті?»

Дівчина сполохано глянула на нього темними затіненими очима і швидко вп'ялася пальцями в квітчасту хустку». Злякав. Зрозуміло, що хлопець має на увазі війну, лихоліття. Через кілька хвилин два поліцаї-колобораціоністи («Наші? Турки – саркастично помічає автор) примічають дівчинку (буде облава):

– Бачив, яка краля? Може, зараз візьмем?

Це кажуть ті прихвостні, кому не потрібні чорнобривці взагалі, в принципі, й у мирний час тим більше.

Хліб – усьому голова, а сіль – ще потрібніша! Помилився Климко, дядько, який захистив, врятував і дівчинку та хлопчика, відкрив сумну істину про те, що сіль хлопець проминув, кілометрів п'ятдесят зайвих пройшов:

«Сіль – це біла Артемівська. Чув? (Климко чув і навіть бачив це місто здалеку днів три тому). Так ото біля нього станція така є, називається

вона Сіль. Там сіль. А тут що – крейда, сода, вода солоні в озерах є, але ж у торбу її не набереш...».

Добре і погане, доброта, сердечність і навпаки злість, кривда, обман часто йдуть поруч. І у мирний час, і у війну. На війні все важче та страшніше. Твій вчорашній сусід, «простий чоловік», стає поліцаєм-колобораціоністом, інший краде продуктові картки, залишаючи сім'ю на вірну смерть від голоду. З іншого боку, людина, не родич, ділиться хлібною картою, хоч і сама голодує. У повісті «Климко» чоловік, інвалід без ніг, на базарі у смертельній небезпеці заступається за дітей, дарує хлопчику взуття-чуні, свою роботу, інші відбирають. Випадкова тітка ділиться сіллю, що на вагу золота, а інша дає в дорогу червиві сухарі. Доброта та совість червоною ниткою проходять через багато творів сумлінного і від цього доброго Григора Тютюнника.

«І знову поїзд рушав, помалу, навпомацки долаючи ніч та посвистуючи тоненько хтозна й до кого. Дядьків ФД так не їздив. Він пролітав станцію, як ураган. І Климко, зачувши його потужний лицарський гудок ще за семафором, ледве встигав вискочити з барака, щоб помахати дядькові Кирилові... То був веселий і мудрий паровоз... Він міг мчатися, по-молодецьки жбурляючи шапки сивого диму під вагонні колеса, а міг нищечком, як довга чорна щука, підкрастися під самісінький барак, поставити на землю дядька Кирила із залізною скринькою в руці, потім гучно зачахкати трубою, мовби зареготівши, і задки швидко покотитися на станцію».

Літаки, танки, гаубиці були на фронті, на передовій, їх люди в тилу бачили рідко, іноді в небі (під дитячі крики: Ура, наші!) або танки, гармати на залізничних платформах, що стрімко «пролітають» через станції. Хоча про Україну слово тил важко застосувати до років тієї війни, протягом кількох місяців 1941 року республіка була окупована німцями, восени загарбники зайняли Полтавську область та Донбас, і аж до 1944 року вся країна була полем бою. У тилу залізничними героями були пихкаючі паровози, що витягують на собі мільйони тонн вантажів, і рідкісні вантажівки – ЗіС-5, «Захари» і «полоторки». Але куди вони без людей, в основному жінок і дітей, що виносять, особливо в селі, весь тягар війни.

Важко згадати письменника «від землі», який так сердечно розповідав про паровози – «веселі та мудрі», хіба що, покручений радянською владою письменник Андрій Платонов (Климентов), автор антирадянських по суті: роману «Чевенгур» і повісті «Котлован», який теж з душею та розумінням писав про «залізних коней», але він був у молодості залізничником, машиністом паровоза...

Війна Григора Тютюнника – це насамперед військове дитинство – важкі роки та сумні спогади. Тяжке дитинство під час війни було темами багатьох його оповідань. Багато хто не переніс важкі часи – їх убила війна, окупанти, голод, хвороби. А ті, хто вижив, особливо такі чутливі, сумлінні натури, як сам автор, усе життя переживали цю рану. Тому що не добрали або взагалі не мали любові, домівки, повноцінної дбайливої родини, що казати – шматка хліба.

Григор Тютюнник часто казав: «І на мить не хотів би повернутися у своє дитинство». Зрозуміло чому. У своїх нових оповіданнях він все ж таки туди повертався, малюючи реальне життя маленьких і вже вирослих героїв. Вони, діти війни, пам'ятають і про насильство, і смерть, і страшний голод, і поневіряння. А дорослі, і навіть люди похилого віку, які вже не плачуть, сиві і часто мовчазні, це ті ж діти...

За місяць до смерті, 1980 року, Григор Тютюнник за книжки «Климко» та «Вогник далеко в степу», написані у 1976 та 1979 роках, був відзначений республіканською літературною премією імені Лесі Українки.

Про фронтовиків-ветеранів, інвалідів довго не згадували після травневої перемоги 1945 року. Не багато хто знає, що навіть День Перемоги (довгі роки знаменитий день – 9 травня) був установлений офіційним святом, не робочим днем лише через двадцять років після тієї самої перемоги над нацизмом. Ситуація для деяких не змінилася і після переможного 1945 року, голод та злидні не залишали їх.

«Данько вже кілька днів не ходив на воловник, де працював коло бугаїв постійником, бо заслаб остаточно: ноги понабрякали так, що вже й холоші вище як до литки не підкачувалися, попід очима налилися важкі водяні міхурі, руки стали негнучкі, немов отерпли...». Молодші сусіди, занесли з громадського казана горнятко якої-небудь юшки. Ветеран війни, який працює скотарем, Данило Глиця – Данько, герой новели **«Медаль»**, ослаблий чи то від роботи, недоїдання, холоду, чи спогадів, кладе в коробочку до решти своїх бойових нагород щойно вручену в сільраді медаль «За трудову доблесть» і при цьому мерзне і постійно мріє про їжу у своїй холодній хаті.

Данько вистиг від важкої роботи, все мерзне, довго вертиться, боячись заснути, а заснувши, часто бачить сни про їжу: *«Йому верзлася їжа: куліш, затірка, оладки з кукурудзяного борошна, товчена картопля, житні пироги з буряком та калиною – одне слово, те, що він їв останні два роки по демобілізації. То були тяжкі, виснажливі сни. Данько прокидався від них украй змучений, обмацував тремтячою рукою холодні простінки, кошинок, широко розплющував очі, намагаючись збагнути – наснилися йому ті ласощі, а чи й справді він їв...».*

Якщо не про їжу, тоді сняться сни про війну, бої в Польщі, ще страшніші, найтяжчі: *«Тоді йому снилися й пахли інші страви – такі масні, що з них і пара не схвачувалася, і такі густі, що й ложкою не повернеш. А ще вздрівалися й пахли йому молодого живицею сиві Сандромирські сосни та по-вранішньому вологі піски на косогорах, і дими з ротних кухонь були такі голубі й прозорі, що зливалися з небом і манили кудись, немов хотіли піднести його, Данька, тоді ще не старого дебелого солдата петеерушника, кудись високо-превисоко, під самісінькі хмари...»*.

Захворів старий. Покликали його ввечері до сільради «несподівано-негадано», як він сам подумав, і там вгодований «уповноважений дістав з маленької синьої коробочки блискучу медаль і пришили її до засмалцьованої Данькової куфайки».

«Як-не-як – почот... Одне слово, чого ж?.. І за пожелання спасибі. А як же...» – тільки міг вимовити свіжий кавалер.

«...По дорозі додому Данько одчепив медаль – навіщо ж її теліпатися поверх куфайки? – і затис її в кулаці. Проти ночі мороз брався ще більший, ніж був вчора. Медаль не зігрівалася в Даньковому кулаці і студила старечі пальці, як крижина».

Поплескали і відпустили. «Доблесний» і «заслужений» старий удома кладе медаль до своїх фронтних і... продовжує жити, тобто мерзнути і шукати, щоб погризти. Зрозуміло, що такі творіння Григора Тютюнника, як «Медаль» (чи наприклад, сімейне оповідання «Кізонька»), зовсім не підходили для «зрілого» соцреалізму, критикувалися на офіційному рівні за упадництво і наклеп, небагато ні мало, на весь радянський народ. Ці оповідання за життя письменника так і не вийшли з друку. Відома репліка письменника після одного такого керівного «наїзду»: «Це я сказав половину правди, а якщо всю? Вб'ють?».

Григор Тютюнник ніяк не міг вибачити своїй мамі, що не залишилося (не зберегла) жодної речі від батька з рідного дому. У розпал війни 1943 року їхній будинок зруйнував нацистський снаряд і розкидав усе. Коли він пішки через багато перешкод повернувся додому, хати вже не було... Жили у сусідів. Звичайно, мати була не винна, а без житла та майна під час війни залишилися мільйони людей (як це жахливо перегукується і сьогодні у 2022–2024 роках через вісімдесят років після тієї «війни»!).

В оповіданні **«На згарищі»** Григій Тютюнник торкається теми втраченого рідного дому, не тільки будівлі, хати, а всього з ним пов'язаного.

Учитель історії Федір Нестерович засмутився, коли на уроці одна

дівчинка, «кирпатеньке дівчатко, невстріливо закліпало очицями», не змогла відповісти на запитання – коли почалася Друга світова війна. Після уроку він, «гримаючи залізними замками на протезі, пошкандибав додому». Додали хвилювання і діти, що грали на вулиці, звернувши увагу на його ходу: «Дядя п'яні» (правда старша швиденько поправила: «Цить! У дяді ножки немає»). Прийшовши додому, Федір Несторович зняв протез, дістав свої старі, ще госпіталівські милиці й пошкандибав за село, звернув на «свою» стежку. Прийшов на згарище.

«Федорові Несторовичу пригадалося, як у дитинстві шльопав босими ногами по розбитій чередою степовій дорозі, крута пилюга гарячими струмочками цідилася крізь пальці, а вітерець виносив з-поміж кін теплий дух спілого жита... Заходило сонце, у вузьких хутірських вуличках стояла червона курява, в садках варилася на триніжках вечеря, гупали об землю сілі яблука... Життя здавалося тоді вічно щасливим.

Федір Несторович попрямував до своєї колишньої садиби і ледве впізнав її серед інших згарищ – так вона заросла і здичавіла. Лише на тічку, де колись молотили, вибивали соняшники, луцили квасолю, де не було жодної грудочки землі, якої б він не роздав босою п'ятою, і жодної спички, якої б не загнав у дитинстві...».

Тепер, коли він повернувся зі шпиталю поранений, все рідне зникло, помирало. І садиба, і все навколо, колодязь, з якого все життя пив воду, дерева були вкриті мохом, пониклі, неживі. Вчитель згадував свою втрачену родину: батька, як вони вдвох із батьком складають сіно, усмінену дружину Катерину, маленького сина Дмитрика.

Обірвавши павутину споминів, його покликав сусід, старий дід Макар. Дід Макар укотре розповідає молодому сусідові, як у їхню хату на його очах влучила бомба і як у повітрі довго «пливло» пір'я з подушок. Колись у Макара була велика сім'я, дев'ять душ, було семеро дітей, *«у сорок першому Макарових хлопців забрали на війну, дівчат – у Германію, а Макариху разом з наймолодшим, Сашком, розірвало снарядом у грядках. Тільки клаптик синових штанців знайшов Макар...»*. Тепер нікого, порожнеча, він один у величезній хаті, на згарищі. Старий не живе спогадами трагедії (а чи можна таке забути?), відволікається, у нього тепер є кізочка, а сьогодні він майструє з гумової камери калосі. Але при першому ж випадку пам'ять наздоганяє людину, навіть стару. Людині треба виговоритись, згадуючи, і Тютюнник знав про це.

Тютюнник намагається словом показати біль людини, вислухати її сповідь, залучити до розмови. Він займається психоаналітикою, поняття на ті часи (1965–1970-ті) мало кому відоме. «Мила моя Людино, ніколи я не скажу про тебе чорного слова!» – запис із

щоденника Григора Тютюнника, який він як письменник не порушує у своїх творах про «маленьку» людину. Яка часто намагається згадати і погане, і добре (яке має бути в людини більше), але часто осікається, не домовивши, і настає мовчання, яке чуйна людина розуміє без слів.

«Живу, Федю, як ото чобіт уночі – то в рів ступить, то в кізак... Хіба в мої літа живуть? – каже дід Макар»...

А жити треба... Дощ скінчився, потемніло. З туману назустріч Федору Несторовичу вийшла Одарка, вироблена, але чепурна ще жінка з чорними од землі руками, вчитель квартирував у неї звідтоді, як повернувся з госпіталю. Дбайлива добра жінка, хвилюючись, чекала його повернення: «Пізно вже, не встигнете і до уроків підготуватися». Потрібно було продовжувати жити, готуватись до уроків, будувати, вірити... «В степу пахло свіжою землею...».

Фронтовики не любили згадувати про війну.

«Ми сидимо під кручею, поклавши вудочки на хиткі рогачики, і гомонимо. Сонце зайшло, і чорна вода розсмоктала тіні од вудлиць. Попід верболозами і в осоці тчеться ніч – вона, мабуть, єдина в світі народжується нишком...» – в оповіданні **«Рожевий морок»** один із рибалок згадав епізод фронтового життя, такий самий яскравий місяць, шерех сови, що летить.

«Чую над головою: ляп-ляп, – пролетіло щось і сіло на тому ж таки бовдурі. Кругле таке, як віхоть соломи. Головою сюди-туди повело та як зарегоче. Пугач. Видно, як і дзьоба розчепірює, гад... Я вже почав був окоп собі рити, а як почув отой регіт – отетерів, лопата в руки так і вмерзла. Я ще в дитинстві про нього, клятого, наслухався, та не вірив...».

Бійці-товариші, кілька людей обжили на ніч порожню хату, а німець накрив їх артвогнем, усі полегли.

«Пристрілявся, видно, ще з дня. Зайнялася покрівля, тин, копичка. Місяць у диму наче аж перевертається. Болото поміж деревами червоною юшкою блищить... І сіно пахне...».

Тепер настав мир, а спогади іноді ні-ні вискочать, особливо коли той самий місяць, той самий запах сіна, і прилітає сова.

«Та ось із присілянських лук прискочив вітерець, приніс насмиканого з копиць духу злежаного сіна, розпанахав тишу і подався шалиною, розбуркуючи сонну птицю. Яскравіше зажеврili рибальські цигарки по той бік річки. Вітер промчав, улiгся, і надріччя взялося сивиною: підіймався туман».

Ось пише своєму фронтовому командарму Мусій Приходько, сторож артилі «Вперед» з оповідання **«Чудасія»**, інвалід з однією

куксою довжиною 17 см, що на два сантиметри довша (потрібно 15 см) «дозволеного», а то б йому дали триколісну мотоколяску, а так не належить, хоч відріжай зайве. Ділиться він із генералом оглядами природи:

«...Прийдеш ото вночі на тік. Зерно проти місяця рососою блищить. Стерня пахне. Біля курятника лисиця скиглить... Приїздить коли-небудь до нас, якщо виберетесь. Я вас до річки поведу. Там потім лозами шуки ходять такі, як нога, в корчаках лінки кубляться, а бува, що й коропчаки, то, може б, і ви якогось висмикнули. Воно ж інтересно».

І спадають на думку малоосвіченому селянинові на лоні природи цікаві думки:

«Лежу отак цілісіньку ніч, – а вона ж, як год, – прислухаюсь, розмірковую собі: чудні люди на білому світі! Придумують таке, щоб руки й ноги собі одчухрувати, і хваляться: ось які ми розумні. Поодчухрують. А тоді суріють, як його оті оцупки, що позалишалися у людей замість рук і ніг, доточити...».

Залишається тільки додати одну економічну деталь із радянського життя – черга на мотоколяски, а це були «авто» підмосковного Серпухівського мотоциклетного заводу, спершу триколісних двомісних «букашок» СМЗ С–ЗА, «мотоциклетних протезів», як їх називали (таку як у відомому радянському фільмі «Операція И, або Нові пригоди Шурика» використовує трійка невибагливих шахраїв), а потім чотириколісних СМЗ С-ЗД, залишалася ще багато років, тим більше, коли для інвалідів уже виготовляли більш просторі, вже чотири місцеві українські ЗАЗ–966 («горбатий»), а потім більш комфортні ЗАЗ–968 «Запорожці». Але таку машину інвалід війни, а їх було сотні тисяч, міг чекати ще довше, десяток років.

* * *

Війна пройшлася по гарячому серцю, чуттєвій душі і по всьому життю письменника, не забувалася ним. Прямо, а частіше побічно згадувалася, крім наведених, ще в кількох творах, наприклад, у невеликому оповіданні «Сито, сито» або в художньо лаконічній повісті «Облога».

Віра КОЗЛОВА

Віра Козлова народилася в с. Сосніця. Живе в Чернігові.

Її твори друкувалися в «Антології сучасної новелістики та лірики України», літературному альманасі «Скіфія», віснику міжнародного конкурсу гумористичного твору «Що робить папірець...», альманахах «Первоцвіт», «Мандрівні вірші», «Цвіт папороті», журналі «Літературний Чернігів» та інших збірках Херсона, Києва, Сум.

Брала участь у конкурсі «Чатує в століттях Чернеча гора».

Нагороджена дипломами за участь у I, II, III та IV Всеукраїнських поетичних фестивалях «Дотиком душі».

Лауреатка V Всеукраїнського літературного конкурсу імені Леся Мартовича (диплом III ступеня у номінації «Проза» – добірки).

Членкиня Чернігівської обласної літературної студії «Гарт», творчого клубу «Натхнення» при ЧОУНБ імені В. Г. Короленка, творчої ГО «Білі ворони».

* * *

Впущу туманів – заходьте, гості.
Зими по вінця он намело.
Розмови-мови п'янки та млосні..
аж холод заздрить за синім склом.

Не побоюся – й таке! згадаєм..
Ходить печалі під теплий плед.
Десь за туманом і явір з гаєм,
і серце сяйвом налите вщент.

А за туманом дуб зелененький.
Там юність вийшла води набрать,
а із криниці все козаченько
теє відерце хоче дістать.

* * *

Де була? – ти питаєш,
Де так довго ходила?
Я змагалася з вітром,
Через хащі брела –
Утікало все сонце
На червоних вітрилах –
Я хотіла впіймати
Хоч промінчик тепла.

Я хотіла до нього
Дотягнутись рукою.
Вже було воно поряд!
Тільки мить – і нема...
По снігах-заметілях
Лиш сліди вечорові,
Та лякає в ялинах
Невсипуща сова.

Я колись доберуся!
Я зроблю собі човен,
Заховаю до часу
Від недобрих очей.
А тобі – й не показуй
Того шляху до нього,
Бо тобі й не потрібно...
Бо іще обпече...

* * *

Знов імла. Стоїть моя дорога
Десь обабіч смуткового дня.
Вже на неї дивляться здаля
Всі мої печалі і тривоги.

Листопад керує, листопад –
Невблаганно тихий і суворий,

І немає в світі перемовин,
Повернув нарешті щоб назад.

Під твоєю владою бузки
З облетілим листям і тополі,
І скоряється своїй осінній долі
Ліс могутній – ні, не залюбки...

Хоч наперекір, а руки в'яже
Сіра осока сліпих дощів,
І мовчать дерева і кущі
І тумани – як вселенські стражі.

* * *

Ми ходили поряд
Різними дорогами.
Відбуяло літо,
Відлетіли дні...
Твій журливий погляд,
Теплотою сповнений,
Зігріває серце
І тепер мені.

Те, що відшуміло
В кожного по осені,
Все, що нас єднало –
Щось таке, своє, –
Пролилося світлом,
Засріблилось росами,
Чистою сльозою:
«Ти у мене е!»

Цей крайчик щастя
Найніжнішим доторком,
Легкокрилим птахом
Тулиться до нас.
Що йому багаття
Осені і морок той? –
Не підвладний щастю
Швидкоплинний час...

Юлія МАНЯКІНА

Юлія Манякіна народилася 11 грудня 2006 року у м. Тернівка Дніпропетровської області. Навчається в Карпатському національному університеті ім. Василя Стефаника (Івано-Франківськ) на факультеті філології. Публікувалася в журналі «Золота Пектораль». Перші вірші римувала, перейшла у верлібр, щоб вивільнити думку. Слово витягує з духовного підземелля, допоки наново в ньому не опинишся. Тому кожен вірш – зі стріл живого часу.

1.

«Адам прокинувся
і зрозумів що все
у ньому правда»
вислів через який
наново зникло моє
відчуття часу а відтак
простору і майже
всього буття
я розумію що віра
це те єдине з чим
стикаєшся в
полярностях розуму
коли бачиш організм
над зірками в обрисі
поточу світла
то тільки тепер
питаєш: правда?

а що тоді людина
в якій тисячі голосів
дивно але це
позбавляє і слово і
спогад ознак
вмістилища
наділяючи їх ознаками
безсмертя
так поступово і
вловлюєш суть
метаморфози а врешті
життя у слові

2.

кажуть нам втішно
бачити людину
якої страждання
більше за наше
але мене
не тішить
ваш біль
лиш назріває
волення
в шепоті
Господи
переклади
на мене

3.

ніч яка
не вертається
додому
зупиняє людину
в обрії тиші
поясни
хто надірвав тобі
віру у сонце
тобі справді
не бачити його
але поки маєш

дорогу
під стопами
з води завжди
виринатимуть
золоті кола

4.
без кінця-краю
хотіла знайти
страх
з надією що у двобої
є можливість перемоги
але щойно пазурі
потяглися до мене
в груди
почало зникати
розуміння потреби
битися
з примарою самої
себе
«проникливий дивися
як доля тасує карти»
але й без дружнього
застереження бачу
як все одно
ляжеш жертвою
привідкритих запитань

5.
Тінь твору
буває краща за твір
вона натяком
на ту серцевину
що може не втриматися
від занепаду світла
але ніколи не зникне
мури зруйнуються
час їх поб'є вітрами
тільки тінь що падала
на паралельне існування

дасть відголос
у віках
крізь неї й майбутнє
пізнаватиме форму предка
першооснови
що ми всі як тіні
то не лиш за платонівським
забуттям у кайданах
але всі натяком
на тугу
що з вітром полетимо
у невідоме
позоставивши відбитки
форм...

6.

за рамцями пливе
колишеться летить
зогріте у світлі
вітрило
по кімнаті
прохолодою
влягається юна
осінь
звідки в неї
ця ніжність дотику
на стопу набігає
маленька хвиля
ти в осонні
пробуджуєшся

7.

а коли все закінчується
люди від'їжджають
відходять замовкають
ти знов опиняєшся
спантеличеним
бо як це можливо
аби щораз нікого
крім тебе не лишалося

для тебе в тобі
потоки свідомости
знання і видива
усе враз ударяється
об тишу
сиплються порошинки
закрадаються в подих
я все думаю де
існую насправді
у диханні
чи поза ним

8.

кривими заломами мучить світло
кігтями впивається вперед і застусе
спіралі темної думки невідгадної
а чому запитай себе так глибоко
чому непроглядно й візія плететься
з непогамовности над гамором
шукай слова точного
у проханні стільки незримих рівнів
скажи чи окрилиш ти того хто вмер
у тобі за тисячу років до твого
народження

9.

дружина художника
працюючи у кнайпі
сміялася в розмові
з товаришкою
«він каже чую
як хвилюється трава»
ця розбіжність між
відчуванням дотепер
не полишає мене
байдужою
дотикаючись
зіщулюючи
бо все ж нічого якби
не вмирала подумки

від холоду лез передзвону
у хвилюванні трав...

10.

пристрільно
завжди у момент
коли нервово відчуваєш
спротив
думаєш як
навчитися кам'яніти
покритися машкарою
не набувати ран
чому це ранами
здається
не знаю
просто за словом
у просторі душі
відбувається жаске
жартів як суті нема
вони тільки
форма донесення
а зрештою що не форма
камені
блиски у синяві
схованки
метафори
усе з неможливости
витагнути з-між
замкнених світлів
колоду якої
нема

11.

Щомиті пам'ять
вибивається
крізь скелі
на поверхню
і мляво западає
як хвиля зітхаючи
немов нічого

на світі їй не лишається
окрім як
змішати істоту
вкупі з її світом
і сказати
лий і поглинай
на сьому полі
проросте твій
хліб насущний

12.

чи буде хвилина
коли сонце впаде
на землю
скільки провісників
наповняє воно
палючим таланом
свого волочення
в божевільлі
не йди стіно
що підпираєш плечі
бо хоч стрілити
в себе легше
рух залишається
в самоцілі
поки людина стоїть
перед законом

13.

я ступаю по небу
і в кожному кроці
ілюзія
хто обманює
хто затуляє
геометрія
що більше пізнаєш фігури
то з сильнішим натиском
проступає складність їхнього
тримання
що обвалюється а що

накладається
тільки листя
вкотре нагадує
яким приємним
може бути
шепіт польоту
осени

14.

Стовбури каштанів
розливаються дощами
опадають
немов клубки
шерсти дикого вовка
усе цієї осені
нагадує холодну сутичку
чи льодяний обстріл
не знати
що діється в душі
ціле розчавлює
частину
частина маревно
всмоктується
в образи живого світу
вони лиш і слугують
контурним притулком
істоті
згладжується шерсть
лиш коли в зимному повітрі
роздається гаряча пара
розтуляючи кутики
каштанових губ

15.

діряві матраци
біг дикунів
щодня повторюєш
те саме коло
а звинувачувати нема
кого крім себе

вірш і поезія
сприймаються не просто
як кохання у мові
чи оазова свіжість
у мертвій пустелі
але як
зашифрована тайна
твого народження
у напрямку якого
рухаєшся все життя
аж поки не добіжиш
до останньої крапки
післяслова

16.

півкроками гри
близитися до своїх
тем які порятовують
бо страх
зроджується і зі
знання і з незнання
молодість
співає про своє
завершення
бачачи що короткість
усякого періоду
не в тому який він
летючий у часові
а в тому скільки
вбирає віри
що більше
то менше й навпаки
і якщо
приймаєш цю суперечність
живеш
як віриш

Євген БАРАН,
літературознавець, критик

ІСТОРИЧНА ПРОЗА ПЕТРА КРАЛЮКА: острозький контекст

Сьогодні українська історична проза видозмінилася, і ми навряд чи матимемо такі романи, до яких звикли у II половині XX століття. А такі імена історичних белетристів як Зінаїда Тулуб, Павло Загребельний, Роман Іваничук, Роман Федорів, Іван Білик, – залишаються вже не так іменами, як літературним міфом.

Одна із причин такої жанрово-сюжетної метаморфози – зміна політичних систем, зміна суспільно-політичних епох, зміна індивідуального світосприйняття.

Якщо українська історична проза у XX столітті виконувала роль будителя історичної пам'яті у «замкнутому просторі» і до неї була привернена увага як влади, яка контролювала ідеологічний простір, так і цензури, яка недопускала проявів т. зв. сепаратизму чи націоналізму, тому потенційний реципієнт завжди «полював» за такими книжками, навчившись читати поміж рядками, дошукаючись тієї національної правди, яку прагнув знайти.

Тематично були окреслені два найважливіші змістові блоки таких історичних розповідей – тема княжих часів (тут треба назвати імена Юліана Опільського, Катрі Гриневичевої, Семена Скляренка, Павла Загребельного з його циклом романів про княжу Русь) і, звичайно, тема козаччини, традиційна в українській літературі від козацьких літописів, «Історії Русів» і українських романтиків I-ї половини XIX століття (Євген Гребінка, Тарас Шевченко, Микола Костомаров, Микола Маркевич, Пантелеймон Куліш, Микола Гоголь).

Були ще теми майже заборонені, які сягали авторською уявою в докняжі (тут, доварязькі часи), насамперед маю на увазі роман Івана Білика «Меч Арея» 1972 року, який відразу після появи був заборонений цензурою.

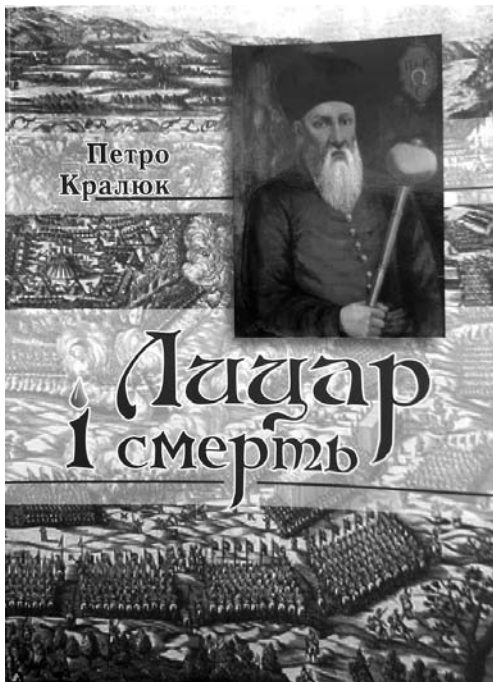
Останній «вибух» історичної прози з виїмковою читацькою увагою до неї ми мали у 1988–1991 роках. Тоді історичні художні твори виходили масовими накладками, навіть була започаткована «Бібліотека історичної прози», додавалися теми й імена політично цензуровані і заборонені: серед письменників це, насамперед, Адріян Кащенко, Богдан Лепкий, серед історичних героїв – гетьмани Іван Виговський, Іван Мазепа, Пилип Орлик. Знімалися ідеологічні штампи з окремих історичних постатей – той же князь Данило Галицький, тепер уже як король Данило.

Маємо також інший підхід до історичної прози, яка є накладною і затратною для письменників-історичних белетристів – вона вимагає дослідження теми, вивчення історичних документів, пізнання фактів, що не є можливим без відвідування бібліотек, вивчення історичних архівів, відвідування місць, де відбувалися історичні події чи жили історичні персонажі. І це нині, коли література історико-пригодницького плану поставлена на видавничий конвеєр, і жодне видавництво не потерпить чекати на роман більше року.

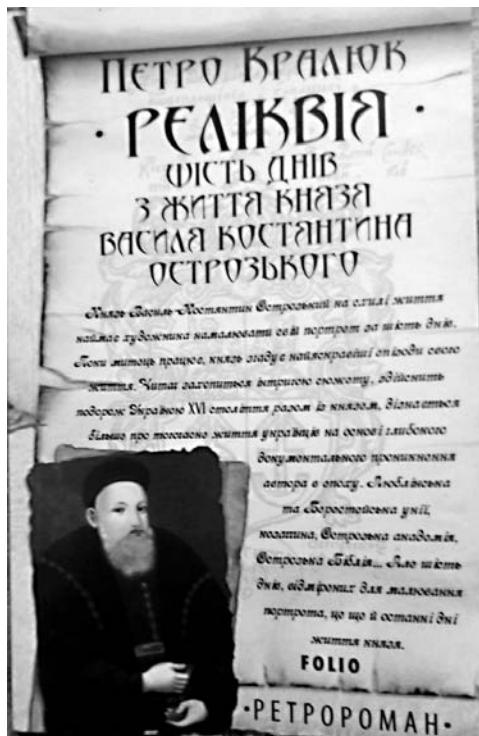
Що стосується історичної Волині, то вона опосередковано була присутня в українській історичній прозі радянської доби (Зінаїда Тулуб, Анатолій Хижняк, Іван Ле). З останніх видань можна згадати історичний роман Василя Харитона «Буревії»

(2017) і трилогію Володимира Головацького про Анну-Єфросинію, дружину князя Романа Мстиславича і її синів Данила і Василька («Анна-Єфросинія – велика княгиня Романова», кн. перша, 2018; кн. друга – 2019; «Брате, піди!», кн. третя, 2021). Хоча ця трилогія не знайшла свого читацького успіху, причина у символічному накладі видання, але залишається цікавою спробою осмислення історичних подій, за що й була відзначена івано-франківською обласною премією ім. Василя Стефаника.

Петро Кралюк з Острога сьогодні є одним із найактивні-

ших інтерпретаторів історичного минулого на різних рівнях: науковому – він є доктором філософських наук, професором Острозької академії; історичному – є автором цілого ряду книжок з сюжетною провокативною складовою, що вийшли у харківському видавництві «Фоліо»; суто літературному – Кралюк є автором історичних романів про князя

Василя-Костянтина Острозького (2010; 2022 – Реліквія. Шість днів з життя князя Василя-Костянтина Острозького. Харків. 2022) і гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного (Лицар і смерть. Дума про гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного. Острог. 2012), чия юність, як вважають дослідники, пов'язана з навчанням в Острозькій академії.

До слова, свої романи чи краще сказати історичні візії, автор свідомо не визначає жанрово як «історичний роман», удаючись до термінологічних евфемізмів – «ретороман» – про князя Острозького і «дума» – про гетьмана Конашевича-Сагайдачного. Цим самим автор створює собі можли-

вість, попризбереження історичної канви, вдаватися до художньої вигадки і художнього домислу.

Обидва твори, а я беру до уваги лише їх, – написані за подібною схемою. У розмові про гетьмана Конашевича-Сагайдачного за висхідну автор бере повідомлення про смерть гетьмана і підготовку до його поховання, коли київський митрополит Іов Борецький дає завдання ректорові Київської братської школи Касяну Саковичу скласти панегірик за єзуїтськими взірцями про життєвий шлях покійного гетьмана. Сама історія «розбита» на шість днів: Переддень. Владика Іов; День перший. Слава; День другий. Смерть; День третій. Життя; День предостанній, суботній; День останній. Погреб.

За тією ж схемою написаний і «ретроман» про князя Острозького: Предслів'я; Барва зелена. Турів; Барва сивини. Київ; Чорна барва. Вар-

шава; Жовта барва. Дермань; Червона барва. Дубно. Золота барва. Острог. Післяслово.

Обидва романи мають додатки: власне, це історичні та літературознавчі коментарі самого автора, що є виправданим композиційним ходом. Читач у цих «коментарях» має змогу сам ознайомитися з історичними фактами і прослідкувати, до якого художнього домислу вдається письменник.

Щодо самої форми – «шестиднева», то маємо прозору аналогію до Книги Буття і створення Богом світу за шість днів.

Тут я не деталізуватиму змістові перепади історичних ретроспекцій автора. Лише скажу, що вони виправдані, монологічна форма розповіді – у романі про Острозького є два оповідачі, маляр Іван і сам князь. Почергово вони говорять, інколи триває діалог і між ними, але з обох боків з великими недомовками. І якби не третій оповідач, який «ховається» за спинами своїх героїв, – ми б мало що зрозуміли у цій напруженій грі-мовчанні.

У «думі» про гетьмана таким оповідачем виступає Касіян Сакович, фактично маємо двох героїв, де прослідковується доля обох. І якимось дивним чином їхні біографії взаємодоповнюють одна одну, увиразнюючи характер непростой історичної доби, в якій обом довелося жити, виборюючи своє право на історичну пам'ять нащадків.

У романі про князя Острозького є кілька цікавих авторських версій, зокрема про Семерія-Северина Наливайка; здогад про невіпадкову смерть наймолодшого сина князя Острозького Олександра і його малолітніх синів. Такими ж цікавими є авторські версії про страту гетьмана Якіма Бородавки напередодні Хотинської битви і про смерть Петра Конашевича-Сагайдачного.

Потрібно сказати, що в особі Петра Кралюка сучасна українська історична проза має серйозного, талановитого автора, який не лише уміє розставляти історичні акценти в романах, але й змушує читача включатися в розмову-суперечку про історичні події й долі історичних героїв. І як такі, названі історичні

Романи Петра Кралюка є сливе взірцевими, де авторська відповідальність і знання історичної епохи помножені на художній талант з удалим використанням в рамках історичного художній домисел.

Сергій І. ТКАЧЕНКО,

*поет, перекладач, кандидат філологічних наук,
автор серії дослідницьких книжок,
лауреат низки міжнародних літературних премій*

ПРИСТРАСТІ ДОВКОЛА АННИ АХМАТОВОЇ

Пару місяців тому, розгрібаючи в гаражі свої архіви, я натрапив на кілька вкритих пилом тек із матеріалами, пов'язаними з життям і творчістю Анни Ахматової, які я збирав протягом тривалого часу, сподіваючись, що колись і до них дійдуть мої руки, в ті літа зайняті роботою в ООН, виданням «Ятрані», а також іншими творчими справами. Поштовхом до збору цих матеріалів послужила стаття відомого літературного критика і публіциста Володимира Панченка, яка була свого часу надрукована в газеті «День»¹.

Ця стаття, присвячена Анні Ахматовій, була, очевидно, реакцією на опубліковані за кілька років до того «Щоденники» Олесь Гончара, в яких корифей нашої літератури, коментуючи «ювілейну свистопляску» навколо її імені, обурювався з поведінки «наших поетес», які аж «захлиналися в холопстві» перед цією «салонною» особою, яка «ніколи й доброго слова про Україну не сказала». Олесь Терентійович посилався на надруковані в «Неве» спогади Лідії Чуковської, яка засвідчила, що «Ахматова хизувалась своїм негативним ставленням до України, до Шевченка та української мови»².

Не відаю точно, чим саме добродій Панченко спровокував у колі київських літературознавців ефект «мікробибуху», як згодом зазначила у своїй ахматовознавчій замітці поетеса і перекладачка Олена О'Лір³, бо мене самого його стаття найбільше вразила своєю широкою простодушністю і настирно вибачальним розшаркуванням перед «великою Анною Ахматовою» – за те, що ми, українці, мовляв, лише зараз почали усвідомлювати її значимість для нас. Впадала в око схильність автора не акцентувати уваги читачів на деяких висловлюваннях самої Ахматової щодо Києва, України та української мови.

До чести Олени О'Лір, у замітці якої йшлося головню про Меморіальний

¹ *Володимир Панченко*. Анна Ахматова: гра з долею. Із молодих літ київської «чаклунки». – «День», № 165 (2007).

² *Олесь Гончар*. Щоденники: У 3-х т.; т. 3 (1984-1995). – К.; Веселка, 2004, с. 243-244.

³ *Олена О'Лір*. Анна Ахматова – в українському інтер'єрі. Подільська обитель поетеси. – «День», № 134 (2012).

музей Анни Ахматової в селі Слобідка-Шелехівська на Хмельниччині, вона не стала уникати цих незручних фактів і дослівно процитувала зафіксований у спогадах Лідії Чуковської «жовчний відгук Анни Ахматової про Україну та її мову», згідно з яким вона «ту країну і мову не любила...». Окраса української граматики – кличні форми іменників і спонукальні форми дієслів (яких немає в російській мові!) – викликали у неї роздратування: «Мамо», «ходімо» – не люблю»⁴. Ці факти заганяють наших дослідників і дослідниць у глухий кут і вони вдаються до різних вигадок, аби виправдати Анну Ахматову.

Перш за все – кілька слів про прізвище поетеси, яке для деякого з наших знавців літератури є достатньою підставою, щоб вважати її україною. Так, батько поетеси, а також її дід і прадід по батьковій лінії, не кажучи вже про молодшого брата, звались Горенками. Прадід – унтер-офіцер Андрій Якович, був учасником Російсько-турецької (1806–1812 рр.) і Вітчизняної (1812 р.) воєн, а також ветераном Бородинської битви і взяття Парижа російськими військами. Дід – Антон Андрійович (1818–1891) мав чин підполковника і входив до складу флотських екіпажів у Севастополі. Батько – Андрій Антонович (1848–1915) мав звання капітана 2 рангу і плавав по Чорному морю. Був також викладачем Морського училища в Санкт-Петербурзі.

Найцікавішою для нас є доля брата Анни Ахматової – Віктора Андрійовича Горенка (1896–1976), який пішов по стопах батька, діда і прадіда і теж став моряком. Він мав звання мічмана, плавав по Тихому океану, а після революції служив у Севастополі на ескадренному міноносці «Керч» – тому самому, що за наказом ленінського Раднаркому потопив ряд кораблів Чорноморського флоту (аби ті не дісталися Українській Центральній Раді). Побоюючись антирадянських настроїв флотських офіцерів, більшовики розстріляли їх у грудні 1917 року на Малаховому кургані. Анна Андріївна думала, що брат загинув, а він, оскільки його зарані про все це попередили, втік до Бахчисараю, звідки подався на Далекий Схід, а потім – до Китаю, де жив багато років, аж поки не переїхав у Нью-Йорк, де й помер у віці 80 літ⁵.

Що й сказати – славний був моряцький рід! Однак, ми не маємо жодних даних, які свідчили б про усвідомлення чи тим паче утвердження ними свого українства. Вірою і правдою служили *Отчеству*, а про ріднокрай і не думали. Нашим дослідникам, які так ревно переймаються тим, що по-

⁴ Лидия Чуковская. Записки об Анне Ахматовой: 1938 – 1941. Том первый. – Москва: «Согласие», 1997, с. 54. Тут доречно згадати про глумливе ставлення поетеси до Миколи Гоголя, якого вона називала «українським провінціалом», який, «коли приїхав у Петербург», «гговорил (слово «говорил» Анна Андріївна вимовила на український манер...)». – Натан Готхарт. Дванадцять встреч с Анной Ахматовой. – «Вопросы литературы», № 2, 1997, с. 262-301.

⁵ В. Лобыцын, В. Дядичев. Три поколения Горенко. – http://akhmatova.org/articles2/lobysyn_diadichev.htm

етеса взяла собі в якості псевдоніма ім'я *вигаданого* нею татарського предка по лінії матері – хана *Ахмата*⁶, навряд чи потрібно розглядати це як національну «зраду». І не варто при цьому конструювати нові фантазії, як це робить ще одна наша ахматовознавиця – поетка і перекладачка Ольга Смольницька, яка висунула тезу про «злам у ставленні поетеси до України»: мовляв, у юні літа вона зреклася батькового прізвища, а в зрілі роки повернулася до своїх витоків⁷.

Таке твердження, не будучи підкріпленням фактологічними даними, є спробою видати бажане за реальне. Вибираючи собі літературний псевдонім, бо прізвище, отримане нею від народження, – *Анна Горенко* – здавалось їй банально прозаїчним, поетеса знайшла ідеальне фонетично-інтонаційне рішення: ім'я *Анни Ахматової* звучало екзотично, чужоземно і притягально загадково. До речі, на деяких своїх ранніх світлинах молода поетеса виглядала справжньою татаркою (див. нижче). Усупір твердженням наших ентузіастів Анна Ахматова ніколи не вважала себе україною, про що красномовно свідчать її власні слова: «На Украине из меня хотят сделать украинку»⁸. У розсекреченій «Справі КДБ на Анну Ахматову» (яка складала три томи і нараховувала 900 сторінок тексту) чорним по білому було чітко написано: «Очень русская. Своим национальным установкам не изменяла никогда»⁹.

Ми добре знаємо, якою болісною для наших дослідників є проблема пов'язування значимості творів тих чи інших причетних до України авторів з питаннями їх толерантності та елементарної пристойності. Деякі з наших літературних діячів і досі мліють від захвату, завітавши в дім-музей Михайла Булгакова на Андріївському узвозі. Так, Булгаков любив Київ, але не любив українців, що мешкали в ньому, свідченням чому його українофобська «Біла гвардія». Втім, ненависть автора «Майстра і Маргарити» до всього українського не завадила йому фактично замахнутися на багатства нашої міфології. Вкрали наше ім'я, вкрали нашу історію, відтак хотіли вкрасти ще й наші міфи.

Можна стільки завгодно бідкатися з приводу того, що в небагатьох вір-

⁶ Як згадував дід поетеси по материнській лінії Еразм Стогов, її прабабця дійсно мала в дівочтві прізвище *Ахматова*, однак воно ніяк не було пов'язане з іменем останнього хана Золотої Орди – *Ахмата*. – Див. про це: *Черных В. А.* Родословная Анны Андреевны Ахматовой. – Памятники культуры. Новые открытия. Ежегодник, 1992. – Москва, 1993, с. 71-84.

⁷ *Ольга Смольницька.* Анна Ахматова: Ви забули, що моє прізвище Горенко! – «Український інтерес», 23/06/2025.

⁸ *Натан Готхарт.* Цит. праця.

⁹ *Олег Калугин.* Дело КГБ на Анну Ахматову. – Госбезопасность и литература на опыте России и Германии (СССР и ГДР). – Москва: Рудомино, 1994, с. 72-79.

шах Анни Ахматової, писаних у Києві чи пов'язаних із Києвом і ширше – з Україною (таке слово вона взагалі не вживала!) – нема українського колориту (на відміну від, скажімо, віршів ще одного українського перекинчика на бік Московії – Арсенія Тарковського), однак від цього нічого в нашому світі не зміниться. У цьому плані покажемо є переклад Дмитром Павличком одного з головних «київських» віршів поетеси, що в оригіналі звучить холодно і відсторонено, а в перекладі наповнюється українським світлом і теплом:

Анна Ахматова:

Древний город словно вымер,
Странен мой приезд.
Над рекой своей Владимир
Поднял черный крест.

Липы шумные и вязы
По садам темны,
Звезд иглистые алмазы
К Богу взнесены.

Путь мой жертвенный и славный
Здесь окончу я,
Но со мной лишь ты, мне равный,
Да любовь моя.

Дмитро Павличко:

Древній град неначе вимер,
Дивний мій приїзд.
Над рікою Володимир
Чорний хрест підніс.

Шелестливі липи й в'язи -
Трепетний нічліг.
Зір вознесені алмази
Богові до ніг.

Шлях мій слави та офіри
Тут закінчу я.
Й ти, що був мені до міри,
І любов моя.

«Древний город» – це буденний вислів, а «древній град» – вислів високого стилю. «Странен» і «дивний» (приїзд) – різні речі, бо «дивний» має два значення, одне з яких – «дивовижний». Та ж сама стилістична різниця є між дієсловами «поднял» і «підніс». «Шелестливі» липи поетичніші за просто «шумні» липи. Те ж саме можемо сказати про «темні сади» і «трепетний нічліг». «Офіра» стилістично піднесена за «жертви». Цебто, Дмитро Павличко послідовно представляє поетесу *ближчою до нас*. Пригадуєте, як настирно він свого часу переконував збентеженого Арсенія Тарковського, що той – «наш»?

Як свідчення любови російської поетеси до згаданого нами вище подільського села, в якому вона була шість разів – у період з 1896 по 1914 рік, Володимир Панченко та Олена О'Лір цитують написаний нею там у травні 1912 року вірш «Здесь все то же, то же, что и прежде». При читанні цього вірша впадає в око безпросвітність зображуваного в ньому краю, в якому «даремно мріяти», а розташований біля «непроїжджої дороги» «пустий і непривітний» дім «дивиться на ліс одним оком», бо в ньому «когось вийняли з петлі», а потім «лаяли мертвого». І це – Поділля, яке Леся Українка назвала «красою України»?

Ще одна виразна прикмета цього вірша – це повна відсутність у ньому українського колориту: якщо не відати, де він був написаний, то можна подумати, що в ньому йдеться про російську глибинку. Дивно, але факт: вірші поетеси, що були написані в Середній Азії («Ташкентские страницы»), мають виразні азійські реалії: «арыки», «Азия», «гвоздики», «созвездие Змея», «бубен», «Стамбул», «Багдад» (якому, до речі, протиставляється не Київ, а «Ленинград»), «алмазная фелука», «чарджуйская дыня», «голубые глицинии», «диадема с мертвого лба». Чому ж така несправедливість по відношенню до України?

Анна Ахматова не любила Київ, вважаючи його «містом вульгарних жінок». Ненавиділа присвячений їй вірш Миколи Гумільова «Из города Киева...».¹⁰ Її незмінною любов'ю – де б вона не була, – залишалась любов до всього царського, в першу чергу до Царського Села, де пройшли її дитячі роки. Слова *царський, царственный* вона розуміла як ознаку чогось найкращого: «Ржавеет золото, и истлевает сталь, / Крошится мрамор. К смерти все готово. / Всего прочнее на земле – печаль / И долговечней – царственное слово». В першому варіанті «Царськосільської оди» був рядок – «Пили царскую водку». Вхожий до неї молодий поет Анатолій Найман, хімік за освітою, зауважив, що *царська горілка* – це суміш кислот. Поетеса поправила: «Пили допозна водку».

Відкидаючи радянську тиранію, Анна Ахматова чіплялася за тиранію

¹⁰ *Эмма Герштейн*. Из записок об Анне Ахматовой. – «Знамя», 2009, № 1.

царську, не усвідомлюючи, що то – двігидкі близнючки, які мають однакову антилюдську сутність. Сталін добре розумів інтелектуальний і душевний стан поетеси, тому й не чіпав її – чекав, коли вона сама змириться з Совдепією. Коли Ленінград опинився в німецькому оточенні, Сталін розпорядився евакуювати її літаком – разом з іншими діячами культури.¹¹ Боячись за сина, Ахматова присвятила Сталіну хвалебну оду («И Вождь орлиными очами...») і визнала правильність зловісної постанови ЦК ВКП(б) 1946 року. В 1957 році, після допиту в НКВС, вона написала «характеристики» на низку радянських письменників.¹² Завершенням цієї еволюції стали її слова про те, що вона – «хрущовка», бо той «вернув їй сина».¹³ Вона вважала Хрущова «милосердним і справедливим»¹⁴, забуваючи, що він є «продуктом сталінської реторти»¹⁵.

Ясна річ, ми маємо право сумніватися в щирості цих слів поетеси. Вона скоріше за все діяла в рамках звичного для радянської людини *цинізму*: говорити представникам влади те, що дозволено, а насправді триматися своєї думки. У цьому плані промовистою є реакція Анни Ахматової на публічно озвучені Михайлом Зощенком сумніви щодо справедливості постанови 1946 року. Таку поведінку вона назвала «наївною»¹⁶. Поетеса чинила так, як чинили в ті – і в наступні – часи всі прості люди, що думали в першу чергу про власне виживання, а не про свої переконання. Невипадково Марина Цветаєва на завершення своєї першої і останньої зустрічі з Анною Ахматовою назвала її «звичайнісінькою жінкою»¹⁷. Як бачимо, прагматичний розрахунок Галілео Галілея взяв у ній гору над суїцидальним героїзмом Джордана Бруно.

У середині 30-их років, коли СРСР накрила хвиля терору, коли мільйони українських селян мерли від Голодомору, а тисячі українських інтелігентів гинули від куль енкаведистів у таборах Гулагу, Анна Ахматова, турбуючись долею лише свого ув'язненого сина, займалася пушкіністикою, вибудовуючи своєрідну морально-етичну парадигму царизму, в рамках якої вона вирізняла «благородного» царя Петра I, який звелів поховати страчених антимазепинців Івана Іскру та Василя Кочубея в Києво-Печерській лав-

¹¹ Натан Готхарт. Цит. праця.

¹² Варвара Веселова. Р. Д. Тименчик. Анна Ахматова в 1960-е годы. – «Вопросы литературы», 2006, № 5.

¹³ Лидия Чуковская. Записки об Анне Ахматовой. Том 2, 1952 – 1962. – YMCA-PRESS, Paris, с. 480.

¹⁴ Олег Калугин. Цит. праця.

¹⁵ В. П. Стахів. Хрущов – продукт сталінської реторти. – Сучасність, 1961, № 11, с. 107-111.

¹⁶ Л. Кертман. Безмерность и гармония (Пушкин в творческом сознании Анны Ахматовой и Марины Цветаевой). – «Вопросы литературы», 2005, № 4.

¹⁷ Валерий Барзас. Многоэтажная Ахматова. – «Нева», 1999, № 7, с. 168-192.

рі, і «співцевбивцю» царя Миколу I, який не дозволив родичам страчених декабристів гідно поховати їх і зберегти їхні могили, а натомість наказав таємно закопати їхні тіла на дикому пустирі Василівського острова, що мав промовисту назву – Голодай.

Писаний нею нібито мимохідь рядок – «Любит, любить кровушку Русская земля!» – змушує замислитися над ставленням поетеси до насильства, над її готовністю пожертвувати найдорожчим («Отыми и ребенка, и друга») заради Росії («Чтобы туча над темной Россией / Стала облаком в славе лучей»). Шокує її реакція на читання Лідією Чуковською розповіді Герцена про розправу над польськими повстанцями. Лідія Корніївна хотіла пожаліти Анну Андріївну і опустити сцену кривавої езекуції, однак та своїм криком – «Не пропускайте! Читайте!» – наполягла на озвученні цього жакливого епізоду. Вражають також її слова про потребу – всупері біблійній заповіді – смертної кари для всіх, хто захищає Сталіна: «Убий, убий!» – кричала вона, стукаючи долонею по столу.¹⁸ Кричала, мов ще раз підтверджуючи зачароване (закляте!) коло російської історії, в якому вчорашні жертви стають сьогоднішніми езекуторами.

Звичайно, відкриття музею Анни Ахматової в подільському селі, з усіма його «безцінними скарбами» – ахматовськими чотками, її окулярами, гіпсовим зліпком її руки, дзеркалом, філіжанкою з блюдцем і навіть залізним ліжком матері поетеси (!) – то добре, хай воно там і буде. Однак головним надбанням, залишеним нам поетесою, мають бути не ці матеріальні предмети, а речі духовного порядку. Маю на увазі здійснені нею переклади російською мовою віршів Івана Франка: трьох «жмутів» його ліричної драми «Зів'яле листя» і могутнього циклу його славетних «Вольних сонетів», усього – 78 поезій!

Позверхня схожість лексики і синтаксису української та російської мов створює примарну ілюзію їхньої ідентичності і викликає непереборну спокусу буквального перекладу. Слід визнати, що при першій же ліпшій нагоді Анна Андріївна піддавалась такій спокусі і перекладала слово в слово, наприклад:

І, попри тебе йдучи, я дрижу,
Як перед злою не дрижав судьбою;
В твоє лице тривожно так гляджу, –
Здаєсь, ось-ось би впав перед тобою.¹⁹
(«Не знаю, що мене до тебе тягне...»)

¹⁸ Лидия Чуковская. Записки об Анне Ахматовой. Том 2, с. 439-440, 480, 489.

¹⁹ Вірші Івана Франка цитую за виданням: Франко І. Я. Зібрання творів у 50-и томах. – К.: Наукова думка, 1976, т. 1. – 502 с.

Идя с тобою рядом, я дрожу,
Как перед злою не дрожал судьбою,
В твое лицо с тревогою гляжу,
На землю пасть готов перед тобою.²⁰

Своєрідне обґрунтування такого «економного» підходу Анни Ахматової до перекладу віршів ми знаходимо у спогадах Лідії Чуковської часів евакуації письменників до Ташкенту в роки Другої світової війни. Говорячи про Бориса Пастернака, Ахматова зазначає, що «своїх віршів він уже не пише, тому що перекладає чужі – а ніщо так не знищує власні вірші, як переклади чужих. Ось Лозинський почав перекладати і перестав писати».²¹ Поетеса розуміє, що для відтворення художніх цінностей поетичного твору потрібні напружені розумові й душевні зусилля, а тратити їх на переклади їй ніяк не хочеться.

Заради справедливості слід визнати, що Анна Ахматова – не єдина перекладачка Івана Франка, яка практикує метод буквалізму. Порівняння її перекладу другої та четвертої строф вірша «Сипле, сипле, сипле сніг» з відповідними строфами перекладу цього вірша Мариною Цветаєвою свідчить про велику заразність такої методи перекладання поетичних творів:

Іван Франко:

Одностайні, мов жура,
Зимні, мов лихая доля,
Присипають все життя,
Всю красу лугів і поля.

Сипле, сипле, сипле сніг,
Килим важче налягає...
Молодий огонь в душі
Меркне, слабне, погасає.

Анна Ахматова:

Одинаковы, как грусть,
Холодны, как злая доля,
Присыпают всюду жизнь,
Всю красу лугов и поля.

²⁰ Переклади Анною Ахматовою віршів Івана Франка цитую за виданням: *Іван Франко. Стихотворения и поэмы.* – Ленинград: Советский писатель, 1960. – 772 с.

²¹ *Лидия Чуковская. Записки об Анне Ахматовой: 1938 – 1941. Том первый,* с. 101.

Сыплет, сыплет, сыплет снег,
Тяжелее налегает,
Молодой огонь в душе
Меркнет, слабнет, угасает.

Марина Цветаева:

Одноцветы, как тоска,
Холодны, как злая доля,
Засыпают все пути,
Всю красу лугов и поля.

Сыплет, сыплет, сыплет снег,
Всё тяжёле нависает...
Молодой огонь в душе
Меркнет, гложет, угасает.²²

Утім, навіть така схожість перекладацьких рішень (на рівні окремих слів і цілих речень) не дає нам права повторювати застарілий забобон теорії реалістичного перекладу, згідно з яким переклад створюється як «цілісна поетична структура, в якій головні ідейно-художні компоненти взаємодіють між собою аналогічно тому, як це відбувається в самому першотворі»²³, а також підживлювати міф по те, що «творчість» перекладача «нічого не додає до першотвору і нічого не віднімає від нього»²⁴. Попри свою лексичну схожість дві розглянуті нами перекладацькі версії одного вірша демонструють образну *варіативність*, яка все ж вбудовується в художню *цілісність* перекладу.

Тож, доводиться ще раз нагадати, що переклад віршів – це не проста передача *слів* і цілих *фраз*, а творче переосмислення художніх *образів*. Чи не найпереконливішим підтвердженням цієї тези є переклад Анною Ахматовою вірша Івана Франка, перші два рядки якого вкарбовані в пам'ять кожного українця: «Ой ти, дівчино, з горіха зерня, / Чом твоє серденько – колочче терня?». Порівняння дівчини до горіхового зернятка, а її серця – до колоччої тернини потребувало творчого перевираження, а а не незграбного переказу:

²² Переклад Марини Цветаєвої цитую за виданням: *Цветаева М.* Собрание сочинений. – Москва: Эллис Лак, 1994.

²³ *Н. Р. Грицак.* Анна Ахматова і Марина Цветаєва: дві перекладні версії однієї поезії Івана Франка. – В зб.: Наукові записки ТНПУ. Серія: Літературознавство. №44. 2016, с. 204-208.

²⁴ *Анатолій Мойсієнко.* Російськомовні інтерпретації Франкового вірша. – В зб. Наукові записки. Серія: Філологічні науки. Випуск 81(4), с. 97-101.

«Стройная девушка, меньше орешка, / Что ж в твоём сердце злая насмешка?»

Звичайно, «горіхове зерня» можна розуміти по-різному, скоріше за все як указівку на те, що цей горішок є вельми *твердий* і що розколоти його, аби поласувати його *смачним* зернятком, не так то й просто. Перекладачка, назвавши цю дівчину просто «стрункою» (а не такою, від якої у читача аж захоплює дух!), та ще й зазначивши, що вона – менша за горішок, зобразила геть не ту дівчину, яку мав на увазі автор: це не українка, а скоріше – низькоросла росіянка, позбавлена чару героїні оригіналу. Аби уявити собі, як насправді виглядала ця дівчина, варто глянути на знамениті ілюстрації до Франкового «Зів'ялого листя» нашого художника-академіка Андрія Чебикіна.

Постає законне запитання: як добре знала Анна Ахматова українську мову? Розуміючи вибухонебезпечність всієї ситуації, наші вишівські освітяни зазвичай посилаються на *опосередковане* свідчення Григорія Кочура, згідно з яким «Ахматова обурилася, коли припустили, що вона переклала збірку І. Франка за підрядником, тобто не знала української мови»: «Ви, здається, забули, – сказала тоді вона, – що моє прізвище Горенко!»²⁵ Тут доречніше було б послатися на відповідне *пряме* свідчення Миколи Бажана, який у грудні 1964 року супроводжував поетесу в її поїзді до Італії на вручення їй престижної премії «Етна-Таорміна». По закінченні офіційної церемонії, коли мова зайшла про «рідні місця», Анна Андріївна, нахилившись до Миколи Платоновича, згадала про Київ, де вона навчалась у гімназії і «познайомилась із українською мовою, однак знайомство було позверховним», тому, «перекладаючи «Зів'яле листя» Івана Франка, вона була змушена вдаватися до консультацій»²⁶.

Соломон Волков у своїх «Діалогах із Йосипом Бродським»²⁷ не запитав останнього про його ставлення до України і його можливі розмови на цю тему з Анною Ахматовою. А шкода! Бродський, як знаний майстер по влізанню в людську душу без мила, дуже багато спілкувався з нею, для чого не лише регулярно їздив електричкою з Ленінграда до Комарового, а й знімав у самому Комаровому сусідню дачу. Бродський, судячи з його подальшої поведінки в США, давно носив за пазухою антиукраїнський камінь, який там йому муляв і, мабуть, підштовхував його до відвертих розмов із довіреними людьми.

Кажу про це, пам'ятаючи його ганебний опус «На незалежність України», який він зачитав 28 лютого 1994 року у Квінс-Колледжів Нью-Йорку.

²⁵ Див. приміром: Ковбасенко Ю. І. Зарубіжна література. Підручник для 11 класу закладів середньої освіти. – Київ: Літера ЛТД, 2019, с.100-101.

²⁶ Микола Бажан. «Етна-Таорміна». – Дружба народів. – 1979, № 8, с. 261-268.

²⁷ Соломон Волков. Диалоги с Иосифом Бродским. – Москва: Издательство Независимая Газета, 2000. – 328 с.

У цьому пасквілі Бродський обляяв українців «бугаями» і «вертухаями», назвав твори Тараса Шевченка «брехнею» і плюнув «в Дніпро». В Санкт-Петербурзі його за цей паскудний вчинок назвали «справжнім патріотом Росії»²⁸. Скажу відверто: шокувало не стільки зоологічне українофобство Бродського, скільки сам факт появи у цієї персони, ніяк не пов'язаної з Україною, такої ненависти до нас. Цікаво, якою була б позиція Анни Ахматової, якби вона знала, що саме з незалежності України розпочнеться розвал СРСР, і що б вона, з її холодним ставленням до всього українського, сказала про окупацію Росією Криму та Донбасу і нинішню позначену звичними московськими звірствами російську війну проти України, результатом якої може стати остаточний розпад Росії?

Якось, порівнюючи українських і російських селян, Анна Ахматова зазначила, що перші з них трималися «принизливо», оскільки «були розбещені польськими поміщиками». А от «у Тверській губернії зовсім не те – там повна гідність».²⁹ У цьому зв'язку хотів би згадати ту безіменну херсонську жіночку, яка, зіткнувшись у кінці лютого 2022 року з ордою російських окупантів, що вторглись на поля її рідного краю, порадила москowitzам сипнути собі в кишені по жменьці соняшникового насіння, аби те проросло, коли вони безславно поляжуть у нашу землю, – щоб була з них хоч якась користь. Після зустрічі з Йосипом Бродським 11 вересня 1965 року Анна Ахматова записала у щоденнику: «Мені він прочитав «Гімн Народу». Або я нічого не розумію, або це геніальні вірші». В тих віршах зокрема мовилося про «мой народ, сохранивший повадку травы: в смертний час зажимающий зерна в горсти».³⁰ Чи знала вона, яким жаским процтвом обернеться та блазеньська бравада Бродського!

Анна Ахматова, 1925 рік

США, Нью-Йорк

²⁸ О. И. Глазунова. Иосиф Бродский: Американский дневник. – СПб.: «Нестор-История», 2005, с. 72-73.

²⁹ Лидия Чуковская. Записки об Анне Ахматовой: 1938 – 1941. Том первый, с. 209.

³⁰ Лев Лосев. О любви Ахматовой к «народу». – Звезда, 2002, № 1, с. 206-214.

ІСТОРІЯ РОДУ НОСІВСЬКИХ БУНЯКІВ

Історія роду носівських Буняків сягає у сиву давнину. Цей рід має половецьке коріння. Його перші представники тривалий час жили у середовищі половців.

Про половців історична наука знає порівняно мало. Половці належали до тюркських народів. Вони розмовляли тюркською мовою і були войовничими кочовиками (7, с.300). Самі половці називали себе куманами. Давньотюркською мовою слово «кум» означає лебідь. Арабські й перські історики називали половців кимаками, а також кипчаками (14, с. 6). Русичі та інші європейці називали кипчаків половцями (14, с.43.) Слово «половий» руською мовою означає солом'яно-жовтий. А, можливо, руська назва цього народу походить від слова «поле».

Жили половці у степу між Алтаєм і Каспієм (7, с.301). Згодом кипчаки рушили на захід. У XI ст. вони з'явилися на Поволжі (8, с. 594.). У 1054-1055 роках половецька орда уперше підійшла до південно-східних кордонів Русі. Половці опанували південні українські степи, витіснивши з них печенігів, берендеїв, торків та ін. (14, с. 70.)

Відносини з Руссю у кипчаків складались по-різному. Кілька десятиліть між Руссю та половцями відбувалися війни. Згодом кумани встановили дружні економічні, політичні та навіть сімейні зв'язки з русичами (7, с.327).

Наприкінці XI ст. половці перейшли до постійних зимовищ. В українських степах вони споруджували святилища із кам'яними скульптурами предків («половецькими бабами»), насипали земляні кургани, молились язичницьким богам (14, с.130-132). Одним із найбільш шанованих божеств у них був Умай (15, с. 86.) (чи не від назви цього божества походить ім'я козака Мамай?).

Кипчаки створили два державні утворення – Білу і Чорну Куманію (8, с.594). Половці Білої Куманії жили біля Дніпра. Придніпровське об'єднання очолював Боняк. Чорна Куманія розташовувалась східніше від Придніпровського об'єднання і її очолював Шарукан (36).

Предки роду Буняків разом із іншими половцями пройшли довгий шлях від Алтаю до Придніпров'я і належали до державного утворення білих куманів. Цілком імовірно, що рід Буняків походить від роду хана Боняка. І вірогідність такого походження є високою.

Тому більш детально опишемо постать хана Боняка. Він народився у 70-х роках XI століття, мав ханське походження і належав до орди Бурчевичів (15, с.51). Його предки були представниками родоплемінної знаті половців. Ім'я Боняк тюркською мовою має кілька значень: ящірка, білоший, старий (21). Уперше у писемних джерелах ім'я Боняка згадується на сторінках «Олексіади» принцеси Анни Комнін при описі візантійсько-печенізької війни наприкінці XI ст. Розповідаючи про події 1091 року, авторка писала, що на допомогу візантійському імператору Комніну прийшла половецька орда чисельністю 40 тисяч. На чолі половців були хани Боняк і Тугоркан (22).

Принцеса змалювала Боняка як обережного командира. Він усе ретельно обдумував і зважував перед ухваленням рішень. У той час Боняк із своєю ордою кочував на правому березі Дніпра і міг виставити тисячі воїнів (22).

Імператор Олексій мав лише 500 воїнів і був зацікавлений у підтримці половців.

Напередодні бою військо візантійців посилилось 5 тисячами «хоробрих і войовничих жителів гірських областей» требовлянського князя Василька Ростиславича.

29 квітня 1091 року під Лебоніюном Олексій при підтримці половців ущент розгромив печенігів.

Роль Боняка в цій битві нам не відома. Анна в першу чергу прославляла Олексія Комніна та ромеїв (візантійців). Половці вона згадала лише одним реченням: «кумани стійко бились із скіфами» (печенігами) (22).

Один із ватажків печенігів хотів домовитися з половцями, але ті не порушили союз із візантійцями.

Багато печенігів потрапило в полон. Візантійці вночі їх майже всіх перебили. Вражені жорстокістю ромеїв, половці поспішно залишили табір (22).

У 1094-1095 роках Боняк брав участь у міжусобицях різних політичних сил візантійської влади і підтримував Лжедіогена 1 (22). Ця воєнна кампанія для хана закінчилась поразкою – він утратив половину воїнів, які брали участь у поході (27, с. 13).

Наступного разу ім'я Боняка було згадано в літописі «Повість минулих літ» під 1096 роком. З цього року ім'я Боняка пов'язувалося із русько-половецьким протистоянням. Загострення боротьби відбулося після убивства в Переяславі половецьких послів і нападу русичів на кочовища куманів. До Переяславського князя Володимира Мономаха прибули половецькі послы

– Кітан та Ітлар (14, с. 78). Вони вели переговори про укладення миру. Але Мономах, за порадою дружинників, дав наказ убити переговорників. Після вбивства послів Володимир Мономах разом із Київським князем Святополком напали на половецькі вежі і пограбували їх (7, с. 318).

Підступне вбивство послів і раптовий напад на половецьке прикордоння викликало обурення та гнів кочовиків. Акцію помсти здійснили Боняк і Тугоркан (14, с. 78).

25 травня 1096 року орда Боняка пограбувала околиці Києва і захопила княжий двір у Берестові (22). Хан завжди нападав у час, коли противник був максимально слабким. Він знав, що київський князь не зможе захистити столицю. Бо Святополк Ізяславович із дружиною був у цей час на Чернігівщині. Там же перебувало й військо Володимира Мономаха. Інший половецький хан – Тугоркан узяв в облогу Переяслав. Спочатку Святополк і Володимир поспішно вирушили шукати Боняка (6, с. 88-89). Але, довідавшись про напад Тугоркана, повернули на Переяслав. Напад русичів на половців був раптовим і нищівним. 19 червня 1096 року руські дружинники розбили половців під Переяславом. У бою загинув навіть Тугоркан. Ці події стали трагедією для сім'ї Святополка. Тугоркан був батьком дружини Святополка Ізяславовича. Київський князь знайшов на полі бою тіло свого тестя і поховав його біля Берестова (34).

Розгром Тугоркана не був остаточною перемогою русичів. Наступного дня жителі Києва почули тривожні сигнали дзвонів – військо Боняка підійшло до Золотих воріт. Боняк прийшов мститись за смерть свого товариша. Літописець Нестор так описав ці страшні події: «У двадцятий день того ж місяця, у п'ятницю, о першій годині дня, прийшов удруге Боняк, безбожний, шолудивий, до Києва, потайки хижак, зненацька, і мало в город не ввігналися половці. І запалили вони (села?) по піску довкола города, і повернули на монастирі, спалили монастир Стефанів і дерев'яний Германів.

І прийшли вони на монастир Печорський, коли ми були по келіях, спочиваючи після заутрені, і зняли крик навколо монастиря, і поставили два стяги перед воротами (монастирськими). Ми тоді стали утікати задвірками монастиря, а другі вибігли на хори. Безбожні ж сини Ізмаїлові вирубали ворота монастиря і кинулися по келіях, вирубуючи двері, і виносили (все), коли що знаходили в келії. А після цього запалили вони храм святої владичиці Богородиці: прийшли вони до церкви і підпалили двері, які були зроблені на південь, і другі, що на північ, і, вдершись у притвор коло гробу Феодосія і забравши ікони, підпалювали (олтарні) двері і зневажали Бога і закон наш.

Бог же терпів їх, бо іще не прийшов був кінець гріхам їхнім і беззаконно їхньому. Тим-то й говорили вони: «Де є Бог їхній? Хай Він допоможе їм і

збавить їх від нас». І інші слова хули говорили вони на святі ікони, насміхаючись, (а) не знаючи, що Бог карає рабів своїх напастями і війнами, аби стали вони, як золото, випробуване в горнилі. Християнам бо через многі скорботи і печалі належить увійти в царство небесне, а ці погані глумителі, що на сім світі здобули веселощі і привілля, на тім світі дістануть муку з дияволом і вогонь вічний» (28, с. 31-32).

Половці здійснили богохульство. Боняк, без сумніву, винен у цьому.

Після спустошливого погрому Києва легка кіннота Боняка безкарно втекла до половецького степу.

Читаючи розповіді літописця про жорстокі погроми кипчаками руських міст і сіл, убивства селян, міщан, монахів, про згарища, що залишались на шляху походів Боняка, важко мати симпатію до куманів та їхнього ватажка. Скоріше навпаки. Дійсно, Боняк був «безбожним і шолудивим». І не випадково руські матері лякали Боняком своїх дітей.

Разом із тим, прихильники хана можуть сказати, що таким був час. І руські дружинники не з меншою жорстокістю убивали половецьких жінок і дітей. Це також буде правдою.

Наразі важко встановити винуватців війни, що розпочалась у 1096 році. Але ми маємо бути об'єктивними і неупередженими. Значна доля провини за початок цієї війни лежить і на Володимирі Мономаху. Бо саме він дав наказ убити половецьких послів і цим спровокував війну. До речі, половецькі матері, мабуть, так само лякали своїх дітей, тільки – Володимиром Мономахом. Ця війна була страшним горем як для русичів, так і для половців. За 180 років половці нападали на Русь 12 разів, і русичі за цей же час здійснили проти половців 12 походів (7, с.484-485).

Учергове на сторінках літописів Боняка згадали в 1099 році. Цього разу хан брав участь у міжусобиці руських князів. Він виступив на боці Ростиславичів, які були противниками Київського князя Святополка Ізяславовича – давнього ворога Боняка. Передісторія цих подій така. У 1097 році відбувся Любецький з'їзд, на якому руські князі поділили між собою руські землі. Святополкові належав Київ, Володимиру – Переяславщина, Давидові, Олегові та Ярославові Святославичам – Чернігівщина і Муромо-Рязанські землі, Володареві Ростиславовичу – Перемишльська земля, його братові Васильку – Теребовлянщина, а Давиду Ігоровичу – Володимир-Волинський (1, с.52). Поділивши землі, вони домовились жити у мирі. Згодом Святополк вирішив за допомогою сили відібрати землі у Володаря і Василька Ростиславовичів та Давида Ігоровича. Вирішальна битва відбулась у 1099 році на берегах річки Вягор, неподалік м. Перемишля. Святополк покликав на допомогу угорське військо. Угорський король Коломан Книжник узяв у облогу Перемишль. Це місто обороняв Володар Ростиславович. Князь Да-

вид Ігорович, союзник Ростиславовичів, привів на допомогу хана Боняка з половцями (17). Зазвичай Боняк не втручався у міжусобиці руських князів. Але це був винятковий випадок – він став на захист скривджених Ростиславовичів, його давніх союзників.

Отже, на допомогу оточеним прийшов Боняк із князем Давидом Ігоровичем. У Боняка було 300 вершників, а у Давида – 100 дружинників (17).

Чисельна перевага ворога не злякала хана. Ось як ці події описав літописець: «І зустрів його (хан) Боняк, і вернувся Давид, і рушили вони оба на угрів. І коли вони ото йшли, і стали на нічліг, і коли наступила опівніч, то Боняк, уставши, від'їхав від війська і почав вити вовчим голосом. І відбився йому вовк, і стало багато вовків вити. Боняк тоді, приїхавши, сказав Давидові: «Побіда нам є над уграми завтра».

А назавтра Боняк, приготувавши воїв своїх до бою, – і Давидових було сто, а Боняк із трьомастами, – розділив їх на три полки і рушив до угрів. І пустив він у напад (хана) Алтунопу з п'ятдесятьма людьми, а Давида поставив під стягом, а сам розділився на два полки – по п'ятдесят на (кожну) сторону.

Угри ж владналися до бою загонами, бо було угрів числом сто тисяч (літописець значно перебільшив угорське військо). Алтунопа тоді примчав до першого загону і, стріливши, побіг перед уграми. Угри ж погнали вслід за ними, думаючи, що Боняк утікає, а Боняк помчав (за ними), рубаючи з тилу. Алтунопа ж повернув назад, і не допускали вони угрів назад, і так множицею побив він їх. Боняк же розділився на три полки, і збили вони угрів у товпу, як ото сокіл галок збиває, і побігли угри, і многи втопились у Вягрі, а другі в Сяні. І, втікаючи понад Сяном угору, спихали вони один одного, і гнав услід за ними (Боняк) два дні, рубаючи їх» (28, с.35).

У бою Боняк використав стару тактику кочовиків. Вони відступом заманювали ворога у пастку, а потім – знищували.

Боняк здійснював загальне командування боєм. Усе відбувалось згідно з його планом. Угорці погнались за «відступаючою» кіннотою молодшого хана Алтунопи і потрапили під нищівний удар руських дружинників. Боняк повів відбірні половецькі війська на фланги і в тил ворога. В угорському війську запанувала паніка. Два дні Боняк гнав за ворогом і громив його. Після цієї поразки угри півстоліття не наважувалися переходити Карпати (10, с.95).

У цьому бою Боняк проявив себе талановитим військовим керівником.

Після бою під Перемишлем хан із великими трофеями повернувся до своїх кочовищ. У цьому ж році, у серпні, він здійснив похід на Волинь і підтримав місцевого князя Давида Ігоровича у протистоянні зі Святополком (22).

Протягом наступних кількох років у відносинах між половцями та русичами не було суттєвих загострень.

З новою силою протистояння відновилося у 1103 році. Ранньою весною, 4 квітня 1103 року, Володимир Мономах здійснив раптовий похід на половецькі кочовища. Кумани зазнали серйозної поразки (7, с. 319). Володимир Мономах стратив взятого у полон хана Бельдюза. Це загостило ситуацію.

Боняк провів кілька походів у відповідь. Наприкінці 1105 року він розбив союзних київському князю торків на околиці Заруба і здійснив два напади на Київщину (6, с. 103 – 104). У 1106 році – на Зарічськ. А в 1107 році – пограбував Переяславщину (6, с.104).

Ще в 1096 році хан утратив свого союзника Тугоркана. Тому Боняк уклав новий союзний договір – із донським об'єднанням половців на чолі із Шаруканом. У серпні 1107 року Боняк і Шарукан напали на Переяславщину. Половці дійшли до Лубен і були розгромлені об'єднаними військами русичів. У бою загинув брат Боняка Тааз (28, с.36).

Союз придніпровських і придонських половців став причиною кількох походів Володимира Мономаха на Донське об'єднання кипчаків. У результаті цих походів русичі потіснили куманів за Дон. Шарукан згодом помер, а його син Отрок пішов з ордою в Грузію (6, с.104-105).

Знову єдиним ханом, здатним протистояти русичам, залишився Боняк. У 1113 році, довідавшись про смерть Святополка, Боняк з Аепою рушили на Русь. Але русичі зустріли їх під Ромнами. Половці відступили. Це був останній, відомий напад Боняка на Русь (18).

Історики не знають точної дати смерті Боняка. Він востаннє згаданий Іпатіївським літописом у битві 1167 року (31). Але скоріше за все літописець помилився, бо в цьому році Боняку було більше 90 років. Хан Кончак говорив, що Боняк загинув від русичів під Києвом. У якому році це сталося – невідомо (31).

Боняк був сміливим воїном, талановитим військовим керівником, мудрим політиком і державотворцем.

Йому вдалося створити Придніпровське державне об'єднання половців і кілька десятиліть воювати із київськими князями та їхніми союзниками. Він укладав союзні договори із Візантійською імперією та захищав її від ворогів.

Керівник могутнього об'єднання донських половців Кончак називав Боняка «нашим великим князем» (27, с.42). Боняк був надійним союзником для галицьких і волинських князів та «безбожним шолудивим хижакком» для жителів Переяславщини і Київщини.

Про родину хана ми знаємо небагато. У літописах згадують тільки двох родичів Боняка – брата Тааза і сина Севенча.

Тааз мав володіння, що розташовувалося на території Великого Лугу, поблизу острова Хортиці. У 1103 році кочовища хана Тааза були розгромлені русичами. Відтоді він став запеклим ворогом руських князів. Тааз був

воїном і загинув у бою біля Лубен у 1107 році. Син Тааза Аклан у 1117 році потрапив у полон до Володимира Мономаха (33).

Існує версія, що мамлюкський султан Єгипту Бейбарс був нащадком Тааза. Втім це науково не доведено (33).

У літописі згадується й син Боняка – Севенч (слово Севенч тюркською означає «радісний» (21)). Він був засновником містечка на притоці р. Терек. Містечко носило його ім'я. У наш час на місці цього населеного пункту розташована столиця Чечні – місто Грозний (32). Він брав участь у руській міжусобиці та воював на боці Юрія Долгорукого. Загинув Севенч 30 квітня 1151 року в бою на річці Руті. «Тут же і Севенча Боняковича, дикого половчанина, убили, який прирік: «Буду я рубати в Золоті ворота так, як і отець мій» (32).

Установити місце проживання роду Боняка неможливо. Бо рід кочував разом із ордою. Історики вважають, що орда Боняка в основному перебувала на правому і лівому берегах Дніпра (14, с.78-79)

Наприкінці XI століття хан здійснював походи на правобережну лінію оборони русичів – на Поросся (по р. Рось). Що вказує на правобережне розташування його кочовищ. Це підтверджується і словами Володимира Мономаха в його «Повчанні дітям»: «І на Буг ходили, із Святополком на Боняка (ходив) за Рось» (29). Це значить, що наприкінці XI століття кочовища Боняка розміщалися біля річки Буг. А ось на початку XII століття Боняк постійно нападав на Посулля. У цей час його орда і рід кочували на Лівобережжі (14, с.78).

У XII столітті в середовищі придніпровських половців була відома орда Бурчевичів (тюркською мовою слово бурчевичі – вовки). Окремі дослідники половців висловлюють припущення, що ця орда мала тотемом вовка. А ось Боняк, і на це чітко вказує літописець, поклонявся вовкам. Варто пригадати, як він перед боєм з угорцями у 1099 році виходив у поле і вив пововчому. Скоріше за все, Боняк був вождем і жерцем орди Бурчевичів (15, с.81). Від спілкування з вовками хан хотів дізнатись про результат майбутнього бою. Боняк добре знав звички вовків. Уночі він від'їхав від війська у степ і завив по-вовчому. Йому відгукнулись вожак та інші вовки. Хан-жрець розцінив це вовче виття як добрий знак на перемогу.

На ранніх етапах розвитку в усіх народів була особлива релігійна система, яка мала назву тотемізм. Згідно з тотемізмом, люди-родичі вважали засновником свого роду тварину – тотема. У половців роду Бурчевичів тотемом був вовк. Рід Бурчевичів кочував біля річки Вовчої, притоки річки Самари (15, с.51). Цей рід був керівним для кількох інших родів, які разом становили орду, названу ім'ям головного роду – ордою Бурчевичів. Орда Боняка в різний час контролювала територію від річки Самари до р. Бугу.

Хан Боняк воював із Переяславським і Київським князівствами. Проте цю

війну неправильно називати половецько-руською. Це не була тотальна війна із Руссю. Бо, воюючи з одними руськими князями, хан мав досить приязні відносини з іншими. Так, він всіляко підтримував князів Галичини та Волині.

В основному, половці воювали на території Русі як союзники окремих руських князів у руській міжусобиці. І половці були більше зацікавлені у співпраці з русичами, ніж у війні. У співпраці були зацікавлені й русичі. Навіть безкомпромісний Володимир Мономах уклав із половцями 19 мирних договорів. Історики підраховали, що з 1059 по 1236 рік відбулося 12 нападів половців на Русь і 12 нападів русичів на половців, а сумісних русько-половецьких походів у міжусобних війнах було 30 (7, с.484 – 485).

Ось як описав співпрацю половців і русичів Олександр Головка : «... при розгляді двохсотлітньої історії відносин Русі з половцями треба визнати, що на першому плані у цих відносинах була не конфронтація, а економічні, політичні, культурні й навіть родинні зв'язки» (5, с.58-59). А Л. Гумільов писав, що в XII-XIII століттях Половецька земля і Русь становили одну державу (7, с. 327). Якщо й існувало таке державне об'єднання, то половці мали в ньому широку автономію.

Вершиною родинних зв'язків були династичні шлюби. Святослав Ізяславович у 1094 р. одружився на дочці хана Тугоркана. Володимир Мономах у 1107 р. одружив сина Юрія (Довгорукого) на дочці хана Аєпи, а іншого сина Андрія – на внучці Тугоркана. Третьою дружиною самого Володимира Мономаха була половчанка із роду Аєпи. Ігор Святославович (герой «Слова о полку Ігоревім») був одружений з дочкою хана Кончака. Князь Мстислав Удатний був одружений на дочці хана Котяна (14, с.88-89). Данило Галицький одружився на внучці хана Котяна, дочці князя Мстислава Удатного (11, с.121). Такі шлюби були звичним явищем. І це пояснюється не тільки політичною доцільністю та вродливістю кипчацьких дівчат. Половці та русичі були нащадками індоарійських народів і належали до європейської раси (14, с.52). За свідченням сучасників, кипчак, єгипетський султан Бейбарс, мав світлий колір шкіри і був синьооким (23, с.58).

Тому шлюби русичів із половчанками були природним і закономірним явищем.

У повсякденному житті процеси етнічного змішування були значно ширшими. Разом із половецькими принцесами приїздили і їхні подруги та дівчата-служниці, які також одружувались на русичах. Багато половчанок потрапляли у полон під час походів князів у степ. Мав місце і зворотний процес (14, с.90).

Часто половці переселялись у руські міста і жили разом із місцевим населенням. Це підтверджує чернігівський князь Святослав у посланні своєму брату Ізяславу: «...взял я город Чернигов с семью другими городами, да

и то пустыми: живут в них псари да половцы». У списку перелічених міст стоїть і далекий Любеч (12, с.282). Отже, половецька міграція на руські землі мала значні успіхи.

Ще більше половців переселилося на руські землі під час монгольської навали. Тоді половецька спільнота втратила свою єдність і була розпорошена по різних країнах. Арабський історик Ібн аль-Асір і перський автор Рашид-ад-Дін писали, що багато половців пішли в землі русичів у XIII столітті (23, с.64-65).

Тисячі половців попросили притулку в Галицько-Волинського князя Данила Романовича. Данило Галицький мав дружні відносини з половцями. Його дружиною була онука хана Котяна, син першого українського короля Мстислав був одружений на дочці хана Тейгака (25), а його вірним дружинником був половчанин на ім'я Актай (24). Половці неодноразово допомагали Данилу Романовичу у війнах із ворогами. Вони згадуються на службі у Данила Романовича під 1249, 1251, 1252, 1253 роками (23 с. 66). Галицько-Волинський літопис називає половців у складі війська Данила Романовича (20).

У 1251– 1253 роках король Русі Данило Галицький дарував половцям хана Тейгака землі на Берестейщині. Вони захищали Волинь від нападів ятвягів і литовців. Кочовики заснували там 40 поселень і зберігали свою ідентичність до початку XVI ст. Після приєднання Волині до Литовського князівства ці поселення утворили окрему Половецьку волость (30). Тут же – на Берестейщині є урочище Боняк, біля колишнього половецького села Пішатка (26). Жили половці й на Львівщині. Біля села Паньківці на відстані 90 км від Львова до кінця XVIII століття стояла «половецька баба» – кам'яна половецька скульптура (23, с. 66).

На землі Данила Галицького переселився і рід Боняків. І це не дивно. Адже засновник роду мав традиційно дружні відносини з князями Галичини та Волині. До речі, в наш час прізвище Буняк налічує в Україні більше 1600 носіїв. Але найбільше їх у Галичині (19). Це також опосередковано підтверджує, що саме тут осів рід Боняків.

Після монгольської навали в Золотій Орді, Кримському Ханстві, Московії, Україні нащадків куманів стали називати козаками. У період із XIII по XV століття між половцями та українцями-русичами відбувався інтенсивний взаємний вплив, що закінчився асиміляцією куманів. Однак певний час половецькі громади зберігали свої традиції і спосіб життя. Вони мешкали на покордонні з Диким полем і називали своїх прикордонників козаками. У козацькі ватаги почали вливатися нащадки броників, берладників, торків, чорних клобуків, татари, українські відхідники, втікачі від кріпацтва (2, с.126–127), (5, с.52–62). Покордоння з Диким полем стало

своєрідним плавильним котлом, в якому формувалося українське козацтво з різних етносів і соціальних груп. З часом, українці стали домінувати на кордонні з Диким полем. «Неймовірна плодovitість землі, – писав історик Микола Голубець, – в парі з помітними «свободами», тобто звільненням від панщизняних обов'язків на 20 – 40 літ, заманюють сюди селянство західно-українських земель; воно опановує дикий степ і насаджує на ньому хліборобську культуру» (4, с. 349).

Отже, колись половецьке козацтво стало українським. Але саме нащадки половців стали першоосновою українського козацтва. Центром українського козацтва була Запорозька Січ. Запорозькі козаки оселились у місцевості, де раніше кочувала орда Бурчевичів. Історик Л. Гумільов так описав ці процеси: «Наши предки дружили с половецькими ханами, женились на «красных девках половецких», принимали крещеных половцев в свою среду, а потомки последних стали запорожскими и слободскими казаками, сменив традиционный славянский суффикс принадлежности «ов» (Иванов) на тюркский – «енко» (Иваненко)» (7, с.479).

Половці брали участь в етногенезі української нації. А українська мова ввібрала в себе тисячі половецьких слів. Слова тюркського походження: козак, бунчук, курінь, кабан, чабан, отара, яр, байрак, беркут, тютюн, торба, кобеняк, канчук, шаровари, чоботи, чавун, кобза, люлька та інші – стали для українців рідними (23, с.198–200). А словами половецького походження: козак, козак Мамай, Кобзар, майдан – стали позначати символи України.

Тюркські народи залишили по собі багато топонімів по Україні. Ось лише деякі з них на Чернігівщині: Алтинівка, Бакаївка, Балачиха, Бахмач, Кобища, Кунашівка, Сулак, Шабалинів (23, с. 201-210).

Нащадки роду Боняків поселились в Україні, ввійшли до стану козаків і стали православними християнами. У XVII столітті з'явилась легенда, що поруч з гетьманом Ю. Хмельницьким воює якийсь «нездоланний» отаман Боняк (31). У польських переказах XVII століття також згадувався отаман Буняк, який нападав на Польщу (35, с.104). В Україні Боняків називали-Буняками. Буняки стали патріотами України, українцями. Спиридон Черкасенко у поезії «Іскри з великої пожежі» так змалював одного з Буняків:

*Побратався з дідьком лисим
Козарлюжище Буняк
І літав кривавим бісом,
Сіяв смерть і переляк* (16, с.346).

З утворенням Речі Посполитої, Польща заохочувала міграцію галичан та волинян на схід і південь (9, с.191 – 192). Окремі представники роду Буняків брали участь у цьому процесі. Вони переселялись у напрямку По-

ділля – Брацлавщини – Південної Київщини. Тобто рухалися по кордону з Диким полем – Батьківщиною своїх предків і місцях розселення козаків.

А під час Великого згону гетьман Іван Самойлович депортував населення Південної Київщини на Лівобережну Гетьманщину (13, с. 207-208). Ймовірно так нащадки носівських Буняків потрапили на Чернігівщину. У XVIII столітті вони з'явилися у Носівці. До речі, раніше – за Литовського князівства, Носівкою володіли нащадки половецького хана Тугоркана (3, с.17).

Поселилися перші носівські Буняки на пагорбі – менше ніж за пів кілометра на південь від башти (фортечної вежі). Цей пагорб з багатьох сторін оточувала болотиста місцевість. Так була заснована вулиця, названа на честь перших поселенців Буняківкою (нині це вулиця Буняківська).

Буняки стали жителями Носівки і кілька століть працювали на благо міста і рідного Носівського краю. Серед них були робітники, селяни, лікарі, вчителі, вчені, краєзнавці. У наш час Буняки працюють на розбудову Носівщини та України.

ПОСИЛАННЯ

1. Аркас М. М. Історія України-Русі / Передне слово П. М. Гвоздецького. – 3-тє факс. вид. – К.: Вища шк., 1993. – 414 с. : іл.
2. Бойко О. Д. Історія України: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. – Видання 3-тє, виправлене, доповнене. К.: Академ-видав, 2005. – 688 с.
3. Буняк І. Я., Буняк А. І. Сторінки історії Носівки. Частина перша. – Київ: Бібліотека українця, 1997. – 60 с.
4. Велика історія України : у 2-х томах. – Том 1. /Передм. д-ра І. П. Крип'якевича; Зладив М. Голубець. – К.: Глобус, 1993. – 352 с.
5. Головка О. Погляд у вир віків // Запорозжці : До історії козацьк. культури / Упорядк. тексту, передм. І. Кравченка. Упорядк. іл. матеріалу Ю. Іванченка. – К : Мистецтво, 1993. – 400 с. : іл.
6. Грушевський М. С. Історія України-Руси : в 11 т., 12 кн. / Редкол.: П.С.Сохань (голова) та ін. – К.: Наук. думка, 1992. – (Пам'ятки іст. думки України). – Т. 2. – 1992. – 640 с.
7. Гумилев Л. Н. Древняя Русь и Великая степь. – М.: Мысль, 1989. – 764 с.
8. Довідник з історії України (А-Я): Посібн. для середн. загальноосв. навч. закл. / За заг. ред. І. Підкови, Р. Шуста. – 2-ге вид., доопр. і доповн. – К: Генеза, 2000. – 1136 с.
9. Ефименко А. Я. История украинского народа / Сост. и авт. ист.-биогр. очерка В. А. Смолий; примеч. Н. Н. Яковенко. – К: Лыбидь, 1990. – 512 с.: ил. («Памятники исторической мысли Украины»).
10. Історія українського війська з 383 ілюстраціями в тексті. Книга у двох частинах. – Львів: Видання Івана Тиктора, 1936. (Репринтне видання). – Частина перша. – 1936. – 288 с.
11. Історія України в особах: IX – XVIII ст. / В. Замлинський (кер. авт. кол.), І. Войцехівська, В. Галаган та ін. – К.: Україна, 1993. – 396 с.

12. Ключевский В. О. Сочинения в восьми томах. Том 1. Курс русской истории. Часть 1. – Москва: Политиздат, 1956. – 425 с.
13. Крип'якевич І. П. Історія України / Відп. редактори Ф. П. Шевченко, Б. З. Якимович. – Львів: Світ, 1990. – 520 с.
14. Половець В. М. Половці і Київська Русь. – Чернівці: Просвіта, 2017. – 216 с.
15. Сумароков Г. В. Кто есть кто в «Слове о полку Игореве». – М.: Изд-во моск. ун-та, 1983. – 144 с.
16. Черкасенко С. Ф. Твори: у 2 т. Т. 1: Поезія. Драматичні твори. / Упоряд., авт. передм. та приміт. О. Мишанич. – К.: Дніпро, 1992. – 891 с.
17. Битва над Вягром. – Вікіпедія. – http://uk.wikipedia.org/wiki/Битва_над_Вягром.
18. Боняк. – Вікіпедія. – <http://ru.wikipedia.org/wiki/Боняк>.
19. Буняк – карта і походження прізвища. – <http://ridni.org/karta/буняк>.
20. Галицько–Волинський літопис [Переклад Л. Махновця]. – <http://litopys.org.ua/links/qalvol.htm>.
21. Давні імена половців: кипчацько-кімакський іменослов. – <http://spadok.org.ua/mova-i-pusemnik/davni-smena-Курчаків>.
22. Жизнь Степного волка. – <http://warspot.ru/10783-zhizn-stepnoqo-volka>.
23. Марков В. И. Тюркский след в истории Украины X – XVII вв. – СПб: ЕВРАЗИЯ, 2016. – 382. – http://academsa.edu/25684099/Тюркский_след_в_истории_Украины_X_XVII_вв.
24. Махновець Леонід. Іменно-особовий покажчик. – <http://litopys.org.ua/litop/lit29.htm>
25. Мстислав Данилович. – Вікіпедія. – http://uk.wikipedia.org/wiki/Мстислав_Данилович.
26. Піщатка (Білорусь). – Вікіпедія. – [http://uk.wikipedia.org/wiki/Піщатка_\(Білорусь\)](http://uk.wikipedia.org/wiki/Піщатка_(Білорусь)).
27. Плетнева С. А. Половцы. – М: Наука, 1990. – 52 с. Литмир – Электронная Библиотека>Плетнева Светлана Александровна > Половцы >. – <http://Litmir.club/bg/?b=135972>.
28. Повість минулих літ. – Нестор Літописець. – <http://ukrplib.com.ua/books/Printit.php?tid=13465&page=49>.
29. Повчання Володимира Мономаха (переклад Л. Махновця). – <http://litopys.org.ua/pvlyar/yar09.htm>.
30. Половці. – Вікіпедія. – <http://uk.wikipedia.org/wiki/Половці>.
31. Прототипом гоголівського Вія був половецький хан, що спалив Заруб на Канівщині. – <http://dzvin.mtdia/news/prototipom-qoqolivskoqo-via-buv-polovetskiy-han-shhospaliv-zarub-na-kanivshhini/>.
32. Севенч. – Вікіпедія. – <http://uk.wikipedia.org/wiki/Севенч>.
33. Тааз. – Вікіпедія. – <http://uk.wikipedia.org/wiki/Тааз>.
34. Тугоркан. – Вікіпедія. – <http://uk.wikipedia.org/wiki/Тугоркан>.
35. Українська мала енциклопедія: У 8 т. Т.1. Кн. 1: А – Б/ Укл. Є. Онацький. Буенос-Айрос, 1957. С. 1 – 119.– <http://corpus/encyclopedia.kyiv.ua/general-encyclopaedias/ukrainska-entsyklopdia>.
36. Шарукан. – Вікіпедія. – <http://uk.wikipedia.org/wiki/Шарукан>.

ХЛІБ ТА ОБРЯДОВІ СТРАВИ В УКРАЇНСЬКОМУ ПОБУТІ

КОРОЧУН – КОРОВ'ЯЧИЙ ПИРІГ

Попередньо ми вже зазначали, що в дванадцятиденному періоді різдвяних свят кутя є основною обрядовою стравою українців. Разом з тим у цей період готуються ще й інші обрядові страви. А на Свят-вечір всі дванадцять страв уважаються обрядовими. Про способи приготування куті та її споживання нині існує доволі широка інформація. Тому лише коротко нагадаємо лише про головні принципові особливості.

Кутя як обрядова страва готується із облущеного чи пророслого зерна пшениці або ячменю. Проросле або облущене зерно символізує народження нового Сонця, Місяця, Зорі, а в християнському бутті – Сина Божого Ісуса Христа, який, порівнюючи смерть і воскресіння з пшеничним зерном, що, впавши в землю, через проростання повертається до життя, казав: «Якщо зерно пшеничне, впавши, не помре, то одне перебуватиме. Якщо лишень помре – багато плодів принесе». Звичай готувати кутю сягає глибочезної давнини. На думку багатьох учених, кутю готували наші предки ще за часів неоліту, тобто понад сім тисяч років тому як прототип сучасного хліба. Готують кутю на воді. Для цього в глиняний горщик засипають облущене або проросле зерно й заливають непочатою водою – такою, що набрана з джерела, криниці чи навіть водогону до схід сонця. Солити кутю не годиться – так велить звичай. Кутю також не варять, а запарюють. Для цього горщик з кутею ставлять у напалену піч або духовку, де вона «сходить». Якщо кутя добре сходить, тобто запарюється так, що зерно виходить уверх з горщика, – це вважається доброю ознакою. Натомість, якщо западає, – погана ознака.

Коли кутя зготується, її виймають з печі й ставлять у найсвятішому місці хати – на покуті. Поряд з кутею ставлять також напарений у печі узвар. Місце, де ставлять кутю та узвар, застеляють сіном. Сіно символізує первісне пробудження живого буття. Сіно кладуть у колиску немовляти. На

сіні в яслах народився і християнський Бог. Обрядове віднесення й ставлення куті та узвару на покуть звичаєво має виконувати особа чоловічого роду – найменший у родині хлопчик, причому горщик із кутею він має брати новенькими вовняними рукавицями, які шиють задалегідь.

Поставлену на покуті кутю звичаєво накривають спеціальним пирогом, що спечений цього передсвяткового дня. В різних місцях України містерії, пов'язані з цим хлібом-пирогом, варіюються по-різному. Але суть, що проявляється в них, указує на спільне міфологічне підґрунтя. На Чернігівщині для накривання куті випікають пиріг, який називають «коров'ячим» або «колядницьким». Він достатньо великий, завдовжки близько 25-30 см, а завширшки десь 15-17 см. Характерною особливістю цього пирога є те, що його роги роблять не гострими, а тупими, ледь заокругленими, ніби вкороченими. З цим пирогом дівчата ворожать на свою долю. На Вілію ввечері, коли стемніє, як правило, після святкової вечері, дівчина бере коров'ячий пиріг і кладе за пазуху. Потім виходить на вулицю і йде, рахуючи кроки. Якщо за короткий час зустрине особу чоловічої статі, – значить, вийде заміж. Кратність нарахованих кроків до зустрічі зумовлює час, коли це станеться: роки, місяці. Якщо зустрине жінку, – невдача у ворожінні або недоля в житті. А щоб не було страшно, дівчата-подруги ходять парами, ворожачи по черзі. Але кожна з них ходу з пирогом за пазухою обов'язково починає від двору. Коров'ячий пиріг лежить на покуті на горщику з кутею аж до Третьої – Голодної Куті. Увечері на Голодну Кутю після освячення Йорданською водою хати й усього господарства, перед тим прибравши кутю й узвар із покутя, господар бере коров'ячий пиріг і вирушає з ним до худоби. Благословляє тварин та роздає по шматку пирога. Самі господарі коров'ячий пиріг не споживають. Якщо таких пирогів печуть кілька, то їх роздають колядникам. Звідси його інша назва «колядницький». Різдвяний хліб для корови випікають і в інших місцях України. Так, на Вінниччині на Вілію першим «роблять калач, який має назву «рожество» – це пиріг-плетінка калач для корови, який дають тоді, коли корова отелиться». Калач плетуть у дві пелюстки, а на кінцях виплітають ріжки. Цим калачем, як і коров'ячим пирогом, накривають горщик з кутею. Після Водохреща частину калача віддають корові, а частину висушують і тримають до отелення. У різних місцевостях України подібні обряди з коров'ячим хлібом проводять у різні дні зимових свят: на Голодну Кутю, Водохреще, на Івана Хрестителя. Часом з тваринами ведуть розмову:

– *Хто йде? Біг!*

– *Що несе? Пиріг!*

Після цієї мізансцени господар заходить до стайні, благословляє тварин пирогом, розламає його і роздає по шматку. У деяких місцях хліб змішують з сіном та сіллю.

На Закарпатті у переддень Різдва поряд з кутею одне з головних місць з-поміж хлібних страв займає білий хліб, що має назву «крачун» або «корочун», «крачуний хліб», «крачунець», «керечун». Його саджають у піч по полудні, близько третьої години, а довкола садовлять маленькі калачики-корочунці. Походження корочуна як назви, так і містерій з ним – тлумачать по-різному. Досі якоїсь одностайної думки щодо цього не вироблено. Болгари, словаки, угорці та румуни називають і саме свято Різдва «Крачуном». Гуцули передріздвяний піст називають «корочуном». Вважаючи на те, що містерії з корочуном пов'язуються з періодом зимового сонцевороту, багато хто припускає походження назви від слова «коротити». Звідси, Корочун – символічне уособлення часу, що зумовлює початок скорочення ночі та кінець укорочення дня.

Водночас є припущення, пов'язане з іншим змістом періоду зимового сонцевороту. Так, сербське та хорватське «кракати» – крокувати, чеське «крачеті», польське «кročić» – те ж саме. Звідки Крачун – крокуючий, перехідний день, день сонцестояння. Це не заперечує першого припущення та відповідає значенню українського слова «коротати» заповнювати період застійного часу якоюсь діяльністю. Зважаючи на те, що корочуном звичаєво пригощають колядників, а також на те, що корочуном, як і коров'ячим пирогом, також накривають кутю на покуті, можна припустити походження його назви як похідної від «коров'ячий хліб» – «коров'ячун». Характерно й те, що дівчата під час ворожінь із коров'ячим пирогом, йдучи, відраховують кроки – крокують. Корочуни також використовують у ворожіннях. Так, з метою передбачити врожай корочун носять до річки і змочують з трьох боків біжучою водою. Повернувшись з «освяченим» корочуном, господар стукає у двері й на запитання: «Хто там?» – відповідає: «Святий дух з Крачуном». Далі, переступивши поріг, вітається. Дружина розстеляє йому біля порога кожушину й відповідає на вітання. Господар кидає їй крачун, а газдиня, упіймавши, кидає газді хлібину назад. Коли корочун упаде не догори – на добро, а коли догори – на негаразд. Дівчата, щоб приворожити хлопця, закладають у тісто корочуна закриту посудину, наповнену зливками з власного обличчя, яке перед тим змашують медом. Садячи корочун у піч, примовляють: «Як печеться цей мід у крачуні, абись ти (ім'ярек) пеклося так серце за мною». Ці та інші містерії з корочуном указують на його давнє міфологічне підґрунтя, наскрізно перейняте дохристиянським змістом. «Українське свято «Корочуна», – зазначає Степан Килимник, – просякнуто цілком анімістичним світоглядом, цебто, що вся природа, жива й нежива,

має душу, і що людина своїми магічними діями може впливати на природні й надприродні сили: добрі прихилити на користь, на добро собі, а недобрі, лихі – унешкоджувати, відхилити». Натомість Ксенофонт Сосенко вважає, що містерії з корочуном як за формою, так і за змістом тотожні до тих, що проводять на східній Україні з Дідухом. А тому, стверджує він, Корочун, як і Дідух, уособлює прадіда, предка-господаря. Містерії з Корочуном, як і з Дідухом, починаються на Вілію під вечір. Перш ніж поставити Корочуна на стіл чи покуть, долівку в хаті устеляють чистою соломою. На стіл кладуть велику миску, повну домашніх овочів і хлібного зерна. Після цього виймають з печі великий корочун і ставлять посередині стола. Навколо нього ставлять маленькі калачі-корочунята. З появою вечірньої зорі розпочинається похід Корочуна. Господар із сином заносять ячмінний чи вівсяний сніп-Дідух і ставлять його на покуті, а Корочун обсівають зерном, узятим з миски. З часом входу Корочуна всі сідають за стіл. Отже, Корочун, як і Дідух, розпочинає свій шлях від початку жнив. У житті людини це образ першої випеченої хлібини, а в природі – початок дозрівання зерна.

КНИШ, ПЩА ЧИ ТОРТ

Поряд з кутею на покуті звичаєво ставлять також узвар. Узвар, як і кутю, не кип'ятять, а напарюють. Степан Килимник називає кутю Божею їжею, а узвар – Божим питвом. Узвар, як і кутю, також накривають спеціально випеченим хлібом, що має назву «книш». Про це, зокрема, повідомляють Павло Чубинський та Микола Сумцов: «В Малоросії господар ранком, напередодні Богоявлення, ставить на покуті кутю й узвар. Кутю накриває хлібом, а узвар – книшем. Сьомого січня (за старим стилем. – **М.Т.**) на свято Івана Хрестителя він бере хліб, що лежав на покуті ще від Багатої Куті, йде до кошари або конюшні й дає по шматочку худобі й коням». Але випікають книші на всі три куті. «Напередодні, пізно ввечері, – зазначає Степан Килимник, – господиня спекла паляниці, а сьогодні (на Вілію. – **М.Т.**) «до світа» витягла з печі «книші» та «книшики», посадила в піч «колачі» та пісні пиріжки».

За Миколою Маркевичем, різдвяний книш розчиняють із житнього тіста, потім замішують гречаним борошном; коли тісто підійде, його викочують на стіл. Далі з допомогою ложки, яку мочають у розтоплене свинє сало, ліплять книші. Поліпили, саджають у піч, а вибравши, знову змазують свиним салом. А Павло Чубинський характеризує книш як різновид хліба із закрученими всередину краями, змазаний свиним салом або конопляною олією. У гуцулів, згідно з Шухевичем, до книша кладуть суміш із вареної картоплі, овечого сиру та різних приправ: петрушки, часнику, перцю тощо, а зверху – олія або солонина. Книшем називають також картопляно-борошняний корж, який начиняють бринзою, сиром, капустою. «Книш

– як буришник, а всередину кладуть капусту, бринзу». Такі хліби чи коржі називають ще барабуліниками, боришниками, буришіниками, буріниками, різлениками, ріп'єниками. Картопляно-борошняні коржі з квашеною капустою, буряками та різними приправами печуть також на Чернігівщині. Приправляють їх так само олією або свиним салом. На Різдво, пам'ятаю, мати приправляла олією, а на Василя – салом.

Те, що книш випікають на Різдво разом із малими книшиками, вказує на його певну спорідненість із корочуном, який також випікають вкупі із корочунятами. Він, як і корочун, перебуває в центрі – «Повна піч паляниць, посередині книш». Щодо походження назви, то певного тлумачення немає. Припускають можливе запозичення з грецької: «хніса» – запах і пара жирного печеного м'яса; сало, в яке загорталось жертвоне м'ясо, призначене до спалення. Можливо, що якийсь зв'язок між цими словами є. Але таке тлумачення надто далеко від образного вияву слова «книш» та споріднених з ним. Так, скажімо, в українців книшем називають вершок хутряної шапки, різновид вишивки на сорочці, людину, що намагається вивищитися над іншими своєю пихою: «Ти ба, який книш»; «Не з того тіста книш». Тобто книш – це щось вершинне, викінчене, коли стосовно людини – то це панок, князь чи князюк. Справді, книшами за давнини зневажливо називали попів та дячків, особливо в Галичині, тому що слова «князь» і «ксьондз» (католицький піп) мають однакове походження. Чеське «кнізе» – князь, «кнез» – піп; словацьке «кніза» – князь, «кназ» – піп; верхньолужицьке «кнез» – пан, князь, дідич, піп; полабське «кназ» – дворянин, шляхтич. Водночас, усі ці слова споріднюються з прагерманським «кунінгаз», готським «кунігс» – король, князь. А слова «князюк», «коньок», «коник», «книс» в українській мові вживаються на означення верхньої частини (краю) даху; прикраси на даху. «Уже дошки без книси в моїм теремі злотоверсім», – скаржитья боярам Святослав із славетної пам'ятки «Слово о полку Ігоревім». Назви «книш» і «коник» є назвами одного й того ж різновиду вишивки на сорочці. «Кониками» називають також верхнє начиння у ткацькому верстаті, а також завершальні частини різних побутових предметів, хатнього начиння та конструкцій будівлі. Отже, безсумнівно, книш за давнини усвідомлювався як вершинне, вишукане печиво. Звідси й така особлива шана до нього: «Ми вас, книші, поважаємо, як є у віщо, то вмочаємо, а ні у віщо вибачаємо й без цього поїдаємо». І уособлював у собі завершальний цикл річного і проявлення нового буття людини, народження Сина Божого. Оскільки цей час довготривалий, то «Доки баба спече книші, в діда не буде душі».

На Гуцульщині, для приготування книша, господиня ще перед вечерею надбирає по ложці з усіх дванадцяти страв, з «усього хліба», змішує до купи й використовує як начинку для обрядового книша. Спечений зі святвечірньою начинкою книш засушують і потім дають шматочки від нього

худобі під час обрядового вигону на пашу на св. Юрія та інші знакові дні. Ксенофонт Сосенко подає варіант цього обряду з дещо глибшою символікою: «В Конюхах Бережанського повіту (Західна Україна) в часі, коли вариться вечеря, збирають з кип'ятку кожної страви густий навар, старку, і на тім усім наварі замішують книшник і, спікши його, заховують як святочне печиво для худоби, яке дають худобі рівно ж на св. Юра, випроваджуючи її на пашу».

«Книш – не пиріг», – говорить народне прислів'я. Суть його полягає в тому, що книш починається зверху, а по краях начинка трішки загортається. В пирогу ж начинка знаходиться всередині, повністю захована. Тому книш міфологічно уособлює стан проявленого буття, – народження нового світла, дитини, Сина Божого. А пиріг – не проявленого, захованого в собі. Недарма ж, коли пироги під час випічки порозвалюються по швах і начинка вийде нагору – проявиться, то тоді кажуть: «Заставляла пироги, а витягла книші».

Книш, який випікається на Щедру Кутю у переддень Василя, у деяких місцевостях має назву не «книш», а «василь». Різдвяний книш напередодні Василя віддавали худобі, а новорічного «василя» клали на покуті – ним, як і книшем, накривали узвар. Після Водохреща «василя» разом з іншими обрядовими стравами віддавали худобі та птиці.

Книші та «василі» випікають не лише для використання у обрядових діях, а й для обдарування колядників. Щоправда, отримати від господині книш не так-то просто – хіба що за особливих умов, як це бачимо на прикладі жартівливої приколяді:

*Дайте книш,
бо впуцу до хати миш,
дайте ковбасу,
бо хату рознесу.*

Дзеркальним до зимового календарного свята Василя в річному колі є літнє свято Петра-Павла. На це свято також випікають маленькі книшики, які починають сиром і називають «мандриками».

Печиво, що за формою та технологією є нічим іншим як різновидом книша, випікають і сьогодні. Тільки назву воно має зовсім іншу – запозичену. Скажімо, піцца, що прибрела до нас із закордону, це ніщо інше як книш з овочевою начинкою; ватрушка – це ніщо інше як українська мандрика або книшник, начинений сиром чи бринзою. Торт – це також ніщо інше як різновид книша. Та й назва його в перекладі з італійської (torta від лат. tortus) – закручений чи кручений. Нагадаємо, що Павло Чубинський характеризує книш як різновид хліба з закрученими всередину краями.

СВЯТАЯ ВАСИЛЯ ДІЖУ МІСИЛА

На Щедрий Вечір, як і на Багату Кутю, основною обрядовою стравою залишається кутя. Щедру кутю готують так само із облущеного чи пророслого зерна, але приправляють не ситою з маком, а смальцем та шкварками, у деяких місцевостях – овечим лоем. Часом замість пшениці чи ячменю використовують гречку, яку теж приправляють смальцем та шкварками. Недарма ж Рай в українців іронічно уявляється таким, коли «земля була – гречана каша, а з неба падали шкварки», про що повідують рядки одного з варіантів «полтавського соцького». Своєрідною обрядовою стравою в українців на свято Щедрого Вечора є кров'янка чи круп'янка. Це суміш облущеної гречки (круп) та крові із кабана чи вепра, якою начиняють товсті кишки ритуально забитої до свята тварини. За давнини вона, очевидно, була основною обрядовою стравою, її символіка виявляється в поєднанні родових основ рослинного й тваринного світу: зерна й крові як двох полярних основ – передумови зародження нового буття.

Готуються до Щедрого вечора пополудні. Страви, на відміну від Першої Куті – Вілії, здебільше скоромні: печеня, ковбаси, кров'янка, вареники, книші й книшечки з салом, пироги та млинці. Млинці – відмінна й особлива страва для Щедрого Вечора. Вони уособлюють коло нового місяця – Василя. Міфологічно місяць бачиться як млин, що перемелює зерно невидимого буття на борошно (поживу) для живого світу. Не випадково слова «млин» і «млинець» належать до одного кореня. На думку І.М. Снегірьова, млинці архаїчніші за хліб. Традиційні млинці також, як і хліб, розчиняють на заквасці. А щедрівників – зазвичай, дітей, що найпершими йдуть щедрувати ще завидна, – обдаровують гарячими, щойно спеченими млинцями. Пританцьовуючи на морозі під вікнами, малі щедрівники весело вигукують короткі приколяді:

*Сидить півень на криниці,
звісив крильця і косиці,
сюди – мах, туди – мах,
а у вас тут млинець пах.*

Доки печуться млинці, й у печі, яка на Василя, за народним повір'ям, «підє в танок і ся віддає», варяться святкові страви, у діжі у цей час сходить тісто на калачі та пироги. І діжу цього дня місить не господиня дому, а міфологічна господиня місяця Василя:

*Святая Василя діжу місила,
пироги пекла
і рогатие, і букатие...*

Про пироги ми вже говорили. Вони часто згадуються в щедрівках та різних примовках щедрувальників та колядників:

*Коляда, коляда –
дай, бабо, пирога,
як не даси пирога,
візьму бика за рога,
та виведу на моріг,
та викручу правий ріг;
буду в ріг трубити,
хазяїна кликати,
хвостом поганяць,
хазяєчку вихвалять!*

В Україні також існує давній звичай: на Щедрий Вечір старійшина роду (батько) «ховається» від дітей за пирогами на святковому столі. За повідомленням Саксона Грамматика, подібний звичай існував у прибалтійських слов'ян ще в дохристиянську пору. Про це на сьогодні теж є досить інформації. Тому не будемо зупинятися на ньому.

Крім пирогів з капустою, маком, сиром, потрошками, картоплею, сушеними сливами, квасолею, калиною, буряком, господині звичаєво готують для щедрівників, козоводів та маланководів розмаїття інших ласощів: медівники, різдвяники, василики, що їх нарізають у вигляді зірочок, сонечок, свічечок, ялинок, квіточок, листячка, звірят, пташат тощо. Обрядовим печивом на щедруху (так у народі ще називають Щедрий Вечір) вважаються вергуни (інші назви: вертуни, завиванці, крученики). Готують вергуни із здобреного тіста. Тісто місять, доки воно не перестане липнути до рук. Розкачують коржем і нарізають у вигляді прямокутників або ромбиків. Нарізані шматочки прорізають ножем посередині, впродовж між двома кутиками, потім ріжки протягують крізь отвір і завертають. Вергуни, подібно до вивертання кожухів та маскування, є символічною ознакою того, що світ перевернувся (проявився, переодягся), почавши новий розвиток. На Чернігівщині традиційні вергуни готують, пропікаючи в смальці.

На Водохреще, за звичаєм, знову печуть пироги. Вимісивши тісто, господиня, не обтираючи й не миючи руки, йде в сад і соломою з Дідуха обв'язує плодові дерева, примовляючи: «Щобись на той рік родили яблука такі добрі і м'які, як тісто». На другий день після Водохреща – Івана Хрестителя або «посвятки». Цього дня завершують обрядові дієства і поминають померлих. За повідомленням Миколи Пантелюка із села Шепіт на Івано-Франківщині, там існує звичай випікати для померлих пироги-перевертаники. З пшеничної муки замішують тісто і з нього розкачують круглі

хлібини. Для начинки труть мак, заправляють цибулею, начинку кладуть на ці хлібини й перегинають, як вареник. Потім пироги загортають у капустяний лист, ставлять у піч і випікають. Листя для них заготовляють літом, в'ялять, нанизують на шпагат і так зберігають на горищі. Перед використанням замочують у теплій воді хвилину-дві. Ці пироги разом зі свяченою водою на Водохреще люди роздають одні одним за померлих душ.

ОТ КОЛИСЬ БУЛА ЗИМА

Зимові свята календарного циклу завершує свято Петра Вариги, що припадає на 16 (29) січня. За християнським переказом, цього дня янгол звільнив апостола Петра із в'язниці. І коли з Петра спали вериги, то віруючі забрали ті кайдани, сховали і берегли як святиню. На честь цієї події в день свята в усіх церквах проводять символічне винесення вериг народів. А за народним віруванням це останній день зими. Кажуть, що цього дня риба розбиває кригу. Основна обрядова страва на це свято – пироги. Очевидно це пов'язане з тим, що цього дня, за давнім звичаєм, проводять обрядове пошанування хатнього порога, а точніше – дітей, яким до цього дня виповнився 1 рік і вони починають ходити. Таких дітей ставлять на хатній поріг. У руки дитині дають щойно спечений пиріжок, а мати тричі розриває між ногами дитини символічну нитку, примовляючи: «Як розривається нитка оця, так розриваються рожденому, хрещеному, молитвеному (ім'ярек) пута тілесній». Після цього всі члени родини сідають за святковий обід і частуються пирогами, бажаючи дитині здоров'я та доброго зросту. З цієї нагоди пирогами пригощають також родичів, сусідів та знайомих. Цього дня за святковим обідом та під час зустрічей годиться також розповідати бувальщини та перекази про круті зими, а також про визволення з турецької чи іншої неволі. «Що це, – кажуть, – за зима?! Ось колись була зима: птиця на льоту замерзала, у скотини хвости відмерзали, а як линути, бувало, вгору воду, то відразу й замерзне – на землю шматки льоду летять. То була зима...».

ЗАКОПАЛИ ГОРЩИК КАШІ

Весняний цикл календарних звичаїв та обрядів в Україні розпочинається святом Стрітіння. У міфопоетичній уяві народу свято Стрітіння постає як початок проявлення існуючого буття, знаковий день виходу світу «з яйця». Тому і в українській традиції на свято Стрітіння розписується перша писанка: яйце розкреслюється на четверо. Зі святом Стрітіння пов'язується також перший вихід дітей – як правило, семиліток – за поріг рідної хати, на вулицю, та обрядове прилучення їх до гурту (січі) з наданням «запорозького» імені. Дівчаткам цього дня пов'язують ритуально стрічки, а хлопчикам – урочисто вручають стрілочки та дудочки. З цим же днем пов'язується

масовий вихід на вулицю дітей та молоді для закликання весни. За давнини таке закликання проводилось урочо, як велике обрядове дійство. Але поза всіма урочистостями закликання весни найперше належить дітям. Тож з самого ранку на свято Стрітіння вони звичаєво збираються у ватаги й своїми дзвінкими голосочками будять вулицю:

*Виходьте, безитаньки, заспівайте веснянки!
Ми всю зиму не співали, весну дожидали.*

За свідченням старших людей, на свято Стрітіння господині посипали вулицю рештками соломи від вимолоченого на Василя Дідуха, щоб діти потопталися по ній. Це, за віруванням, символічно зумовлює добре поліття для зернових. А для дітей цього дня вдячні господарі звичаєво випікають обрядове печиво – ромбовидні коржики та мандрику. Цим печивом обдаровують дітей, а також пригощають один одного, вітаючи з весною: «Як коржа, дак коржа, як спечемо, так і дамо». А дівчата цього дня готують обрядову кашу і чародіють із нею. Вони приносять зварену кашу в зумовлене місце, розривають сніг або землю (залежно від регіонально-погодних умов) і заривають (закопують) її. Після цього те місце, де закопана каша, пробивають кілком, а довкола розтрушують солому. Всі дії супроводжуються відповідними приспівками, на кшталт:

*Закопали горщик каші,
ще й кілком пробили,
щоб на нашу та вулицю
парубки ходили.*

Тут каша символізує гуртуючу (фокусуючу) передумову, множинність; кілок – вісь, що зумовлює доцентрове тяжіння, а солома – сприятливий духовний клімат, поліття гуртування молоді.

Звичай закопування каші характерний для переважної більшості регіонів України. У деяких місцевостях разом з кашею раніше закопували ще й ложку, причому намагалися закопати саме ту ложку, якою їв хтось із парубків-заводіїв або музика. Ложку викрадали й зберігали до слушного моменту. Інколи закопування каші перетворювалося на цілковите чародійство. Ось як повідомляв про це Павло Чубинський: «Вкрали дівки ложку в парубка, швірень од білої кобили і яйце з-під білої квочки, що садять. Зварили кашу проти неділі вночі, вкинули те яйце, тією ложкою помішали й закопали, – де збирається вулиця, забили там і той швірень, і ту ложку, та ще й потанцювали на тому місці. То де вже ходить, не ходить парубок, а туди так, як цуркою тягне – таки мусить прийти на шкворівщину. Навіть

собака – де бігає, не бігає, а прибіжить туди, понюхає, та так і завіє».

Обрядову кашу на Стрітіння звичаєво варять із проса, про що навідує і приспівка:

*На нашу улицю, на нашу,
да несить пшоно на кашу.
Будем кашу варити,
будем хлопців манити.
Наша каша солона,
щоб нам не було сорома.
Наша каша із проса,
наша вулиця хороша.*

У деяких місцевостях, окрім пшона, в кашу додають ще: овес, жито, пшеницю, гречку, мак. Якщо чародійство набирало розмаху та виникало бажання посилити магічну дію, до каші додавали відповідні магічні приправи та символи: гачки, котячі кігті, жаб'ячі лапи, ракові клешні тощо.

*Закопали горщик каші
ще й ракові клешні,
щоб ходили парубки
далекі й тутешні.*

Обряд заковування каші у різних регіонах України приурочувався не лише до свята Стрітіння, а до першого дня Великого посту, Благовіщення, до свята Євдокії. Завершувався обряд традиційним пригощанням та взаємним обдаруванням обрядовим печивом.

ТУРИЦЯ

У давній українській традиції окремий цикл свят весняно-літнього періоду визначається не за сонячним календарним колом, а за сонячно-місячним колобіжним рухом. Водночас на підставі усвідомлення двох напрямків розвитку існуючого буття – сонячного й місячного або прямого й відлунного – окремі приготовлені страви співвідносять з образом чи сутністю Сонця або з образом чи сутністю Місяця. Це стосується й традиційних виробів із зерна та борошна, що їх готують як обрядові під час того чи іншого свята. Окремі традиційні страви поєднують у собі як сутність Сонця, так і сутність Місяця.

Першим святом річного кола, що відзначається за сонячно-місячним колобіжним рухом, є свято Масляної (Масниці, Масляниці). Інші його назви: Туриця, Колодій, Сиропусна, Пущення. В Росії, а останнім часом і в

Україні це свято ще називають Проводами зими. Це вказує на його певну спорідненість зі святом Стрітіння, що також у народі уявляється як зустріч Весни та проводи Зими.

Туриця – це жіночий відповідник до назви Тур. Так найменували наші предки священну тварину – міфічного золоторогого бика. Звідки, Туриця – дружина (потенція, потуга) бика-Тура, тобто священна Корова. В образі бика-Тура, на усвідомлення предків, утілюється опікунська стихія усієї худоби – язичницький бог Волос. Свого часу культ Тура-Волоса був надзвичайно високий. Його зображення, а також рештки від жертовного спалення зустрічаються при археологічних розкопках на елементах будівель, посуді, жіночих прикрасах по всій території сучасної України. В особливій пошані були роги Тура. Їх різьбили й оздоблювали золотом та сріблом і використовували як ритуальну посудину для пиття священних напоїв. Про глибоке шанування нашими предками Тура говорить і те, що, навіть після прийняття християнства, він ще тривалий час не переходив на позиції побутового символу. Про це свідчать писемні джерела.

Як астральне божество Тур уособлюється двома зодіакальними сузір'ями. У активному вияві – сузір'ям Тельця. У пасивному – сузір'ям Водолія. Пасивний вияв є по суті відлунням активного.

Сузір'я Тельця в міфологічному баченні предків є головним у відтворенні матеріального буття на Землі. І на цій основі є своєрідним астрополярним центром Галактики та джерелом родоводу (плодючості). А отже – подавачем життя на Землі, первісним втілювачем його родової потуги. А сузір'я Водолія як уособлення пасивного (відлунного) вияву є вторинним втілювачем родової потуги. А отже, одночасно і первісним звільнювачем від родової потуги та подавачем духовного життя на Землі. До речі, з 2003 року земля увійшла в сузір'я Водолія. Тобто, в календарній точці 22 березня сонце перебуває саме в сузір'ї Водолія.

У міфології дружина бога, тобто його, жіночий відповідник, завжди постає як рушійна сила, тобто – відлуння його потуги. Таким чином, період свята Туриці – це час відлуння (звільнення) втіленої потуги сузір'я Тельця (Ярила-Тура). Час відлуння первісної потуги родоводу та її вторинного втілення – час Першопредка.

У давніх віруваннях поняття Першопредка (родоначальника), окрім людини, поширювалось також на окремі види тварин та рослин, з якими той чи інший рід усвідомлював своє спільне походження й кровну спорідненість. Такі тварини та рослини обожнювалися й були об'єктом релігійного культу. В науковій практиці їх прийнято називати тотемами. У кожного роду чи племені був свій тотем з-поміж тварин, птахів, рослин. Він усвідомлювався образом первісно втіленої родової потуги. Тур уважався спільним тотемом (родоначальником) для всіх слов'янських та й індоєвро-

пейських родів і племен. Обрядове шанування тотемної тварини зазвичай проводилось у періоди її парування та отелення (народження потомства). За відсутності природних аномалій та здорового екологічного середовища, час парування тої чи іншої тварини певним чином підпорядковується порі року. Або точніше – часу перебування Сонця в тому чи іншому сузір'ї Сварожого кола. З цим періодом та сузір'ям пов'язується й ціннісна характеристика даного виду в міфологічній структурі живої природи доквілля. Скажімо, вовки паруються в зимовий час, коли лютують морози. Тому в українській міфології та фольклорі вони усвідомлюються як втілення хижих сил природи. А ссавці навпаки – навкські.

Важливу роль в інтенсивності процесів парування відіграє вплив стихії Місяця. Зокрема – його фази. Так, повний Місяць підсилює статево активність більшості травоядних, а новий (Місяць-нав) навпаки – хижаків. Ось тому тиждень повного Місяця в період перебування Сонця в сузір'ї Тельця (навесні), є періодом найактивнішого парування ссавців (галиці), – тварин, що дають молоко. Через дев'ять місяців після парування Сонце звершить десять обертів навколо власної осі, а Місяць удев'яте омолодиться. На цю пору починається масове отелення корів – небесна Туриця приходить на Землю відлунням втіленої потуги Тельця. Характерною особливістю цих циклічних змін є те, що коли час масового парування худоби припадає на фазу повного Місяця, то період масового отелення – на фазу Місяця-нава. Таким чином, явища зачаття й народження постають у колі фазових змін Місяця як два взаємо направлених потоки буття: первісний і відлунний.

КОЛОДІЙ

Відомо, що на Місяці відсутнє власне джерело світлової енергії. Тобто, Місяць по суті являє собою мертве небесне тіло. Однак, переймаючи в собі галактичне й сонячне світло, Місяць утворює індуктивне світлове (електромагнітне) поле. Внаслідок явища лібрації (розгойдування) це поле стає змінним. І Місяць оживає. А зміна відносного розташування Сонця, Землі й Місяця в просторі зумовлює фази Місяця, що повторюються через 29,53 земної доби. Всім цим він уподібнюється до образів живого буття на землі й зокрема – людини. Тобто – народжується, зростає, спадає (старіє) й помирає. Першим мерцем (навом) був прапредок. На цій основі Місяць-нав символічно поєднується з образом прапредка – Першолюдини. І уособлює в собі Царство мертвих. Характерно, що розгойдування місяця в просторі спричинює його енергетичне оживлення – утворюється змінне магнітне поле. Український міф про створення Першолюдини (казка «Івасик-Телесик») якраз і передбачає оживлення її через розгойдування (виколисування).

Час, коли в річному колі Землі відбувається поєднання тижневої фази

Місяця-нава й періоду народження образу Першопредка (масового отелення) тварин, що є родовими тотемами, вважається священним часом буття родоначальника. Звідси й ще одна давня назва цього свята – Колодій. Колодій – це і Місяць-нав, і тварина, птах, земноводна істота чи рослина-тотем. І, найперше – Першопредок. Як володар Царства мертвих, Першопредок міфологічно уособлює те силове поле Землі, з яким пов'язується здоров'я та розгалуження родоводу, добробут, лад в господарстві й урожай на полях. На це й спрямована більшість народних звичаїв, обрядових дій та забав цього періоду. Зокрема й згадуваний вище звичай водіння на Масляну тотемної тварини.

В Україні раніш досить поширеним було обрядове шанування прапредка Колодія, що поєднується з святом Туриці-Масляної. Колодій, за давнім усвідомленням, народжується в понеділок святкового тижня. І тут слід зауважити, що свято Колодія відзначається не просто в календарний період відповідного Місяця-нава, а впродовж тижня, на який припадає його критичний час – час завершення, коли Місяць удев'яте омолодиться від часу перебування Сонця в сузір'ї Тельця.

Народини Колодія справляють заміжні жінки. В наперед зумовлене місце жінки сходяться надвечір, приносячи з собою приготовані страви та горілку чи вино. За свідченням Вадима Мицика, жінок збирає на Колодія котрась одна із затійниць. Для цього вона бере хустку й виходить на вулицю. Далі чекає першу стрічну молодицю й, перестрівши її, перев'язує хусткою руку. Це знак запрошення на Колодія. Тепер ця молодиця має дочекатися іншої стрічної молодиці й перев'язати їй руку хусткою. А та – наступній. І так далі. Остання з хусткою приходиться на зумовлене місце. Не прийти на Колодія, після того як молодиці перев'язано хусткою руку, вважається за непристойне. Це усвідомлюється як порушення давнього предківського звичаю і може обернутися негараздами у родовому житті людини. Перев'язування руки символізує взаємність та є ознакою того, що настав час нава (мерця). В українській традиції хусткою перев'язують руку кожній молодиці, що виконувала якусь роботу в поховальному обряді. Зібравшись на святкування, жінки приступають до розмов на різні побутові теми. І в цей час котрась із присутніх хапається за живіт удаючи, що в неї почалися пологи. Біля породіллі заходжуються подружки: вкладають її на лаву чи канапу. А за якусь мить котрась із жінок уже сповиває поліно (колодочку) й непомітно кладе його на стіл. І тоді всі нараз дружно вигукують: «Народився! Колодій (чи Колодка) народився!». Потім з веселими вигуками тричі обходять навколо столу чи стільця, співаючи:

*А вже дитя народилося,
на світ Божий та й з'явилося...*

Далі славлять небесного Коваля, що «скував дитину». Після цього жінки кладуть Колодія (Колодку) на середину столу і розкладають навколо нього принесені страви: вареники, млинці, масло, сир, ставлять горілку чи вино й починають справляти народини. При цьому співають родильних та жартівливих пісень, танцюють коваля:

*Була в мене рябая корова,
я ж її продала.
А за тії гроші музики хороші найняла.*

*Приспів: Музиканти мої,
ви заграйте мені
коваля!*

Танцюючи, жінки по черзі виколісують на руках «новонародженого». Також співають йому коліскових; переповивають, «забавляють» тощо. Характерно, що пелюшки для сповивання Колодія беруть із трьох родин, у яких у цей час є немовлята. Після закінчення забав, Колодій залишається на столі, чекаючи наступного дня. А жінки розходяться по домівках.

На другий день у вівторок – хрестини Колодія. Вівторок у язичницькому тижневому циклі вважався днем великого бога Хорса. Фонетично ім'я Хорс (Хрес) близько споріднюється ім'ям Христос. На хрестини Колодія приходять також і чоловіки. Дійство проводиться відповідно до звичаєвих норм в обряді хрещення. Вибираються куми. Потім весь гурт з «дитиною» на руках рушає на вулицю. І свято набуває загально громадського характеру з таночками й веснянками про бичка та народження Колодія.

*Ой Туриці, Туриці,
да на поповій улиці
баба сина родила,
на коника садила.
Пішов коник до води –
шовковії поводи,
дубовоє щекальцо
повне води ще й яйцо.*

Процесія весело рухається вулицею. А кілька найбільш активних жінок, прихопивши з собою вербового чи дубового патичка (колодочку), чіпляють або прив'язують його до ноги зустрічним бездітним чоловікам та неодруженим парубкам, а то і їхнім батькам. Ті як викуп мають відплатити затій-

никам горілкою та наїдками. За часів широкого побутування цього дійства часом винуватцю прив'язували добрячу жердину чи колодку. І з нею супроводжували відзначеного аж до шинку

Третього дня в середу – похрестини Колодія. Дійство похрестин в народній свідомості постає як «введення дитини в Рай». Міфічний Рай знаходиться на сході Сонця. Це співпадає з тим, що середа є днем язичницького Дажбога і пов'язується з процесом внутрішнього розвитку родоходу. Зокрема – з материнським лоном. А Дажбог як сонячне божество уособлює стихію ранкового Сонця. Тому дійство похрестин супроводжується цілим рядом еротичних забав. Після цього, так само як і попередньо, весь гурт вирушає на вулицю. І дійство продовжується з веселими забавами, танцями та піснями еротичного змісту. На кшталт:

*Раз поїхав за снопами –
лежить дівка під копами...*

*Пішла Дуня бикю сіна,
бик..... Дуня сіла.*

Хтось один заспіває широко, а інші підспівують щось ніби неадекватне: «Тумба, тумба»; «кидай віники на лазню». Або еротичні і часом нецензурні вирази: «теля риже ж... лиже» тощо.

У четвер Колодій помирає. Дійство прибирає дещо гротескного еротичного забарвлення, адже з міфічним Колодієм пов'язують не просто дитинку, а дитинку, що одночасно уособлює й чоловічу статеву силу. І тому смерть Колодія як уособлення образу пасивних сил указує на явище активізації процесів буття в природі.

Четвер – день язичницького Перуна. Язичницький Перун як бог блискавки й грому, бог війни й парубочої сили, бог лицарства та статевої потуги уособлює критичну межу активності буття. І в цьому він за характером дій є супротивником Волосу, з яким саме й пов'язується час народження Колодія. Тому цього дня до святкування активно підключається також молодь. За свідченням Вадима Мицика, для святкування Колодія парубоча й дівоча громади збираються разом. На цьому святковому зібранні старший парубок урочисто вручає кожному хлопцеві пучечок символічних стріл. А старша дівчина урочче обдаровує своїх подруг символічними стрічками й віночками.

За давнім звичаєм цього дня кожна дівчина також урочисто чіпляє своєму хлопцеві оздоблену гілочками, папером та стрічками маленьку колодочку (вербовий патичок). За це парубок має подарувати дівчині намисто, дві стрічки чи хустину, пригостити солодошами. На Великдень хлопець

«віддає колодку», а дівчина у відповідь дарує йому кілька писанок у гарно вишитій хусточці.

У п'ятницю Колодія (Колодку) ховають. З днем п'ятниці у давньому світогляді прашурів пов'язується цілий сонм жіночих божеств. Очевидно, що поміж ними й божество, яке причетне до поховання. У «Слові о полку Ігоревім» – це Карна.

*За ним кликнуть Карна і Жля,
поскочив по Руській землі,
смагу мечучи в пламеннім розі.*

Ховають Колодія у якомусь знаковому місці, можливо, на перехресті. Прокопують яму в землі чи снігу і урочисто опускають в неї ляльку-Колодія.

Субота – день оплакування Колодія. Плачі за Колодієм сповнені жартівливого й еротичного змісту.

*Ой Колодка, Колодка,
яка ти була солодка.
А ще була солодша,
як я була молодша.*

У предків-язичників з плачами й жалем пов'язувалась богиня Желя. Імовірно, що з цим пов'язаний і звичай випікати та їсти в кінці сирного тижня «жалованики» або «желяники». Їх їдять також у перший день Великого посту, що називається «жилавим» (желяним) понеділком. Або «полоскозубом». Випікаються желяники з прісного житнього тіста.

З образом Колодія перегукується казковий Івасик-Телесик. Зокрема, своїм подібним до Колодія походженням.

Івасик виколисаний із деревинки, – з іви-верби. Тобто, син Іви. Іва-верба – один із рослинних тотемів українців. Вона вважається праматір'ю. Праматір – значить первісна, незаймана. А тому її ще називають Дівою.

*Онде наша Діва,
онде наша іва,
на метеному дворці,
на тесаному стовпці
кужілочка шумить.*

Друга частина імені івового хлопчика «Телесик», означає, що він тілесний. Тобто, походить з тіла іви – нащадок її. І водночас Телесик – телятко,

маленький турик. А отже – родоначальник, первісно втілений. Зауважимо й те, що Івасик-Телесик оживає лише після того, як його було поколихано в колисочці. Так само в обрядовому дійстві колихають і Колодія (Колодку), співаючи йому коліскових. Очевидно, що в давній світоглядній уяві предків передумовним образом зародження живого буття бачилась коліска.

Первісне буття живиться первісним видом енергії, що являє живе світло Галактики або небесне молоко (грецьке: гала – молоко; галактікос – молочний). Його земне відлуння – звичайне молоко. А тому весь тиждень Туриці (Колодія, Масляної) звичай велить віддавати перевагу в харчуванні молочним стравам. Основні обрядові страви – млинці та вареники. Символічно це пов'язується з тим, що в українській міфопоетиці галактичний простір, зокрема, Чумацький шлях, уявляється також як молочна річка чи озеро з кисельними та сирними берегами. А герой, що скупається в киплячому небесному молоці, в українських казках відразу стає молодим і вродливим. А Місяць – це небесний млин, що перемелює зерно галактичного світла.

*Ой зійди, зійди, ясен Місяцю,
та як млинове коло.
Ой виїди, виїди, серце дівчино,
та промов до мене хоч слово.*

Тому на тижні Колодія (Масляної, Туриці) традиційно готуються також різні борошняні страви: галушки, кулеші, борошняно-молочні киселі тощо. Якщо Місяць млинове коло або просто млин, то його земне відлуння може називатися млинок чи млинець – маленьке млинове коло. А вареник, начинений сиром, символізує явище зародку, первісного втілення. Характерним є й те, що за формою традиційний вареник нагадує місяць-молодик чи ушерблений місяць.

Степан Килимник у своїй праці «Український рік у народних звичаях» вустами селянки Мотрі Федченко з Варви (колись була Полтавщина, а тепер Чернігівщина) наводить приклад того, як ще донедавна в народі жило усвідомлення глибинної суті звичаїв та обрядових забав, пов'язаних з тижнем Колодія. Жінка пояснила необхідність виконання їх потребою того, щоб діти народжувалися в бажаний період року, відповідно до генетичних особливостей тої чи іншої шлюбної пари. Тобто – потребою впорядкування ритму родоводу. Щоб кожна дитина народжувалася не спонтанно (як трапиться), а в сприятливу для родини й неї пору. А звідси і здоров'я дитини та матері, і лад у стосунках між чоловіком та жінкою, виявлення спорідненого напрямку в житті окремої особи. Зразком або модулем такого упорядкування є первісне буття. А його образом – життя прапредка. Узгодити ритм власного родового життя з життям прапредка є можливим якраз у знаковий

час. У річному колі такий час припадає на тиждень Колодія – час постановня Першопредка. У цей період відбувається поєднання тижневої фази Місяця-нава й проявлення втіленої потуги сузір'я Тельця в образі тварини-тотема, що ознаменовується святом Туриці (Колодія, Масляної). Отже, Колодій – той, що творить первісний ритм родового життя, синхронізує стосунки між чоловіком і жінкою. Цим і пояснюється давній український звичай, за яким вважається за гріх, якщо чоловік і жінка не живуть родовим життям на тижні Масляної (Колодія, Туриці).

Звідси еротичні забави, заохочення до статевих взаємин:

*Ой, колодка, колодка,
яка ти була солодка,
а ще була солодша,
як я була молодша.*

На цьому ж тижні печуть пироги із горобцями. Міфологічно горобець пов'язаний з нижнім світом та еротикою. Вважається, що гороб'яче м'ясо підвищує потенцію у чоловіків. Добре відома й народна пісня «Та орав мужик край дороги», у якої за її сюжетом дівчата вкрали торбу з пирогами, що були начинені горобцями. У селі Курені Бахмацького району на Чернігівщині мені свого часу розповіли, що для цього горобців ловлять під сито, насипавши попередньо туди пшона. Потім відрізають голови, ошпарюють окропом, обскубають, потрошать, варять і начиняють пироги. Гороб'яче м'ясо нібито дуже солодке.

Як не дивно, але більше як дві тисячі років тому ще давньогрецький філософ Платон говорив про те, що люди втрачають здатність знаходити кращий час для народження дітей. І що в недалекому майбутньому «вони народжуватимуть дітей в невизначений для того час». Досі лишається загадкою і так зване «пошлюбне число Платона», засобом якого нібито можна було віднайти бажаний час народження дитини. Нині, коли людство захищається перенасиченням кількості хворими народжених дітей та дітей-калік, ця проблема постала як ніколи гостро. Врешті вона стала предметом наукового зацікавлення як одна з передумов збереження родоуду. Серед науковців зміцніла думка і про астральний вплив на запліднення й народження дитини. Зокрема, причетними до цього процесу вважаються нейтронні зірки – пульсари. «Так як пульсари, – зазначають у своїй книжці «Прелесть тайни» Ростислав Фурдуй та Юрій Швайдак, – не однаково активні в різні місяці, то і наявність їх променя періодично змінюється від місяця до місяця. Тому так диференційовані за характером люди, що народилися в різні місяці року. Варто відмітити, що відсутність синхронізації інтеркурсу між чоловіком і жінкою та астральної обстановки є причиною

відсутності зачать. Безплідність або імпотенція – це явище десинхронізації інтеркурсу і стану небесних тіл, а не фізіологічна кволість. Тому лікувати обидва феномени варто не лікарським засобом (у більшості випадків), а підбиранням проміжків часу інтеркурсу окремої пари з проміжками, коли «сприяють зорі» (Ростислав Фурдуй, Юрій Швайдак. *Прелесть тайны*. – К., 1992. – С. 173).

Отже, виявляється, що для наших предків це питання не складало таємниці ще навіть у недалекому минулому. Тому вони щорічно, засобом обрядових символів, проводили таку синхронізацію на свято Колодія не лише по лінії людського родоводу, а й серед свійської худоби та культурних рослин. Так, Степан Килимник наводить свідчення з «Української малої енциклопедії» добродія Іваниці, що у деяких місцях раніше обрядову колодку прив'язували не лише старим парубкам та бездітним, а й худобі – «щоб не скакала через низькі плоти та перелази на городи».

Ми вже зауважували, що місяць в міфопоетичній уяві бачиться як небесний млин, що перемелює зерно галактичного світла.

*Ой зійди, зійди,
ясен місяцю,
та як млиновеє коло.*

І тому млинець, що його Снегірьов уважав праобразом хліба – є символічним відлунням «млинового кола». Вареник – образ зародку (втління) і водночас ущерблений місяць-нав. Вареники й млинці – передумова любовних інтриг. А тому вони були головними обрядовими стравами впродовж усього тижня Масляної. «Вареники на Масляну, – зазначає Олекса Воропай, – годиться варити щодня», адже на сиропусну неділю «і бусурмени вареники їдять». А так як після тижня Масляної починається Великий піст, і вже першого понеділка, що його в народі називають «жилавим» або «жилянним», господині печуть лише «жиляники» – житні коржі, а то й зовсім нічого не їдять, то звідси й приказка: «Вареники доведуть, що і хліба не дадуть». Водночас тут криється й інший близький підтекст, що еротичні забави можуть завершитися невесело.

З сиропусними варениками пов'язується й чимало повір'їв та прикмет. Так, якщо з останнього сиропусного вареника виколупати сир, зав'язати у вузлик, покласти на ніч у рот і тримати до ранку, а ранком, у «жилавий» понеділок, вистояти всю службу в церкві, не поворухнувшись, потім удома сховати сир у гаманець із грішми й зберігати до Великодня, то на Великдень можна побачити відьму. Як переспівають «Христос воскрес», треба стати на паперті. Котра з жінок до тебе підійде, та і є відьма. У подібний спосіб можна побачити й домовика, але для цього, як переповідає повір'я,

треба, прийшовши з усенічної, рано-вранці вилізти на горище. Там його й побачиш.

Різноманітні еротичні забави: «колодка», «частунок тещі», «ніжкові заговіни», «туриці» тощо, що звичаєво проводяться в період Масляної, супроводжуються також питтям спиртного.

Отак, провівши зиму з тижневими еротичними забавами та жартами, з щедрим частуванням пирогами, варениками та млинцями, з маслом і горілкою, наші предки входили в довготривалий піст і часом, зітхаючи, говорили: «Масляна, Масляна, яка ти мала, – якби ж тебе сім неділь, а посту одне».

Існує також повір'я, що саме на Масляному тижні почнеться страшний суд, коли люди будуть проводити своє життя в еротичних забавах.

Свято Масляної завершується початком Великого посту. У народі перший день посту називають «жилавим понеділком», «полоскозубом» або «чистим понеділком». Цього дня до вечора нічого не їдять. Варених страв також не готують, лише печуть житні коржі – «жиляники», які споживають із тертим хрінном на буряковому квасі та редькою. А запивають горілкою.

П'ючи горілку, звичаєво водночас полощуть зуби. Цей звичай пояснюють потребою вичистити рот від скоромної їжі після масляної, «щоб – борони Боже – не залишилося поміж зубами чого-небудь скоромного». Звідси – «полоскозуб».

Господині, «полощучи зуби», за давнини пили горілку не чарками, а новими покришками від того горщика, в якому мають варити кашу, – «щоб на пшениці золи не було».

А «чистим» цей понеділок називають ще й тому, що цього дня господині вимивають посуд і вичищають його від скоромини та жиру; сковорідки, форми та окремі горщики ошпарюють окропом. Одночасно гадають на врожай: «Як у чистий понеділок погода ясна, то пшениця уродить рясна».

Микола ТКАЧ

ВСЕСВІТ В ОПТИЦІ ОБРАЗУ

Пишнюк Тетяна. На околиці літа спілого : [збірка віршів]. Київ : Видавництво «Дніпро», 2025. 128 с.

Поціновувачі джерельної лірики, певно, вже звернули увагу на видання, яке нещодавно побачило світ у видавництві «Дніпро». В анотації до книжки зазначено: «Збірка «На околиці літа спілого» – це лірична мандрівка у світ почуттів і роздумів сучасної української поетеси Тетяни Пишнюк. У віршах, народжених болем сьогодення, відлунує трагедія війни, особисті переживання, спогади дитинства та віра в незламність українського духу. Авторка не боїться говорити про гірке, оголюючи душу перед читачем».

Композиційно книжка скомпонована з переднього слова авторки «Творити свою мелодію і гармонію життя» та п'яти розділів: «На краєчку душі», «Як на останній сповіді», «У відлунку старого дзвону», «Смак пізніх яблук» та «Осічне скерцо».

Предисловіє є своєрідним камертоном для рецепції еталонної висоти звучання всієї збірки. Поезія – мислення й відчуття в образах, за Тетяною Пишнюк, «однозначно має окрилювати,

надавати другого дихання, робити життя більш світлим, наповненим надією і можливостями». Вибір авторки свідомий. Поезія – це її життя. Тому й творить «з навколишніх звуків власну мелодію і гармонію життя».

Розділ «На краєчку душі» містить твори на сучасну животрепетну тематику. Вірш «Дівчинко з ключиком у руці», перекладений уже багатьма мовами: «Дівчинко з ключиком у руці, / В платтячку голубому, / Як же сказати, пташинко мала, / Що в тебе немає вже дому?».

Цей твір – суцільна рана, згусток болю і страждання від побачених авторкою у телевізійній хроніці кадрів з розгубленою дівчинкою з Ірпеня посеред розбитої вулиці та знищених будинків, що є образом усієї України.

Вірш «Як спиться тобі, сусідко Європо?...» наповнений гірким розпачем і сумним докором європейським країнам, що лише висловлюють свою стурбованість і занепокоєння подіями в Україні:

*Усе не збагнеш, що від тебе нам треба!
Нічого такого, чого б не змогла ти –
Закриє від москви наше кийівське НЕБО,
Щоб ми могли волю свою захищати!».*

Поезія «Знову за мову мова...» ідентифікує серцевину нашого етносу, адже нації вмирають не від інфарктів, спочатку у них забирають мову:

*А коли ж слово байдуже
Воїну, сину, поетам?
Може, не так вже й дуже
Треба на фронті вмирати?
Що тоді захищаємо –
Землю, кущик калини?
Рота самі закриваємо
Нашій співучій Вкраїні!*

Сьогодні немає гострішої та актуальнішої теми, ніж захист власної держави – як для воїнів, так і для усього нашого народу. Саме тому навіть пейзажні твори, вміщені у розділі, відлунюють реаліями доби:

*Падає сніг у місті і в селі –
Так лагідно, наче бинтує рани
На тілі української землі.
Зшиває вирви і фарбує рами
Розбитих вікон...
Як хрести без шкла...*

Розділ «Як на останній сповіді» містить поетичну кардіограму серцебиття ліричної героїні. Тут і спогади дитинства («В снах моїх кольорових...», «Зимове місто стигне під снігами...», «До рідного села Івановичі»), образи

найдорожчих людей – батьків, що відійшли в засвіти («Мамині рушники», «Я щаслива!»), гірка жіноча доля («Удовині ночі»).

Розділи «У відлунку старого дзвону», «Смак пізніх яблук» та «Осіннє скерцо» склала інтимна лірика («До криниці зоряниці», «Твої слова – малинове вино», «Повернись в мої сни», «Смак пізніх яблук на вустах...», «В його обіймах гарно...», «Я вже не та...», «Вона йшла під дощем...» та ін.).

Глибинно лірична поезія Тетяни Пишнюк оповита прозорим, світлим сумом. У ній майстерно передано властиву зрілості повноту й гостроту відчуття найпростіших, буденних виявів життя, які приходять до людини разом із гірким усвідомленням того, що *«Уже такі пройшли літа, / Що можна з них вінки сплітати»*: *«На болю, на печалі, / на сльозі солоній / замішані тепер всі мої вірші»*.

Ліричне слово Тетяни Пишнюк – щире й пристрасне, її творчість наповнена широкими виднокругами, сповнена болю й любові до своєї землі. Поетеса пише скупю, ощадливо. Неначе виважує кожне слово на долоні чи на шальках терезів особистих уподобань, смаку та вибагливості. І о диво! – виходить крупно, зернисто й розмашисто, бо Тетяна Пишнюк дивиться на світ не крізь рожеві окуляри чи збільшувальні скельця. Реальна дійсність у її ліричних творах вирає на околиці літа спілого осіннім скерцо, відлунням старого дзвону, музикою зливи, розлитою у відра на сусідському балконі. Сучасність у її творах – не просто зовнішні атрибути сьогодення, а насамперед спосіб рецепції дійсності, вміння бачити й відтворювати вічне – красу, любов, природу, квіти й музику – сучасні в усі часи. Глибина думок, свіжість почуттів та емоцій доходять до читача не інакше, як крізь призму серця поетеси. Вона – ніби крапля, котра «поки до землі летить, встигає всесвіт у собі вмістити» (В. Мисик).

У книжці дуже багато квітів і диво-цвіту загалом: *«Ще волошки блакитно цвітуть»*, *«Квіткою осінньо-оксамитною»*, *«Ой ті вишні, білі вишні в батьковім саду»*, *«Ніжний квітеня заплітає квіти у гілля»*, *«Цвітуть Петрові батогои»*, *«...І мальви, як русалки при вікні»*, *«Зелений хміль в'юнився по гіллі, / Зоріли в колосках волошки сині»*, *«Заквітчався ромашковим квітом»*, *«В житі маком зацвів червоним / І волошками у пишиці»*, *«Матіолою розіллявся»*, *«Наче цвіт із каштанів зронилися дні»*, *«Вже жовтим квітом поросло стрічання»*, *«Хочу сніг у своїй душі / Переплавити на ромашки»*, *«Стелило літо дзвоник до ніг»*, *«Все шукає квіту білого»*, *«Троянди на снігу – також прекрасно, / Але ж і згубно...»*, *«Та поросли усі стежки ромашками»*, *«А липень сміється квітами»*, *«Вже зацвіли блаватні паничі»*, *«Вже поросли барвінки й спориші»*, *«Я стрепенусь, як квітка відігріта»*, *«Оберемочок котиків протягнув молодий верболіз»*, *«Я – лише*

жінка, що шукала квіту», «...той диво-цвіт, / обірваний тобою», «І зацвіли магнолії», «Жовту сукню айстрами обшила», «Цей березень мене зачарував. / Він сипав білі проліски під ноги», «Я зірвать хотіла диво-цвіт – / Поколола руки будяками», «Де в кухлику три білі хризантеми / Прив'ялі, але поки ще живі», «...І жоржини схиляють стебло», «Гайстра божжевільно так цвіте» і навіть «Я на шибиці знайшла букет – / Скрижанілі мальовані квіти» та інші.

Чимало у книжці й музики, мелодій різних регістрів, музичних інструментів і пісень. Поетеса зосереджено вслухається в неповторну симфонію реальності: «Така ніжна колись симфонія, / Чомусь стала гострою скалкою. / Не співає душа – гавкає», «...Замовлю скрипалям веселе скерцо», «Самотня у кутку гітара / Забула всі мої пісні», «У телефоні голосить скрипка», «Ми нашу пісню також відспівали, / Мелодії дощами відпливли. / Вітри найвищу ноту обірвали / Й свою печальну пісню завели», «Буду пісню, болем, тривогою», «В моїх садах співають солов'ї. / У тих піснях і ніжність, і тривоги», «Яку ж тоді мелодію спроможний / Зіграти наш пошарпаний оркестр?», «На білім таночку під музику дощу / Моя душа з твоєю говорила», «А на літній затишній веранді – / Зазвучить любимий наш Вівальді», «Вже дощами озвучено скерцо...», «Той, хто струну сердечну обірвав – / Приречений тепер лише мовчати», «Тонкий романс – краплин прозорих лет», «Ми нашу пісню також відспівали, / Мелодії дощами відпливли», «Ніч грала на арфі місяця», «Акордів рясних зорепад», «І ти прийдеш мелодією вранці / із тих далеких потайних світів», «Твоєї ніжності мелодію урочу», «Осіньне скерцо», «Швидкого потягу знайомий альт / Щось сповістив», «І плаче скрипка у саду так згубно», «Попереду мене бреде зима, / Крижинками подзвонює в бокалі», «Виводить вітер між дубів контральто», «Яка співзвучність: музика й зима. / Сідають на долоню білі звуки...», «Співаю в тон дощу, хоч у вокалі / Ніколи сильною я не була» тощо.

Читач зустрине у виданні і щедрі розсипи афоризмів та влучних висловів. Особлива принада афористики Тетяни Пишнюк у тому, що в її стислих, відшліфованих, лапідарно висловлених думках сконцентровано більше змісту, ніж сказано. Ці маленькі словесні шедеври не дають кінцевого результату судження, а немов пропонують знайти його. Думка в них висловлена легко та витончено, й у реципієнта складається ілюзорне враження, що до висновку він дійшов самостійно.

Для прикладу, назву лише кілька таких висловлювань: «Немає гарніше ніде, як у нашій світлиці. / Із маминих рук найсмачніша у світі вода», «Черпаєм добро, як у спеку снагу із криниці, / Із рідного дому й землі, що

завжди молода», «З літами все, як листя облітає. / А в пам'яті лишається лиш мить», «Твої слова гарячі, як жарини. / Крижинами холонуть на вустах», «Так боляче, немов помив хтось руки / У чистому, як сльози, джерелі», «Та ж, мабуть, найсвятіше почуття – / Кохать, не вимагаючи кохання» тощо.

Поезія Тетяни Пишнюк напрочуд мелодійна. Тож не випадково, що окремі вірші зі збірки уже покладені на музику і звучать в ефірі радіопередач. Так, скажімо, Світлана Кас'яненко, заслужена діячка естрадного мистецтва України, виконавиця авторських пісень, очільниця мобільної концертної волонтерської групи «Вольниця», написала музику до віршів «Не витрачай на спогади життя...», «Посивілими дорогами...», «Ніч грала на арфі місяця...». У виконанні Світлани Кас'яненко ці пісні вперше і прозвучали.

Тетяна Мірошніченко створила мелодію на слова поезій «Ловив моїх метеликів – яскравих наче літо...» і «Так близько до літа». Вона ж їх і виконує.

В одній із поезій «Коли сніг за твоїм вікном...» є такі рядки: «*І залишаться лише сліди, / Як на пам'ять автограф зухвалий*».

Серед розмаїтих пам'яток історії та культури рукописні пам'ятки посідають особливе місце. Вони – неповторні. Найдосконаліші копії неспроможні підмінити оригінали, написані рукою Шевченка, Франка чи, зосібно, Лесі Українки, саме через те, що позбавлені енергії творця, яка безпосередньо через руку переходила в літери. Рукопис літературного шедевра – це справжній духовний скарб, безцінне автентичне першоджерело для осмислення творчої індивідуальності письменника в усьому її спектрі – особистість митця, його світогляд, індивідуальний стиль тощо.

Отже, справжню поезію визначають не збірки, не нагороди, а передовсім талант. Він або є від природи, або ж автор ганяється за кількістю видань, премій та інших матеріальних благ, переконуючи себе самого та інших у тому, що упіймав Бога за бороду. Однак усе це, звісно ж, із літературою не має нічого спільного. Справжнім поетом може бути лише та мистецьки обдарована особистість, яка зуміє впустити живе життя в ліричні рядки, строфи й вірші, відкриє нові теми чи грані у традиційних, здавалося б, темах, по-новому скориставшись як унормованими версифікаторськими засобами (метрикою, ритмікою, фонікою), так і власними експериментаторськими здобутками.

Поетична збірка Тетяни Пишнюк «На околиці літа спілого» – це зухвалий автограф таланту, всесвіт в оптиці образу.

Ось лише кілька зразків образів-самоцвітів: «*Як тріпочуть слова! / Мов*

метелики в теплих долонях», «Заблукала в місті абрикоса / Пахне, як у мами під вікном», «Ще не час мені, мабуть, випасти / Із коліски долонь твоїх», «Вже день згорнув намочені вітрила...». Так побачити прикмети життя, а, зрештою, і цілий всесвіт може лише жінка, щедро обдарована поетичним талантом.

Відзначу також якісне поліграфічне виконання збірки, офсетний папір, тверді обкладинки, зі смаком зроблене художнє оформлення : картина на обкладинці належить пензлю Світлани Сальної, ілюстрації до розділів здійснені Миколою Опанашуком, екслібрис – Євгеном Удіним.

У добу лихоліття німецько-радянської війни 1941–1945 рр. Павло Тичина від імені окупованого нацистською гіддю українського народу гордо проголосив:

*Щоб жить, ні в кого права не питаюсь!
Щоб жить – я всі кайдани розірву!
Я – стверджуюсь. Я – утверждаюсь.
Бо я – живу!*

Тетяна Пишнюк під час новітньої ординської навали путінських заводників написала й видала збірку поезій – справжню художню перлину, яка саме так виражає і образ нескореної ліричної героїні, і долю всього незборимого українського народу, його жагу життя, енергію творення, високий ідеал справедливості, а тим самим геній безсмертя.

Тішу себе надією, що кожен, хто візьме до рук поетичну збірку «На околиці літа спілого» Тетяни Пишнюк, отримає естетичну насолоду від спілкування з талановитою авторкою, яка в буденних речах уміє розпізнавати неповторні самоцвіти – цвіт самої душі, що не купується й не продається ні за які гроші.

Володимир КУЗЬМЕНКО,
м. Київ

ТРИ ГОЛОСИ, ДВА ПОКОЛІННЯ – ОДНА ЕПОХА?

Листи двох поколінь / Упорядник Юрій Роговий. – Полтава : Дивосвіт, 2017. 164 с.

Потреба в упорядкуванні приватної кореспонденції увиразнює багато-векторну вартість листів, вмотивовуючи навернення уваги на українську епістолярну традицію. Значна за обсягом, розмаїта за змістом, багата на емоційну місткість спадщина письменницької письмової комунікації матеріалізує творчі контакти, сповнені «оголеності» різновекторного внутрішнього світу, відкриваючи простір для інтерпретації як особистісного, так творчо-літературного потенціалу автора. Видання листів з неформалізованими думками, переживаннями письменника окремим виданням не тільки виконує меморіальну функцію, сприяє збереженню джерельної бази відповідної епохи, а й реконструює портрет автора, дозволяючи простежити еволюцію переродження його світогляду, переконань чи внутрішнього стану. Без свідомого занурення в психосвіт письменника з метою прочитання його світоглядного простору якісна інтерпретація його творчості неможлива, оскільки художнє «Я» деякою мірою є індикатором особистого «Я» автора.

До видання «Листи двох поколінь» увійшли листи Петра Ротача (1925–2007 рр.) до Феодосія (1925–1992 рр.) та Юрія Рогових, що в сукупності репрезентують в основному ділове – літературно-професійне – ставлення дописувача до адресантів без надмірного вияву особистої приязні протягом 1962–2007 рр. (перший лист датовано 2 серпня 1962 р., а останній – 25 березня 2007 р.). Книжку розділено на дві нерівноцінні частини: листів до Феодосія Рогового значно менше через епістолярну паузу внаслідок особистого приятелювання в Полтаві в 60–70-х роках, – усього 37; листування відібрано окремо як до батька, так і сина без поривання хронологічної тяглості, причиною якої є початок ведення письмової комунікації Юрія Рогового з Петром Ротачем незадовго опісля смерті батька, зумовлену спробою видати збірник спогадів, – усього 83 листи до сина. В архіві Петра Ротача близько 80 листів – «*правдивих свідків життя і творчої діяльності*» (Ротач П.) – до Феодосія Рогового – у «Листах двох поколінь» подано не всі.

Після кожної з частин наведені примітки до листів з розкриттям неочевидних деталей. Подібне надання присутніх коментарів свідчить про їхнє ретельне опрацювання та виведення з тіні непрозорих свідчень і дає змогу

говорити про видання як одне із фахово підготовлених, якщо врахувати скрупульозність підходу. Перспектива книжки не в заявці на публікацію чи її активному обговоренні, ще гірше – в очікуванні на нього, а в ставленні до її виходу у світ, коли автор чи упорядник усвідомлює відповідальність за прихід до людей із результатом. Так і з листами: це не додаток у кінці книжки, а живий відбиток найповнішого розкриття особистості автора, що також входить у його творчий доробок, на протигагу мимовільному передруковуванню епістолярій потребує глибшого занурення в його аспекти.

Рік народження (1925 р.), подібність пережитих обставин (трагедія 1932–1933, війна 1939–1945, радянський тоталітаризм), перебування в Німеччині, наслідки «остарбайтерства», спільні знайомі та друзі зумовили передумову взаємної приязні, закроєної на виопукленні теплоти листувальної віддачі, а природний хист до літератури та – підкреслю – україноцентричність – стали визначальними у довірливій відвертості полтавських письменників – Феодосія Рогового (1925–1992 рр.) та Петра Ротача (1925–2007), – яка частково реалізована в щирості оцінки: *«Нарешті скажу: я в захопленні від таких речей, як «В об'їзд», «Тодось», «Полонини». Ці оповідання виліплено в «тютюнниківській» майстерні. (Що не кажеш, а це одна «школа», і буду твердити це, якщо навіть сперечатимеш)». Під «школою», за означенням Петра Ротача, варто брати до уваги художньо-стильову виокремлюваність письменників, що визріли на етнічно-полтавській основі.*

В одному із листів до Григора Тютюнника Феодосій Роговий, обурюючись на неаргументоване викривлення сприйняття «Свята останнього млива», писав, що це той роман, який потрібно більше відчувати, аніж намагатися зрозуміти, натомість у «Листах двох поколінь» Петром Ротачем виокремлено «Окремі сторінки», які «гідні бути названі класикою», бо «Це, скажу тобі одверто, не Гончарове «розумування»». Найбільш розлогу оцінку прочитуємо у фрагменті з епістоли: *«Стиль твого письма – ліричний – сильніший, ніж у Гончара. Це я тобі кажу, як відчуваю. Дуже доречно*

вкраплення пісень і віршів (твої?). А характеру! Трагічні, комічні – ти однаково талановито володієш тим і тим жанром. Навіть там, де образи негативні, ти не перебориш. Душа твоя людинолюбна – і це похвально. Ну а мова – це окрема стаття. Я напідкреслював у книжці чимало слів, які чую вперше, чимало новотворів, до яких не висловиш претензії: зрозумілі, свіжі, красиві... Мова ллється плавно, як лилась колись вода Сули. Ти й філософ, я підкреслив не один «крилатий вислів». – «Свято останнього млива» є центральним для Феодосія Рогового: це книжка його життя – зокрема, квінтесенції почуттів, що відіграла ключову роль у творчому вкорінненні, тому, якщо брати до уваги всю епістолярну спадщину – листи до/від письменника, як спроби із виданням, так і літературно-критичні зауваги-оцінки роману становлять осердя частини листування.

Є письменники, які довіряють, відаючись, листам настільки, що творять себе в них або ж вони викристалізують із них інший образ, бо є ті, чия художня творчість значно слабша, аніж епістолярна. Листи Петра Ротача до Юрія Рогового, як і до його батька, стилізовані під літературно-критичні мінірецензії, – у виданні є окремі яскраві зразки, які наче є органічним продовженням/доповненням його творчості не підтримкою дружніх зв'язків. У них відсутня глибока трансформація емоцій чи почуттів – власне, немає надриву чи сплеску особистого, данину яким автор, уникаючи у творчості, віддає при їхньому написанні. Є лишень поодинокі наведення контурів скарги на здоров'я, власне самопочуття: *«Загалом почуваюсь виснаженим, втомленим вкрай. Останні три тижні мордувала мене простуда, лишився кашель і слабкість неймовірна»*, – усе інше в основному – література, усього не наводитиму, тільки як приклад: *«Ніла Підпала прислала і мені «Сковородинські думи». Автобіографію Вол. Підпалого я отримав для «Літературної Полтавщини», і вперше вона була використана в словнику, а вдруге в зб. «І слово, і доля, і пам'ять». Це третя публікація. «З листа» – це ні до чого»*.

Листи Петра Ротача, з одного боку, відображають письменницькі зацікавлення й професійні ідеали, відданість красназавчій праці, а з іншого, захоплюють стилістичною майстерністю, плавністю манери побудови речень, уникнення фрагментальної обірваності, максимальним виповненням інформаційного змісту та місткістю, відсутністю надмірного пафосу висловлювань, де має перевагу незамасковане обличчя автора і перебільшення оцінки чужої творчості, зокрема Феодосія Рогового. Книжка наче становить професійний щоденник Петра Ротача, оформлений під листування до Феодосія та Юрія Рогових, наскрізною ниткою листів є численні авторські задуми, закроєні на літературній включеності автора.

Останнім реченням означу, що люди, про яких ідеться в «Листах двох

покоління» і які у виданні – в епіцентрі уваги, – письменники Полтавщини: Феодосій Роговий (1925–1992 рр.), Петро Ротач (1925–2007) і Юрій Роговий. Це три різні голоси, один із яких – свідок двох поколінь, яких недарма об'єднала одна епоха...

ФЕОДОСІЙ РОГОВИЙ – ГРИГІР ТЮТЮННИК: ЛИСТУВАННЯ

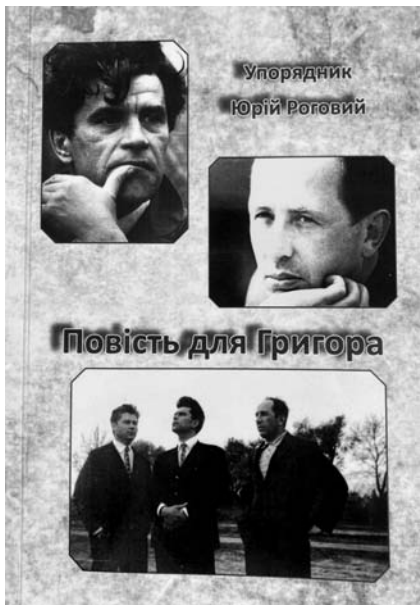
Повість для Григора / Упорядник Юрій Роговий. – Тернопіль: «Золота Пектораль», 2021. 96 с.

*«Життя повинно породжувати життя.
Навіть через смерть.*

*Григор Тютюнник і Феодосій Роговий сьогодні
серед тих мислячих українців, які усвідомлюють,
що Слово є ключем до вічності».*

Євген БАРАН,
з передмови «Полтавські ізгої»

Для максимально повного відтворення творчої індивідуальності письменника неабияку роль відіграють листи: прочитання приватної кореспонденції – «своєрідного синтезу *ratio* й *emotio*» (М. Коцюбинська) –

дає змогу не тільки ідентифікувати прояв міжособистої симпатії та приязні, а й доповнити штрихами до біографії не спотвореними «сухими» фактами, підвладними кон'юнктурі, а живим, індивідуальним, вільним від зовнішніх – а іноді і внутрішніх – впливів, голосом автора. Те, що до епістолярію – інтимного документа – не надто активно звертаються критики і літературознавці (дехто з них не виокремлює його як повноцінний жанр), залишатиметься паралельним до справжньої вартості листів як якісного матеріалу для наукових інтерпретацій і можливості якнайглибше проникнути в схованки психосвіту письменника.

Перспектива «Повісті для Григора» в тому, що спогади в будь-якій формі – завжди повернення насамперед до тих, з ким залишаєшся наодинці з собою в роздумах над тим, що, чому болить і де не перестає боліти, а іноді вони є спробою втечі від хаосу суспільства, яке породжує численні трансформаційні зміни, від яких здебільшого варто шукати порятунку. Так складаються обставини, що поки людина живе, нам – невідомо чому – здається, начебто її присутності надто «багато», а коли відходить у вічність, тонемо в журбі за нагодою зустрічей, яким не судилося віднайти втілення, або ж усе рідше, а то й узагалі жодного разу, не знаходимо часу для спомину.

Упорядкуванню видання до 95-ої річниці Феодосія Рогового та 90-ої Григора Тютюнника завдячуємо Юрію Роговому – синові Феодосія Рогового (1925–1992). За структурою книжка складається з: передмови (Євген Баран) – однойменного спогадового матеріалу із вкрапленням фрагментів епістолярного діалогу (Ю. Роговий) – Ф. Роговий – Гр. Тютюнник: листування – Ф. Роговий. Три новели про Григора – Ю. Роговий. Вірші-присвяти – Додатків: Ф. Роговий «Чумаки», «Шановні...», «Проза Майстра», Вибране «Коріння» – Післяслова: 1) Л. Зубак «О, мій ти абсолютний, чесноку!»; 2) П. Ротач «Я вмираю, щоб ожити біля Тебе!».

Приватна кореспонденція Феодосія Рогового – Григора Тютюнника становить одну з основних частин видання: усього листів – 29, їхнє написання тривало протягом 1969–1980 років: перший лист Григора датовано 12.01.1969 р. (Київ), а останній Феодосія – 17.02.1980 р. (Устимівка, неділя; удосвіта, коли не спалося); 13 із них належать Григору Тютюннику (4 з них подані у формі короткого привітання-листівки). У змістовному плані більшість із них не є надто інформативно розгалуженими: виклад присутній, лаконічний, із фрагментами щоденно-побутового життя, а введені поміж них настроєві акценти дають змогу синхронно відтворити емоційний стан адресатів та становище, опинившись у якому, вони відточують власну літературну працю. Щодо останнього – зачитуємо: *«Писати нічого не писав, бо не було настрою. Читав, слухав балачки, як хтось заходив, занотовував гарні слова й вирази і дивився у вікно, як мете сніг. Так і поїхав, нічого путнього не зробивши»* (Гр. Тютюнник – Ф. Роговому, Київ, 19.02.1971 р.).

Подані до кожного з листів доречні коментарі з ідентифікацією окремих подій і коротка інформація про згаданих осіб свідчать про ретельне опрацювання листування їхнім упорядником. Із них дізнаємося не тільки про теплі взаємини «полтавських ізгоїв» (Євген Баран), а й про розвиток справ, пов'язаних із виданням «Свята останнього млива», для цього чималий внесок уніс Григір Тютюнник – в одному з листів прочитуємо: *«Приїхав позавчора, а вчора бачив Загребельного, і він сказав те, що я знаю, на чому стонадцять разів знаюся: роман пречудесний, його треба друкувати»* (Гр.

Тютюнник – Ф. Роговому, Київ, 27.08.1977 р.). Також автор роману мимоволі апелює до емоційної, інтуїтивної сфери його сприйняття, а не до суто раціонального – шаблонного – аналізу, який здебільшого за суттю – профанація Слова: *«Та ще й такий роман, який треба більше відчувати, ніж розуміти...»* (Ф. Роговий – Гр. Тютюннику, 15.03.1977 р., середа, Полтава).

«Остаточно й на все життя згоден з Діогеном: щоб менше страждати, треба менше хотіти», – ідейна домінанта обрамленої новели «Засумнівався повірити Платонові» Феодосія Рогового про Григора. *«Тепер я остаточно повірив, що все прочитане осідає, мов полова, в коморі пам'яті, а потім – треба чи не треба – впливає звідти на поверхню точнісінько в такій самій формі»*, – такий глибоко особистий початок «Пам'яті одного дня», де, як і в попередній, немає діалогу, однак присутня екзистенція роздумів над суттю буття, а останній рядок як апострофа (звернення до неживого/відсутнього, як до живого): *«Коли мене не стане, ходи до мене на могилу... Говори зі мною, як із живим, і я завжди для тебе живим буду»*. Адже спільним знаменником до цього є те, що, окрім листів, також подано три спогадові – за визначенням автора – новели, однак, прочитавши їх, зауважимо: вони не зовсім новели: немає кульмінаційного моменту – бодай одного, надто напруженої оповіді, виразних незвичайних героїв у незвичайних обставинах. Окрім цього, вони не зовсім про Григора Тютюнника: це швидше за все мимовільний лет почуттів автора, наболілих споминів, передбачень на майбутнє, що вирізняються несхожою на чиюсь манеру автора та оригінальністю втілення ідеї.

Як додаток подано оповідання Феодосія Рогового «Чумаки», відредаговане Г. Тютюнником, з двома видами правок; саме з нього розпочалося їхнє знайомство у 60-ті роки ХХ століття: Григир прочитав його. Також подано три схвальні рецензії-відгуки на прозу новеліста. Як післяслово Л. Зубак – вона ж захистила дисертацію про творчість Ф. Рогового – пише про взаємини двох письменників, а Петро Ротач подає уривок зі статті «Слово, в крові запечене. Феодосій Роговий у спогадах і листах», де коротко окреслює контури як міжписьменницьких взаємин, так і листування.

Якщо про Григора Тютюнника знають, його творчістю ще цікавляться, зачитуються новелами та оповіданнями, де багато людського – Людини насамперед, то спадщина Феодосія Рогового залишається в тіні будь-якої уваги. Проблема в тому, що наше літературознавство і критика (якої, мабуть, таки, немає, – якщо говорити про об'єктивність та справедливість оцінки) здебільшого сідає на шпагат між кон'юнктурою, часто обмежуючись авторами, що не мають надто високих естетичних вимог до себе і почуттям обов'язку, а ті, хто чинить спротив «тенденції», майже не впливають на стратегію розвитку літературознавчої науки. Однак те, що є ті, хто не втом-

люється дбати про видання таких книжок, не може не тішити. Залишається побачити, і... – прийти...

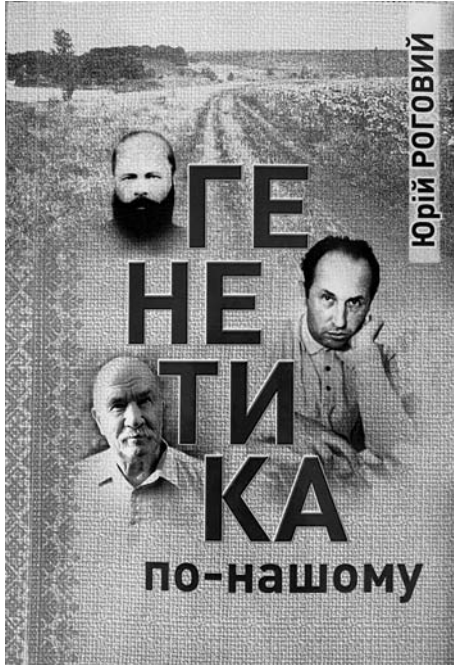
А все тому, що *«Життя повинно породжувати життя. Навіть через смерть. Григор Тютюнник і Феодосій Роговий сьогодні серед тих мислячих українців, які усвідомлюють, що Слово є ключем до вічності»*, – Євген БАРАН, з передмови «Полтавські ізгої».

ЛІТОПИСЕЦЬ ГЕНЕТИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ

Роговий Ю. Ф. Генетика по-нашому. *Есеї, нариси, відгуки*. – Полтава : Дивосвіт, 2023. 172 с.

Будь-яка книжка, зафіксована виходом у світ, заслуговує на місце, навіть якщо вона не несе за собою жодної вартості: ані естетичної, ані художньої, ані культурної/історичної, – її поява дає змогу свідчити про збереження активного ведення видавничої діяльності, що є однією з чи не найважливіших умов для перспективи розвитку літературного процесу. Майже повторю за собою, якщо скажу, що будь-яка книжка важлива: це спроба автора ведення діалогу не тільки з потенційним читачем – із собою. Якщо рівень її написання не відповідає вимогам, то літературно-критична оцінка не те що зміститься в бік суцільного висловлення недоліків – її не буде: краще змовчати, наче нічого не відбулося. Але коли мовчать про книжку, яка заслуговує, щоб про неї говорили, якій непросто віднайти місце під літературним сонцем, а ще – вивести її з тіні уваги намагається людина, настирливо віддана обов'язку, – то залишається єдине: вірити в нетлінність пам'яті того, що вдалося очистити принаймні від сажі непотрібності, втілити в реальність.

Людина не помре – житиме, поки до неї повертаються, щоб згадати: тільки захам на забуття – справжня смерть; саме тому «Генетика по-нашому» чергова спроба Юрія Рогового дати голос пам'яті про несправедливо забуту, залишену на одвірку уваги постать; її появі передують вихід у світ кількох книжечок тривіршів-хоку, видання романів «Поруки на батька» (2022), епістолярію «Моє життя – то творення любові» (2022), «Повість для Григора» (2021), «Листи двох поколінь» (2017), «Добрий день хай буде Вам!» (2016) та інші. Оригінально обрамлене фрагментами з епістолярного діалогу між Феодосієм Роговим та Григором Тютюнником зібрання есеїв, нарисів, відгуків уміщує окремі – найбільш виразні за емоційною домінантою та місткістю, відібрані на смак упорядника, – листи: як ті, у яких висловлено схвалення творчості Феодосія Рогового, зокрема внаслідок прочитан-

ня «Свята останнього млива», так стосовні професійно-літературних, дружньо-особистісних взаємин, що становлять гармонійну їхню репрезентацію та повноту гуманістичного ставлення співрозмовників одне до одного.

Завдяки оформленню вибрані уривки листів Григора Тютюнника, Бориса Харчука, Анатолія Дімарова, Григорія Білоуса, Віталія Ковалю, Володимира Підпалого, Віктора Астаф'єва, Володимира Яворівського, Івана Чендея, Михайла Булаха, Степана Сапеляка, Леоніда Первомайського, Михайла Іванченка, Григорія Нудьги, Семена Жураховича, Петра Ротача становлять враження індивідуального епістолярного паспорта: подані структурно, попередньо опрацьовані Юрієм

Роговим, зі знімками автора, короткими біографічно-письменницькими відомостями та вкрапленнями рефлексій як на початку, так у кінці; окремі текстові сегменти листів доповнено деталями, що увиразнюють змістові контури епістоли, виводячи на поверхню приховане або ж – фрагментарно наведені записи.

Чи не вперше подано в окремому виданні доноси Федора Тютюнника (1929–2003) – листи до редакції «Зорі Полтавщини», друковані в тогочасній періодиці. Що стосовне того, ким він є Григору Тютюннику (1931–1980), – у книжці розбіжності: відповідаючи на запитання щодо дружби Феодосія Рогового, поданому як інтерв'ю наприкінці «Генетики по-нашому», Юрій Роговий називає його племінником, але, перегорнувши сторінки до середини, прочитаємо: «...Жили на світі письменники брати (по батькові) Тютюнники – старший Григорій і менший Григір. Народилися вони в селі Шилівці на Полтавщині. Тут же народився й Федір Тютюнник, теж письменник, їхній далекий родич а чи, може, просто однофамілець: у селі було багато Тютюнників», – з матеріалу Анатолія Шевченка.

Наводжу фрагмент із початку однойменного матеріалу Юрія Рогового, де йдеться про рід, а останнє, що прочитається, – не роздум із розділом знаком – онтологічне питання: «...Я міг би стрітися з прадідом Олексою (коли

б не 33-й). ...Я міг би гратися з дідом Кирилом (коли б не 44-й). ...Я міг би говорити з Батьком Феодосієм (коли б не 92-й). ...І коли мені кажуть про гени – я питаю більше сам у себе: де вони взялися і від кого саме?». Звідси дізнаємося про прадідів Олексу Єлисійовича Копила і Луку Васильовича Рогового, про яких упорядник знає від бабусі Марії Олексіївни (вона у 1959 р. переїхала в глобинську Устимівку); про дідів Кирила Рогового та Тимофія Міхненка; про учительське митарство Феодосія Рогового, що бере початок у 1950 р., воно ж і зумовило його знайомство із майбутньою дружиною, а в 1952 р. в них народився син Борис; про перші творчі спроби батька...

І хоча можемо тільки уявити, як непросто Юрію Роговому, скільки разів підкрадалися сумніви щодо доцільності видань, які видає здебільшого власним коштом, визнаємо: у цьому разі цінним є не тільки меморіальне видання, а й те, скільки зусиль докладено задля реалізації задуму. Так, це не класичне письмо, не кожен читатиме, пересічний читач споглядатиме з нерозумінням на обличчі «навіщо?», але це те, що доповнює важливими штрихами образ того, хто залишив після себе у творчому доробку роману, оповідання взірцевого рівня («Провідини», «Свято останнього млива», «Поруки на батька», «Великі поминки» та інші).

Пам'ять про рід продовжує життя, зумовлює почуття духовної невичерпності живого зв'язку з предками, здатна наповнювати внутрішнім – дещо сакральним – відчуттям себе як людини зі збереженою місткістю минулого, яке зумовлює майбутнє, збагачує змістом теперішнє тільки тоді, коли є розуміння важливості захисту родинного простору. Торуючи літературний шлях, письменник тільки тоді здобуде право на голос, який не ранитиме відлунням беззмістовного словесного вітру, коли без щонайменшого грама остраху чи сорому продовжуватиме жити в лабіринтах родинних історій, здійснюючи неодноразову спробу віднайти його початок, щоб зрозуміти «ким ти є?», перш ніж намагатися означувати дійсність.

Досить? Я б могла продовжити, але ж... «...вхопишся за одне, а потягнеться вервечка...».

На цьому я справді закінчу, поставивши крапку.

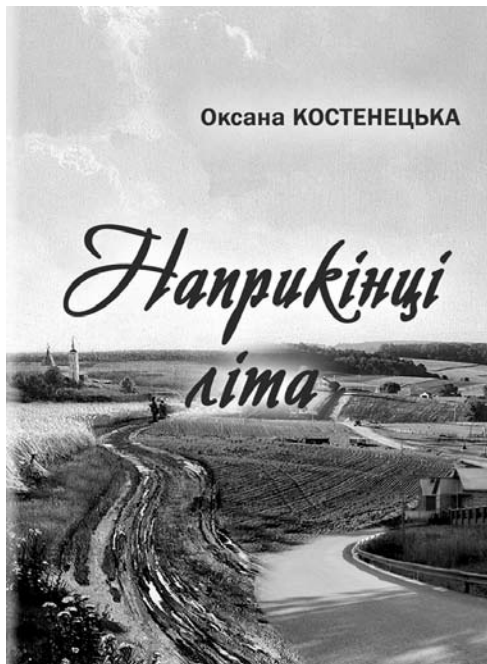
Тетяна ТОРАК,
м. Івано-Франківськ

З ВІРОЮ У ПЕРЕМОГУ

Оксана Костенецька. Наприкінці літа: Роман. – Ніжин: Видавець Лисенко М.М., 2025. – 232 с.

Насамкінець осені, у Ніжині, побачила світ нова книжка званої на Чернігівщині письменниці, яка народилася у селищі Вертіївка, але вже багато років мешкає у містечку Борзна, Оксани Миколаївни Костенецької «Наприкінці літа». Авторка добре відома шанувальникам «красного письменства» Поліського краю своїми попередніми книжками: збіркою оповідань «Кохання з особливими потребами» (2016) та повістю «Ціна помилки» (2018). Уже тоді допитливий читач звернув увагу на самобутність стилю письменниці, її особливу увагу до мови творів, неординарність створених художніх образів. А уважні критики відзначили її вміння не обмежуватися змалюванням героїв, а перекидати місток від них до реального життя, у складні перипетії сьогодення. І вдячний читач став очікувати на нові твори авторки.

І вони не забарилися... «Наприкінці літа» – за жанром соціально-побутовий роман, який увібрав у себе картини буденного життя кінця 90-х років ХХ століття і світанкові роки століття ХХІ-го. Роман має присвяту. Він присвячений світлій пам'яті посестрі по літературному цеху, чернігівській письменниці Ганні Арсенич-Баран. Назва твору глибоко символічна. Сама авторка визначає її так: «*Наприкінці літа*» – зовсім не про природу в часовому вимірі, а скоріше – про людську присутність у цьому світі в найпрекраснішу пору свого життя». Щоправда вже у пору людського прив'ядання.

Твір оригінальний за своїм сюжетом. Окрім провідної сюжетної лінії твору – життя головної героїні роману композиторки-аматорки Любові із її щоденними побутовими клопотами, – існує і паралельна сюжетна лінія іншого твору, історичної повісті про долю гетьмана Лівобережної України Івана Скоропадського, яку описав її брат Сашко, перебуваючи у в'язниці. Ці сюжетні лінії у романі досить майстерно переплітаються, створюючи неповторний перегук століть у минувшині і сьогодні України. У передмові сама авторка зізнається, що *«ніколи не думала, що можна одночасно йти двома дорогами... У цьому разі те, чим ти живеш, дедалі тісніше переплітається з тим, що озивається до тебе, виринаючи з минулого»*.

Головна героїня роману, Любов Петрівна, жінка середнього віку і середнього достатку. Має чоловіка Віталія, а разом з ним і цілу низку проблем, пов'язаних із «кризою середнього віку». Має сина Сергія, студента художнього вишу, який закоханий у неповнолітню доньку місцевого бізнесмена. За канонами сюжету соціально-побутового роману батько дівчини проти таких стосунків і всіяко протидіє їм, скочується аж до злочину.

Головна героїня роману змальована яскраво і психологічно вмотивовано. Відчувається, що письменниця добре розуміється на проблемах жіночого буття і її героїня наділена рисами автобіографічного змісту. Принаймі сюжетну лінію головної героїні в романі виписано зримо і цілком вмотивовано. У творі зображено низку другорядних жіночих образів провінційного містечка. Кожна з них має свою історію, свій стиль і запити у житті.

Цікаво і самобутньо у творі зображено образ брата Любові – Сашка. Це саме він стає об'єднуючою ланкою ланцюга подій, який поєднує історичне минуле України ХУІІ століття і наше сьогодні. У юнацькі роки, потрапивши до в'язниці за ненавмисне вбивство, він жорстоко карається скоєним, виводить його із депресії зустріч-сновидіння зі своїм пращуром, гетьманом Лівобережної України Іваном Скоропадським. Не буду вдаватися до переказу сюжету твору, зазначу лише одне – саме ця зустріч укріпила його у вірі, зміцнила і загартувала національний дух, зберегла його для суспільства. Піймав себе на тому, що подекуди історичний сюжет твору більше захоплював мене, аніж картини сюжету реалістичного.

Особливо яскраво змальовані у творі романтичні почуття любові гетьмана Івана Скоропадського та знахарки Устини Шумейко. Це кохання народилося і розквітло саме наприкінці їхнього літа у віковому плані, бо за вікном лютувала зима, яка вихолощувала від тепла не лише людські житла, але й людські душі. Але їхнє кохання витримало усі завірюхи та сніговії

і розквітло повною мірою, хоча на заваді ставали життєві перешкоди та обставини. Знахарка Устина народилася, як і авторка роману, у Вертіївці. Це духовне єднання батьківщиною робить обох жінок духовно близькими і зрозумілими для читача. Вони немов би доповнюють одна одну через роки і століття.

Хочу зазначити, що, працюючи над обома сюжетами, авторка виявила справжню високу художню майстерність і винахідливість розводячи композиційні частини текстів по завчасно підготовлених місцях. Закінчується роман, як і будь-які твори соціально-побутового спрямування «хепі-ендом».

Люба виявляється талановитим композитором, а її записані у простому нотному зошиті мелодії мали успіх за кордоном. Вона виїздить до Англії і звідти допомагає коштами Україні, яка бореться з ворогом. Її син Сергій та брат Сашко вступають до лав Збройних сил України і боронять рідну землю. Сашко отримує важке поранення, але, дякуючи своєму духовному єднанню із історичними пращурами, лишається жити. Він бореться за життя і залишає для усіх нас віру про незборимість українського духу, українського війська.

Написано цікавий, самобутній художній твір і я, вітаючи автора з вагомим творчим здобутком, пропоную своїм колегам з літературної спілки «Чернігів» рекомендувати роман Оксани Костенецької «Наприкінці літа» на здобуття обласної літературно-мистецької премії імені Михайла Коцюбинського у номінації «Проза».

Олександр ЗАБАРНИЙ,
член НСПУ

ПОЕЗІЯ З ЛЮБОВІ І БОЛЮ

*Тетяна Яковенко. Цілувати... (Війна. Життя. Любов) Поезії.
Вінниця: Едельвейс і К, 2025. 120 с.*

Коли почитаєш книжку, в якій думки автора світоглядно суголосні з твоїми, з твоїм розумінням того, що відбувається з нами, в Україні, у світі, з твоїм болем, спричиненим війною, то глибше усвідомлюєш, що ти не самотній, що народ наш не вдасться знищити нікому. Нещодавно я отримав такі книжки з Вінниці від Тетяни Яковенко, які щойно побачили світ. Зокрема, збірку поезії «Цілувати... (Війна. Життя. Любов)» та збірку прози «Підземні дзвони». Вінничина – це унікальний край. Славний він не тільки неповторною красою природи, працьовитими людьми, а й глибокими літературними традиціями. Тут народилися такі велети художнього слова, як Михайло Коцюбинський, Михайло Стельмах, Анатолій Свидницький, Євген Гуцало. І нині продовжують традиції чимало талановитих митців. Серед них найяскравіша постать Тетяни Яковенко. Вона – видатна поетеса, прозаїкня, кандидатка філологічних наук, літературознавиця, педагогиня, громадська діячка. Заслужена працівниця культури України. З-під її пера вийшов не один десяток поетичних книжок. Це такі, як «Совість», «Автопортрет з конваліями», «Передчуття трави», «Спокуса сповіді», «Любов вам до серця» та багато інших. Також Тетяна Яковенко є авторкою багатьох книжок поетичних переспівів Святого Письма, в яких вона у художній формі переказує зміст біблійних текстів. Це – «Псалми Давидові»,

«Пісня над піснями», «Осанна, Господу, осанна», «Хвалімо Господа ім'я» та інші. Крім того, є авторкою багатьох наукових, літературознавчих та краєзнавчих робіт.

Нову збірку поезії «Цілувати...» я читав, відкладав і знову брав до рук... Книжка з енергетикою великої потуги, де ліричний голос озивається болем у кожній суголосній душі, спонукає її бачити і відчувати навколишній світ реальніше, проникати глибше в сутність нашого буття. Доля нашого народу, його майбутнє – саме ці мотиви домінують у творчості поетеси. Це та тривога, яка ніколи не пригасає в душі, не вгамовується. Поезія органічно вписується в реалії сьогодення. Вона світоглядно сакральна, божественна, за тональністю емоційна, максимально чесна, правдива і неймовірно вразлива. Таку поезію хочеться цитувати вголос людям, всьому світові, не стримуючи гніву.

*Кришиться сірий гравій.
У безкінечнім полі –
Стежка без вороття.
Незавершені справи.
Незакінчені долі.
Недожите життя...
Вдови щоночі стелять
Спогадів чорний шовк,
У крижані постелі
Мовчки лягають, щоб
Знову питати в Бога:
«За що?!»*

Хочеться вигукнути щосили: що ви робите, нелюди!? Звернутись до Бога словами поетеси: «Господи, Наші голоси пересихають Від болю і спраги, Знесилення, Стають все тихішими, Бо війна. Почуй нас, Господи».

Поетична книжка «Цілувати...» – це лірична сповідь зболеної душі про те, що діється на нашій землі, це емоційний гнів до тих, хто чинить нечуване зло нам українцям.

*Хто мамі сльозу витре
І поцілує в скроню?
Дзвенить кривавий вітер
В маків червоні дзвони.
Скільки Вас, чорнобривих,
Вічно – у цих полях?
Густо полита кров'ю
Рідна земля.*

А разом з тим, у кожному рядочку, слові так багато тепла і любові до воїнів-захисників. Поетеса якби звертається до самої себе, а разом з тим, до сумління страждених, всіх, хто став на герц з ворогом: «*Та не забудь, душе, слова життя, щастя, радість, перемога, милосердя, бо це заради них ти нині страждаєш і борєся з ненависним одвічним катом, бо в і й н а*». Почуття ліричного героя до свого народу, до простої людини, до природи, до рідного краю надто розчулені і ніжні. Сповідь чиста, як сльоза. «*І все повертаєшся впертою пам'яттю нишком туди, де в долині душа джерела не міліє, де хата, немов недоспалена ворогом книжка, біліє, біліє...*». В більшості своїй поетеса сприймає світ, природу, як живий організм, де все довкола в єдності, дещо біблійно, символічно, що зумовлює неповторні образи.

*Дзеркало ставу
Місячна стежка
Для кого
Може
Для влезлого в лід човна
Чи
Для цієї стеблинки аїру
В чорному сні води?*

У кожному вірші – цілий світ поетової душі. Поезія образна, з глибоким проникненням у внутрішній світ людини, її психологію. Пам'ять з дитинства, яка вона часом хвилююча. Рідне село, материні натруджені руки, її лагідна посмішка, батьків сад, стежечка через околицю, по якій ходила босоніж, збиваючи вранішню росу, як сльозу, обвітрене поле, де пахне полин і синіють петрові батоги, біди і болі людські, і перше кохання – все вкарбувалося в чутливу душу поетеси, як щось неповторне, незабутнє і святе.

*Це називається мряка.
Доц вицілює м'яко
Квітам зажурені личка.
Каже: «Вже осінь кличе!»
Каже: «Ви вже не квіти –
Завтра вас вип'є вітер!
Кваптеся стати насінням
З вірою у воскресіння!
З вітром не забариться
Віхола-сніговиця,
Білим вас зафарбує.
Дайте хоч націлююсь...».*

Кожний вірш – це вибух почуттів від любові до болю, це пережите і осмислене, це подив і захоплення красою світу, це теплий спогад з юності, де «річечка несміливо жибонить», де під ногами «листки шепочуть тобі свої дивні для нас імена, просять їх пам'ятати...».

*Тінь мереживна од вишині –
Бризки золоті
Там, в минулому, в колишнім
Нашому житті.
Не зловив небесний невід
Молоді літа.
Пам'ятай мене з вишневим
Соком на вустах...*

Книжка «Цілувати...» – це філософія душі. Це глибока і ніжна поезія, яка спонукає людину не бути байдужою, наповнює її серце добром і любов'ю. Поезію Тетяни Яковенко хочеться читати, бо в ній магія слова, що пробуджує в серці щось святе, заряджає духом і енергією, бо в ній знаходиш себе, свої болі і тривоги. Вона допомагає нам боротися з ворогом і перемагати.

Михась ТКАЧ

ПАРАНДЖА ПЕРЕМОГЛА КПРС

Нотатки про книжку В. Половця «Афганський щоденник»

Я належу до більшості, яка погано орієнтується в політичному житті 97% країн світу. От, наприклад, існує та чи інша держава – мала чи велика, – але хто там президент або прем'єр, яка структура парламенту, я не знаю. Люди там якимось живуть, мають свою культуру, життєві інтереси, програми, ідеології. Погані чи прогресивні останні – чия це проблема? Кожна країна має власні цінності, свої духовні ідеали. Якщо вони не збігаються з вашими, то в чому проблема? Світ – це спільнота, де кожна країна є унікальною своєрідністю, неповторністю, витвореною протягом століть, а то й тисячоліть.

Здається, ця банальна істина має бути орієнтиром у будівництві взаємовідносин між державами. Народ повинен сам визначати, кого обирати лідером, яких героїв шанувати, що святкувати.

Але ж факт є фактом: світовий досвід дає численні приклади, коли з'являються зверхники, які починають диктувати сусіднім народам норми власної звичаєвості, нав'язують їм правила поведінки за своїми мірками та розуміннями. Приміром, В. Путін вважає, що українці мають говорити, писати, співати по-російськи. Головна теза путіністів – України як такої не було, а вона – відносно недавнє штучне утворення на російських землях з бандерівською символікою (тризуб). Тому, мовляв, вона повинна відмовитися від власної історії, культури та прийняти все це в інтерпретації Москви.

Книжка Володимира Половця «Афганський щоденник» (Чернівці: ПАТ «ПВК Десна», 2025. 240 с.), на перший погляд, ніби не про це. Автор, відомий на Чернігівщині історик, видав свої нотатки про події, свідком чи учасником яких йому довелося бути під час дворічного перебування в Афганістані.

Проте, як на мене, між подіями нинішнього часу й сорокарічної давності простежується певна спільність. Москва, незважаючи на зміну політичної ідеології, не відкинула свою імперську сутність. Щоденник В. Половця дає просто вражаючий фактаж на підтвердження цього. Автор записів, зроблених під час виконання місії, був не рядовим солдатом, а мав портфель високопоставленого партійного радника (їх було 15 в Кабулі+ 38

в провінціях, а загалом 60). Крім того, всі афганські структури, організації теж мали радянських радників (більше 5000¹), а також збройні сили (1800²), Царандой (міліція) і ХАД (орган державної безпеки). Фактично вони диктували афганцям, як діяти, що робити. Загалом цими та іншими питаннями в ДРА займався близько 9000 цивільних радянських спеціалістів, партфункціонерів (с. 130³).

Спочатку, в грудні 1978 року, Москва уклала договір про дружбу, добросусідство та співробітництво з «ленінцем» Нур Мухаммедом Таракі – генеральним секретарем ЦК Народно-демократичної партії Афганістану (НДПА). Потім, після його усунення з поста лідера партії 16 вересня 1979 р. та страти, приходу до влади нового радикального марксиста Хафізулли Аміна, «на допомогу» прийшла 40-а армія СРСР у формі окупації території та підтримки лояльнішого для Москви лідера Бабрака Кармалія. Його, у свою чергу, наприкінці 1986 р. замінили на «ще більш прийняттого» Мухаммеда Наджибуллу.

КПРС на контрольованих радянськими солдатами територіях почала створювати подібні для своєї країни господарські структури, парторгани, ідеологічні інституції. Побудувати соціалізм у феодальному Афганістані за 3-5-7 років виявилось надзвичайно складним завданням. Насаджена з Кабула земельна реформа за радянським зразком розкуркулення 272 тисяч середніх та великих зем-

¹ Крисенко, Д. Суперництво США та СРСР у Афганістані (1979-1989). (Сторінки історії міжнародних відносин завершального етапу «холодної війни»). Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 6: Історичні науки. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2013. Вип. 10. С. 364.

² Брейтвейт Р. Афган. Русские на войне. Перевод с английского А. Ширикова. Москва: АСТ, CORPUS, 2013. С. 190.

³ Тут і далі вказуються сторінки редакційної книжки.

левласників⁴ привела до опору, появи від 4000 до 5500 загонів борців з маріонетковим режимом⁵. НДПА, взявши на озброєння сталінські репресії 1937-1938 рр. як «передовий досвід», стратила відразу після Саурської (Квітневої) революції 1978 р. до радянського грудневого вторгнення 1979 р. орієнтовно від 12000⁶ до 27000 політичних опонентів⁷, зокрема мул, старост. Зрозуміло, це не додало їй прихильників.

Чистка «правильних» і «неправильних» ендепістів (у в'язниці потрапило до 8000 партійців⁸) закінчувалася, як правило, позбавленням життя останніх. Десятки, а то й сотні тисяч людей шукали від усього цього владного комуністичного крутіїства-свавілля, непередбачуваності захисту в сусідніх країнах.

Більшість мешканців країни була неграмотною. «Усе населення – віруючі, – записав у щоденнику В. Половець. – Усі від Б. Кармаля до міністрів відвідують мечеті» (с. 20). Це було для нього, секретаря обкому, незвично, не так, як у загалом атеїстичному СРСР. Незважаючи на активність радників «по виконанню рішень квітневого (1985 р.) Пленуму ЦК КПРС про надання допомоги афганським установам у виконанні постанови XV пленуму ЦК НДПА і рекомендацій Лойя Джирги» (с. 42), афганці навіть з керівної партійної верхівки не спішили розбудовувати попереднє своє буття під нові стандарти. У Москві вбачали вирішення проблеми у посиленні пропаганди, ідеологічної роботи. Тому скрізь, за цією директивою, мали працювати Будинки політосвіти, які кували б кадри ідейних ендепістів, функціонерів опори влади. Та вже й у керівному колі радників з цього приводу виникали сумніви. Ось В. Половець занотував слова одного з промовців на черговій нараді: «Доповідь В. Г. Ломоносова. Досі ми намагалися перенести в партію свій досвід. Сьогодні уже переконалися, що він не спрацьовує. Ну, скажіть, які агітатори і політдні в кишляках?» (с. 60).

Радники обурювалися, що їм доводилося писати доповіді, виступи для афганської партноменклатури. Прикметний щодо цього запис у щоденнику від 16.10.1985 р.: «Обідали усі радники в ідальні посольства. Цього разу

⁴ Слинкин М. Ф. Народно-демократическая партия Афганистана у власти. Время Тараки-Амина (1978–1979 гг.). Симферополь: Сонат, 1999. С. 30, 38.

⁵ Khristoforov V. S. The Afghan Events of 1979–1989: From Knowledge to Understanding and Recognition. Herald of the Russian Academy of Sciences, 2022, Vol. 92, Suppl. 1. S. 9.

⁶ Слинкин М. Ф. Народно-демократическая партия Афганистана у власти. С. 63, 138.

⁷ Kakar. M. H. Afghanistan: The Soviet Invasion and the Afghan Response, 1979–1982. Berkeley : University of California Press, 1995. P. 28; Saikal. A. Modern Afghanistan: A History of Struggle and Survival. London: I.B. Tauris, 2004. P.112.

⁸ Слинкин М. Ф. Народно-демократическая партия Афганистана у власти. С. 138.

ракетами посольства не чіпали. Переді мною поставили задачу – готувати свій розділ у доповідь Б. Кармаля на XVII пленумі ЦК НДПА. Я з самого початку заперечував таку постановку питання. Чому ми? Чому не афганці? Хай самі думають, що писати, адже їм виконувати рішення пленуму, а то потім вони скажуть – це не ми, нам написали шурави (росіяни), як вони це роблять кожного разу, коли стосується відповідати за провал. І, взагалі, я вважаю, що в обов'язки радника центрального апарату не повинні входити питання підготовки документів (доповідей, виступів, рішень, резолюцій і постанов). Інша справа – править ці документи» (с. 109).

Цікаво, що стиль бюрократії КППС дублювався в реаліях, абсолютно далеких до СРСР: «Ми допомогли їм організувати й провести пленум ЦК. Це вже 15 пленум, на який ми пишемо правильні рішення, а вони залишаються на папері. Афганські маси схильні до розмов, але актив боїться киш-лаків, боїться туди їхати. Наше завдання – змусити їх це робити» (с. 47).

Партійні радники займалися й відкриттям шкіл, дитсадків, сприяли роботі вишів, газет, видавництв, друкарень, допомагали в написанні підручників, підбирали кандидатури перспективних молодих афганців для навчання в СРСР. Ця освітницька, гуманітарна місія, з одного боку, ніби виправдовувала їхню присутність в афганському просторі. Вони щиро вірили, що несуть прогрес, добро, знання представникам місцевих племен. А з іншого боку, ідеологічна складова радянського контингенту допомогла у формі соціалістично-ленінських постулатів та орієнтирів (диктатура партії, релігія – допустима, але вона – пережиток минулого) була головною основою невдоволення в афганському середовищі. Організація світської освіти для дівчат, заохочення не носити паранджу часто сприймалися в консервативних сільських провінціях як загроза традиційним цінностям та сімейному устрою. «Приїжджайте до нас за рік – і ви побачите, що наші мечеті виявляться пустими»⁹, – так лідер НДПА Таракі ідеалістично сподівався вирішити проблему з вірою в 1978 р. в розмові з високопоставленим генералом КДБ В. Крючковим. Проте розстріл 500 вождів племен¹⁰, запрошених до Кабула на переговори, зневажання ісламського чинника, традицій, системи племінних, кланових та етнічних зв'язків створили потужну стіну спротиву прокомуністичній владі. Це дало привід мусульманському духовенству оголосити джихад – релігійний обов'язок кожного вірянина захищати свою віру, родину й землю.

Про перекося, злочини владної верхівки ендепістів у 1978-1979 рр. знали у Москві, обурювалися репресіями, але все-таки вирішили допо-

⁹ Крючков В. Личное дело. Москва. Олимп, 1996. Ч. I. С. 191.

¹⁰ Там само. С. 195.

могли дружній за духом НДПА виправити недоліки, знайти порозуміння з племенами під захистом радянських дивізій. Військові операції по знешкодженню моджахедів лише додали жертв з обох сторін (з 1978 по 1987 рік загинуло 876 825 афганців, з них 650056 чоловіків і 227769 жінок¹¹, а населення країни зменшилося загалом на 3 мільйони осіб¹²).

В. Половець прибув в Афганістан у 1985 р., коли вже радянська верхівка, керівництво окупаційного контингенту зрозуміли, що військова присутність у сусідній країні не дала бажаного результату. Значну частину території контролювали повстанці (за сучасними дослідженнями, тут проживало 80 % населення¹³, що й підтверджує й автор (с. 20, 21). Маріонетковий режим НДПА утримувався на фінансовій дотації СРСР. Досить зазначити, що лише за 1984–1987 рр. Афганістан отримав від СРСР допомогу на 7,5 мільярда доларів¹⁴. Автор щоденника зафіксував згаданий «відхідний» настрій у Кабулі, що турбував усіх місцевих, які отримували з цих коштів платню. Вони призвичаїлися до великих гарантованих зарплат, формального виконання обов'язків, не дуже переймаючися кінцевими результатами своєї діяльності. «Зарплата сержанта (Царандоя. – С. П.) – 5700 афганів, – зауважив В. Половець, – а робітник на виробництві – 3 тис. афган» (с. 21). «Платні» афганці розуміли, що після виходу окупаційних військ у них цього не буде.

В. Половець, будучи на зустрічі з послом, записав його слова: «Справа в тому, що воювати афганці не хочуть. Усе залежить від кадрів, яких підбрали ми. Той же Б. Кармаль слухає наші зауваги і нічого не робить. У партії розвивається сектантство і групівщина. Чому не вибрати губернатором муллу чи іншого авторитета. Парчани захопили владу і не допускають до неї халькістів. З малишами (озброєні племінні загони) і царандоєм ніякої роботи не ведеться. Я про це не один раз говорив Б. Кармалю, він слухає, усе записує і нічого не робить. Таке враження, що він їх боїться. З вождами племен ніякої роботи не проводиться. Ми з феодалів, купців, дрібнобуржуазного середовища намагаємося робити революціонерів. Тільки неорганізованістю партійних керівників пояснюється причина того, що ми не досягаємо бажаних результатів. Вони всю надію покладають на нашу 40-у армію. Досі наших солдат воює більше, ніж афганців» (с. 68–69).

¹¹ Khalidi, N. A. Afghanistan: Demographic consequences of war, 1978–1987. *Central Asian Survey*. 1991.10 (3). P. 106.

¹² Ibid. P. 110.

¹³ Khristoforov V. S. The Afghan Events of 1979–1989. S. 8.

¹⁴ Брейтвейт Р. Афган. С. 186.

Але за інерцією радники КППС нав'язували афганцям свою «релігію» у формі партосередків, політосвіти, кімнат «культпросвітроботи» («Про завдання партійних комітетів по організації і вдосконаленню політичної освіти в 1985-1986 навчальному році» (с. 203), дбали «про введення в штат партійних комітетів посади інструктора по політосвіті, як це робиться в СРСР» (с. 87). Крім цього, «на місцях створено понад 600 агітаційно-пропагандистських груп, затверджено близько 5 тисяч політдоповідачів, 1,5 тисячі лекторів» (с. 226). Що ж вони мали пропагувати? На це є відповідь у записках щоденника – «вивчення матеріалів XVII пленуму ЦК НДПА ...матеріалів ХХVII з'їзду КППС» (с. 153). «На жаль, як показала перевірка, – зізнається автор нотаток, – заплановане залишалося на папері» (с. 226).

Зрозуміло, що для більшості неграмотних афганців усі ці ідеологічні «ленінські штучки» були чимось абсолютно диким і неприйнятним – настільки ж чужим, як, приміром, чалма для українця. Російський агресор, нині окупувавши частину українських територій, як прямий спадкоємець СРСР, зайшов ще далі. Він оголосив українські паспорти недійсними, знищив тамтешні бібліотечні фонди як «нацистські» та «екстремістські», замінив усі шкільні підручники, заборонив викладання рідної мови, поділив релігії на «правильні» й «неправильні», а також почав установлювати пам'ятники Й. Сталіну, В. Леніну та іншим подібним діячам.

Це і є імперські стандарти: орієнтири для перетворення вільного народу на підкорену спільноту, зручну для управління та політичних маніпуляцій. Сподіваємося, ця спроба чужинців на захоплених землях знищити місцеву ідентичність обернеться для них тим же боком, що й для СРСР в Афганістані.

Витрати на соціалістичну модернізацію та утримання останнього виявилися настільки величезними для Радянського Союзу, де панував тотальний дефіцит, що це загострило і економічну, і політичну ситуацію, зрештою призвівши до розпаду СРСР. Схоже, Москва продовжує йти тим самим шляхом, незважаючи на власний гіркий досвід. Книжка В. Половця, певною мірою, є саме таким нагадуванням про сумні наслідки спроб підкорення незалежної нації з її унікальною культурою та релігійними особливостями.

Слід зазначити, що свій «Афганський щоденник» автор писав у 1985-1986 роках. Дехто може дорікнути йому, що дійсність він відображав не в повному обсязі. Проте, гадаємо, секретар Чернігівського обкому КПУ, хоча й належав до високопоставленої номенклатури КППС та щиро вірив у те, чим займався, все ж відрізнявся від багатьох інших радників. Він був

мислячим філологом, який занотовував по можливості побачене та почуте. Отже, саме завдяки цьому маємо більш-менш повну картину буття радників ідеологічного фронту, інших сфер життя ДРА. У великому масиві літератури про Афганістан¹⁵ розділ про діяльність цих функціонерів написав лише посол Великої Британії в СРСР та Росії у 1988–1992 рр. Родрик Брейтвейт¹⁶. Таким чином, документальні свідчення В. Половця доповнюють загальну історичну панораму важливими інсайтами тієї доби.

Сергій ПАВЛЕНКО,

шеф-редактор журналу «Сіверянський літопис»

¹⁵ Червонописький С. В., Костира А. А. Історіографія війни в Афганістані (25 грудня 1979 – 15 лютого 1989 рр.). Київ: Міжрегіональний видавничий центр «Медінформ», 2006. 92 с; Galeotti M., ред. *The Soviet Afghan War: A Bibliography*. [місце видання невідоме] : [видавництво невідоме], [б. р.]. 56 с. (англомовний бібліографічний покажчик; джерела RAND, CIA, CRS; використовується в західній афганістиці). URL: www.grafati.com/en/literature-selections/soviet-afghan-war/; U.S. Army Center of Military History. *Bibliography on the Soviet-Afghan War*. Washington, D.C. : Department of the Army, [б. р.]. 78 с. (офіційна урядова бібліографія з мемуарів, звітів, преси; застосовується в дослідженнях військової історії США). URL: [search.usa.gov/search?query=Bibliography%20on%20the%20Soviet-Afghan%20War&affiliate=army_uacomh&utf8=%26%23x2713%](http://search.usa.gov/search?query=Bibliography%20on%20the%20Soviet-Afghan%20War&affiliate=army_uacomh&utf8=%26%23x2713%20)

¹⁶ Брейтвейт Р. Афган. С. 185–210.

Валерій ДЕМЧЕНКО**ВІДЧУЙТЕ РІЗНИЦЮ!**

Що ви можете вкрати, якщо ви не VIP (особливо поважна персона)? В селі – курку в сусіда справа, десяток яблук у сусіда зліва або мішок картоплі з фермерського поля. У місті – газету з поштової скриньки в сусіда справа, горщик з-під фікуса в сусіда зліва або чавунний каналізаційний люк на своєму ж подвір'ї. І запроторять вас за це в СІЗО, у камеру на 20–30 персон. А слідство буде вести якийсь зачуханий практикант. Проте уникнути буцегарні вам, мабуть, все-таки не вдасться.

Інша справа, якщо ви VIP. Тоді вам уже не годиться зазіхати на чужу курку, горщик чи дрібний металобрухт. За статусом поважної особи вам належить цупити Чорноморське морське пароплавство, хімкомбінат або птахофабрику.

Коли ви дрібний чиновник, то й хвилюватися нічого. Хабаря вам ніхто не дасть. Скористатись своїм службовим становищем зможете хіба для того, щоб потайки прихопити в офісі степлер чи пачку скріпок. Якщо ж ви VIP-чиновник – то інший коленкор! І хабар вам є за що взяти, і на чималу державну чи комунальну власність можете око накинути. Коли ж, не доведи Господи, піймаєтесь на гарячому, ваше самолюбство теж не буде принижене. У СІЗО вам нададуть окремий номер з усіма зручностями.

Вашою справою буде займатися не якийсь практикант із райвідділу міліції, а «важняк» із МВС або Генпрокуратури. Як кажуть в Одесі, – відчуйте різницю!

І якщо до того, як потрапити на гачок правоохоронцям, ви встигли «привласнити» достатньо, щоб оплатити VIP-послуги, вам, окрім переляку, нічого не загрожує. Сидіти по-справжньому вам не доведеться. Максимум – умовно.

Коли ви УІР і твердо переконані, що влада на те й дається, щоб нею зловживати, а при цьому ви ще колись були, скажімо, прем'єр-міністром, просто міністром або хоч якимсь там мером, не зволікайте з отриманням дипломатичного чи просто закордонного паспорта. І, не чекаючи повістки з Генпрокуратури, драпайте туди, де завбачливо придбали палац, віллу чи котедж – у Лондон, Швейцарію або на Кіпр. Уже там, за бугром, спокійно насолоджуйтеся своїми фото, легендами про ваші подвиги, оприлюдненими у вітчизняних та зарубіжних ЗМІ. Пишіть мемуари.

І наостанок. Якщо ви ще майже нічого не вкрали, то попередньо добре подумайте. Тільки не подумайте, що я вас від чогось відмовляю. Я в тому сенсі, що гарно подумайте, що і де ще можна вкрати. Щоб потім не шкодували, що недокрали. Має значення також – у кого вкрати. Краще всього – у народу. Це ж і не крадіжка зовсім, а, скажімо, приватизація. За це ще нікому ніколи нічого не було!

Серпень 2011 р.

СИВИНА В БОРОДУ – БІС У РЕБРО

До економічної кризи я голився щодня. Тепер доводиться на лезах економити. Так і виросла борода. Сива.

Кажуть, сивина в бороду – біс у ребро. Вирішив і я, про всяк випадок, перевірити свої ребра. Бо стали чомусь боліти. Може, й справді в якомусь засів біс? Ребра спереду обстежив сам. Нічого не намацав. А зі спини мої руки ребер не дістають. Уже не гнуться. Потерся спиною об одвірок – безрезультатно. Невже, ігноруючи сивину, біс у моїх ребрах так і не оселився?

Із цікавості розпитав своїх ровесників – чи відвідував їх біс з посивінням бороди. Петро і Степан зізналися, що такі бувало. Іван (бородань зі стажем) нічого не пригадав, посилаючись на застарілий склероз. А Пилипа і питати нічого – у нього борода ще з юності чомусь не росте. З дружиною сумнівами не ділився, бо ж у жінок ребра є, а бороди нема.

Може, думаю, хитрий біс між ребер проскочив та й застряг десь у печінці або шлунку. Так у печінці йому місця точно немає. Там давно вже сидять «економічно обґрунтовані» тарифи на житлово-комунальні послуги, ціна на мінімальний споживчий кошик і перманентні розбірки вітчизняного політбомонду. У моєму шлунку він теж довго б не протримався. Через високу кислотність сам став би лише харчовою добавкою.

Перш ніж удатися до сеансу екзорцизму, сховався до рентгенолога. Рентгенівська плівка біса ні в ребрах, ні поміж ребер також не виявила.

Може, у мене патологія? Може, улюбленого бісом ребра не вистачає? Гуртом перерахували ребра у Петра і Степана. Тричі. Кількість співпадає з моїми. Знайомий хірург припустив, що це бісові інопланетяни уві сні поцупили моє безцінне ребро, а мені якийсь протез усталили. Щоб перехитрити нечисту силу і убезпечити надалі свої ребра, сиву бороду пофарбував. Хай тепер вертлявий біс вирішує свої проблеми без мене.

Лютий 2012 р.

ПОДВИГИ ГЕРАКЛА

У нашій родині я – беззаперечний авторитет. Особливо для сина. Яюсь читаю йому міф про подвиги Геракла. Він слухає та уважно розглядає малюнок у книжечці. І потім радісно гукає: «Тату, а ти схожий на Геракла!».

Глянув на себе у дзеркало. Випнув груди, напружив м'язи: вилитий Геракл! Синова спостережливість спонукає мене до самовдосконалення. Дай, думаю, і справді стану Гераклом. Сучасним. Щоб синові було ким пишатися, коли піде до школи. І дружина буде вихвалитися перед подругами: «А мій...».

Тож братиму бика за роги! Скільки великих подвигів здійснив Геракл? Дванадцять? Перевершу грека: утну тринадцять! Прикинув свої перспективи. Реалії такі: ні немейського лева, ні лернейської гідри, ні критського бика, навіть золоторогої лані на наших екологічно збіднілих теренах мені не зустріти. Хіба що здолати худореброго лева, що у нашому зоопарку? Так від того – ніякого морального задоволення.

Пам'ятаючи крилате: «У житті завжди є місце подвигу», за справу берусь рішуче і невідкладно. На чистому аркуші паперу чітким почерком карбую план.

Понеділок. Два подвиги (у перший день, мабуть, і двох вистачить, щоб не надірватись на самому початку місії):

– перший – устати о 7:00 (подумавши, пишу – о 7:30),

– другий – щоб швидше набути фізичної міці, вранці зробити зарядку на стадіоні (останнє закреслюю: навіщо витратити час на одягання-передягання, пишу – на балконі).

Вівторок. Три подвиги (буду поступово нарощувати зусилля):

– третій – підмести в квартирі і винести сміття,

– четвертий – самому випрати шкарпетки,

– п'ятий – визнати за котом право сидіти у моєму кріслі перед телевизором.

Середа. Три подвиги (фіксую стабільність намірів):

– шостий – розчистити антресолі від віками накопичених домашніх скарбів, де, за переказами, зберігається і антикварний примус, конче необхідний у побуті двадцять першого століття,

– сьомий – не зомліти від дегустації авторського кулінарного шедедру дружини – смажених на салі жаб'ячих лапок (із власноруч виловлених у найближчій канаві амфібій),

– восьмий – припинити нічні походи до холодильника, щоб переконатися, що після вечері там ще щось залишилось.

Четвер. Два подвиги (враховую, що вже дається взнаки втома від здійснених попередніх):

– дев'ятий – кинути курити (тут роблю перекур, а потім уточнюю: до кінця тижня),

– десятий – відмовитись від перегляду по телевизору футбольного матчу «Динамо» (К) – «Шахтар» (щоб дружина змогла подивитись сто двадцять першу серію улюбленого кіно).

П'ятниця. Два подвиги (зрівняю з Гераклом):

– одинадцятий – уникнути сімейного конфлікту при плануванні вихідних,

– дванадцятий – віддати всю свою заначку дружині (на нові сережки) і переконати її, що віддаю останнє.

Субота. Тринадцятий (майже фантастичний) подвиг:

– збагнути, як треба «жити по-новому», щоб вижити при галопуючих цінах на харчі, ліки та комунальні послуги.

Перечитав написане. Круто! Незабаром співвітчизники дізнаються про народження вітчизняного титана!

Глянув у вікно. А у дворі двоє друзів чекають третього. Мене! Миттю загорнув у папір тараньку і вилетів на вулицю. Біля пивного ларька розгорнув пакуночок. Тьху! Риба загорнута у план здійснення подвигів...

Подвиги трішки зачекають. За мною не заіржавіє!

Липень 2023 р.

ГУМАНІЗАЦІЯ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ

Кримінальну державу ми збудували. А юридично і соціально захистити носіїв цієї «державності» не можемо. Де гуманні закони, де гуманний суд?

Якщо вже йти в Європу, то з найгуманнішим судом у світі. На цьому наполягають і деякі єврокомісари. Кажете, що у них самих там не все о'кей, що не їм нас учити? Так вони ж уже в Європі, а нам туди ще треба дійти!

Та хіба ж могли українські суди стати найгуманнішими, якщо у нас до цього часу закони були не дуже гуманними? Тепер Верховна Рада частково усунула хиби – «декриміналізувала» правопорушення у сфері господарської та службової діяльності. Нарешті круті бізнесмени та VIP-чиновники можуть полегшено зітхнути – красти стало набагато безпечніше. За махінації з банкрутством, приватизаційними паперами, виробництво контрафактної продукції, контрабанду тощо нікого вже до в'язниці не потягнуть. Будуть накладати лише штрафи. Можливо, навіть великі. А хіба це гуманно?

У виявленні гуманізму законодавці могли бути й послідовнішими. Передбачити, приміром, у відповідній статті за сумнівне «привласнення»:

- першого мільйона – затаврувати вигуками «ганьба!»;
- десяти мільйонів – поставити у куток;
- ста мільйонів – поставити навколішки на китайську гречку.

Можна б запровадити і матеріальне відшкодування: за кожний украдений мільйон – штраф у розмірі однієї мінімальної зарплати, за мільярд – дві мінімальні зарплати.

На практиці, кажуть, воно так і буде. Отже, гуманним європейцям за долю наших бізнесменів-чиновників непокоїтись не варто.

А от сумнозвісна стаття 365-та залишилась поки що без змін. Хоч як світочі вітчизняної демократії й намагалися її скасувати. Держслужбовців та політиків при владі будуть і надалі лякати (на щастя, лише лякати!) буцегарнею. А це негативно позначатиметься на їхньому психічному здоров'ї.

Валерій ДЕМЧЕНКО

Літературний ЧЕРНІГІВ

Щоквартальний мистецький журнал
літературної спілки «Чернігів»

Заснований у 1992 р.

Випуск 4 (112) 2025 р.

Комп'ютерна верстка
Валерія Лозового

Дизайн обкладинки
Олени Саченко

Коректор
Ольга Василенко

*На першій сторінці обкладинки –
Пантелеймон Куліш, хутір Мотронівка на Чернігівщині*

*Редакція не завжди поділяє думки авторів,
що публікують свої твори в журналі.*

Рукописи розглядаються тільки
в електронному вигляді

Адреса редакції:
м. Чернігів, 32, вул. Доценка, 13, кв. 2,
телефон: 95-40-26
e-mail: litchernigiv@ukr.net

Свідоцтво про державну реєстрацію:
серія ЧГ № 007 від 30 листопада 1993 року.

Підписано до друку 12.12.2025 р. Формат 60x90/16.
Ум. друк. арк. 12,0. Обл.-вид. арк. 12,0
Папір офсетний. Зам. № 0008-4. Тираж 150 прим.

Віддруковано Лозовий В.М.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції.

Серія ДК № 3759 від 14 квітня 2010 року
14035, м. Чернігів, вул. Карпенка-Карого, 40
Тел. 066-2524507

літературний
ЧЕРНІГІВ

*...чудо якесь, ранковий міраж, сяюча казка,
що, однак, не розвіюється, височіє в реальності:
то відкривсь на горі старовинний Чернігів
на екрані світанкового неба.*

О. Гончар

